శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

నాటకము

మదరాసు పచ్చయప్పకాలేజి తెలుగుఅధ్యాపకులు

శ్రీచిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ విరచితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

 [Price Rs. 2-0

శ్రీరస్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

నాటకము

మదరాసు పచ్చయప్పకాలేజీ తెలుగు అధ్యాపకులు
శ్రీచిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ విరచితము.

చెన్నపురి:
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్
వారిచేఁ బ్రకటితము.
1954

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the 'VAVILLA' PRESS
Madras.—1954.

ప్రస్తావము

ఓవైదుష్యభూషణులారా! మహాకవి కాళిదాసునిచరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా! అట్టి యతని చరిత్రమునందును భోజరాజుకూఁతు లగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు నుదయాదిత్యుం డనువిద్వద్రాజకుమారునియు చరితముతో సంబంధించినకథాంశమును వినోదకథాకల్పవల్లి యను పేరఁ జంపూరూప మగుశ్రావ్యప్రబంధముగా రచియించి; ఆమహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, గాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాకన్యకను ధర్మపత్నీ, భోగపత్నులఁగాఁ గైకొన్నకథాంశమును ప్రకరణలక్షణోపేత మగుదృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును ప్రత్యక్షముగఁ గనఁబఱచుటం జేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడురూపక గ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పుడును సరసులయుల్లంబుల కానందనిష్యందంబులై యొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయినప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము

ఈగ్రంథమునందుఁగరూశదేశమంత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుశాపమునం గాడిదెలమేపువారిం గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్త్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుం డనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నిం గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజుని నెయ్యమున వెండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములును; చాటుసమస్యా శ్లోకములును గలసియుండుమృదుమధురవచనశైలిచేఁ బదియంకములు గలప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ దెలిసికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాదులవివరణము

౧-వ యంకమున:—మధుమంతపురాధినేతకూఁతు మదనసేనను దానివిద్యాగురువు గామించి యేకతమున బలాత్కరించి యాకన్నియ దెల్పుహితముఁ బ్రతిహతము చేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయం గడంగుట; రసికుండన్నవాఁడు చూడవలసిన శృంగారరసప్రతిబింబము.

౨-వ యంకమున:—గౌతముఁడును సారథియును మదనసేనకు మగనిసంపాదింపంబోయి లంబకుణుం దను నెఱుకం బట్టుకొన సమకట్టఁగా; నాయారణ్యకుఁ డొనరించు నవనాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగుహాస్యరసంబుతో నొప్పుమిగులుచుండు.

3-వ యంకమున:—నాగరికవేషము ధరింపంజేసి మహాపండితుం డని చెప్పం బడిన లంబభుజాఁడుఁ రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యోక్తులు పల్క, గౌతముఁడు వాని వచనములు సాధుతమంబు లని సమర్థించి రాజసుతకు భ్రమ గల్పించి వివాహంబు సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులయావేశవిశేష మయి యుండు.

౪-వ యంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజాఁడు వెఱఁగుపడి యొనరించిన పరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు; ఆకన్యకవలన నతఁడు గాళిదాసుం డగుటయు; గౌతముఁడు కపటంబున నాదంపతుల నెడబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణా, ఉద్భుతరసంబుల కాలవాలంబులై యుండు.

౫-వ యంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గావించి కరూశాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసముల భూమికలై చూపట్టు.

౬-వ యంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయావనం గావించి రాజస్యాలకునిచేతం జిక్కఁగొనంబోయిన యాకన్యను దప్పించి దానిందనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭-వ యంకమున:—రాజస్యాలకుఁడు గాళిదాసుని జంపందలంచి కపటంబున బ్రహ్మరాక్షసునికడకుం జేర్ప నారక్కసుని మెప్పించి కవి తనపత్ని యుండువిధంబుఁ దెలిసికొనుటయు; కాంచనమాలానురక్తుం డగురాజస్యాలకుని భోజుఁడు స్త్రీవేషధారి యైన యర్జునుండనువానిచే వంచనాపరిహాసంబున దేలుపుచ్చుటయు నద్భుతహాస్యమయంబులై వేడుకఁ బుట్టించు.

౮-వ యంకమున:—కాళిదాసుండు కాంచనమాలయింటికిఁ జని విలాసోక్తుల నాయింతి నలరించుటయు, నాయతివ కవికిం గల ప్రియావిరహవ్యథం గనిపెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యవతారంబులై వెలయు.

౯-వ యంకమున:—కాళిదాసుని యత్యద్భుతకార్యములు శృంగారసమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులసమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులై మహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦-వ యంకమున:—భోజలీలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసునికి మదనసేనం జేర్చుటయు; కడుశోచనీయావస్థయం దుండు ప్రియురాలిం గని కవివరుం డూరార్చుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం దేలించు.

శ్రీ ర స్తు

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

ప్రథమాంకము

నాందీపద్యము

క. ఇదె! పూర్వకవీంద్రులకును, హృదయంబునఁ బొసలుబత్తినిరుగేలు మోగి
డ్చెదఁ బద్మవాసినీవా, గ్దవతులకటాక్షలీల మహధన్యులకున్.
(నాంద్యంతంబున సూత్రధారుఁడు రంగంబుఁ బ్రవేశించె)

సూత్రధారుఁడు:—

చ. సరసిజసంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁ డామహా
పురుషుఁడు వేదవాక్యనుతభూతిఁ జెలంగుమహాత్మ గోపికా
తరుణులఁ గూడి భక్తపరతారతి లీలలఁ దేలుచుండునా
పరమదయామయుండు పశుపాలకబాలుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

(అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి)

ప్రకరణార్థప్రకాశిక.

నాటకాదిరూపకములకు మొదటం జెప్పఁబడుపద్యము నాంది యనంబడును. అందుఁ గావ్యార్థసూచన ముండవలయును. ఇచటం బూర్వకవి యనుటవలననే తత్ప్రబంధప్రతిపాద్యుఁడు పూర్వకవి కాళిదాసుండను కావ్యార్థము శబ్దసూచితమగుచున్నది.

మఱియుఁ “బద్మవాసినీవాగ్దవతులకటాక్షలీల మహధన్యులకున్” అనుటవలన వారు సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయుఁ గలవా రనునర్థము స్పష్టమయ్యెడి.

ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపద మైననాంది యనంబడు.

నాందీశ్లోకంబు పఠియించి మొదటిసూత్రధారుఁడు నిర్గతుం డయిన నట్టివాఁడు మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుం డనఁగా:—నాంద్యుపకరణముఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సూత్రమనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

ఏలకో! నాసేయఁగడంగిన రూపకప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువా రెవ్వరును రాక యున్నారు?

నటి:—(ప్రవేశించి.)

ఆర్య! భవన్నియోగం బనుష్ఠింప నిదె యేగుదెంచినదాన.

సూత్రధారుఁడు:— నటీ! అట్లైన నేతత్పరిషత్సమారాధనంబు సేయంబూని నాకు సహాయవై ప్రవర్తింపుము.

గీ. గీతకళాకుశలులు ప్రఖ్యాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతశాస్త్ర
వ్రాతమహితాత్ము లధికవినీతులు సభఁ జేరి రిపుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి:— ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుషీభాషణులకుం బరితోషంబుఁ గల్పింప మనకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుఁడు:— నటీ! అట్లనుకొనకుము. పండితగోష్ఠి నలరించుట కష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్రగ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి:—ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతదనుకం బ్రవృత్తంబులై యుండురూపకంబు లెల్ల నీసరసాగ్రేసరులు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫలం బేమి?

గీ. అనుపమోదారరససమాహార్య మగుచు, నభినవాద్భుతసద్వస్తుసుభగ మైన
రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ, దీయభిజ్ఞుల నెమ్మది కింపు నింప.

అట్టిది యారయం బగు!

సూత్రధారుఁడు:—(స్మృతి యభినయించి హర్షంబుతో)

ఓనటీ! భవద్వచనంబునం దథావిధప్రశస్తి వడసియుండునదిమదీయస్మృతిపథసంచారంబుం గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచియించిన కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబు.

నటి:— ఆర్య! సరే! ఏతద్రూపకప్రతిపాదితం బగువస్తువు తొల్లి యుదయాదిత్యప్రముఖులు తమతమప్రణయినులతో నఖిలాగమవేదు లయినరసికవరులు శ్లాఘింపం గవివరునందుం గల గౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుఁడు:— నటీ! ఔను! తదనుసారంబుగనే యాంధ్రకవి తెలుగుబాసం గల్పించినవాఁడు.

నటి:—(ప్రమోదంబుతో)

ఆర్య! మన సేయంబూనిన సమధిగతాభినయశాస్త్రపారీణతాప్రదర్శనంబు సఫలంబగు.

శా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజననిస్సీమప్రమోదావహాం
బంగంబు ల్కరుణాదికంబు లతిచిత్రార్థంబు సద్వస్తు వౌ

త్తుంగోదారయశు ల్సభాసదులు సంస్తుత్యస్వభావంబు లై
యంగారుం గవిపుల్కు లన్ని యిట నావశ కూడె మోదంబుగన్.

కానం దత్ప్రకరణప్రయోగంబు మహా మోదదాయకంబు గాఁగలదు.

సూత్రధారుఁడు:—అట్లగునేని యీఋతు వధికరించి గీతం బొక్కటి నాడుము.

నటి:—ఆర్య ! ఇదె భవన్నిదేశం బనుష్ఠించెదను.

(పాడుచున్నది)

క. * మలయానిలమిళనోత్కట, కలమదకలకలవిరావకలకంఠంబై
లలితమధులుబ్ధషట్పద, మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగుఱత్తించెన్.

సూత్రధారుఁడు:— నటీ! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహంబై యొప్పె. ఈ వసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. చారువనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్
సారసబాణవహ్ని శుభసాక్షిక మై తగుదానియందు నా
సారపికద్విజావళులు జాతముదంబున మాటిమాటికిన్
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్రసంతతిన్.

నటి:—(శ్లాఘించుచు)

ఆర్య ! మీర లొనరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజవరులు మంత్రపఠనంబు సేయుదు రనునర్థం బేర్పడుటంజేసి మధునంతపురాధిపతి యగు విక్రమవంతునికూఁతురు మదనసేనకు వేదవిదాశీర్నినాదమనోహరంబుగఁ బరిణయంబు జరుగుట యభివ్యజ్యమానం బగుచున్నయది.

సూత్రధారుఁడు:—నటీ! అది యిప్పు డెట్లు జరుగును? మదనసేనయందుందమకంబుచే దాని విద్యాగురువు గౌతముఁడు దానితోఁ గలయ నువ్విళులూరుచున్నవాఁడు. రాజపుత్రి యందు కొల్లదు. బ్రాహ్మణుండును గడు మోసగాఁడు. అలఁతింబోవువాఁడు గాఁడు.

† (నేపథ్యంబున)

---

* మలయానిలముసంబంధపడుటవలనఁ దద్దయు మీఱినందపుటామ్రుఁ గొని కోవెలలు కలకలధ్వనులు సేయుచున్న వని యర్థము.

† నేపథ్య మనఁగా:—గాయకులు మొదలగువా రుండెడు యవనికాంతస్థలము:

చ. అనుపమరామణీయకవిహారపదం బగు మోముదమ్మియు
న్ననుతనవాభిరూప్యరమ వేడుకఁ గుల్కెడునంగయష్టియు
న్ననృతవిలాసవైభవమునంగు సెలంగెడుకొను నొప్పునా
వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁ దేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రధారుఁడు:—(నేపథ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు)
ఆ! ఇదె వచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు! మోసగాఁ డని తన్నుం బల్కిన పలుకు వినియెం గాఁబోలు! అట్లగు నేని నాయందుఁ గినుకఁ గాంచు.

నటి:—ఆర్య! ఇతఁడు గౌతముఁడు గాఁడు. తన్నేపథ్యధారి యయి చనుదెంచు మనమణికంఠుండు.

సూత్రధారుఁడు:—నటీ! నన్ను నయిత మించుకభ్రమపఱిచిన యితనియభినయ చతురత కడు నభినందనీయంబు. ఇఁక మన మనంతరకరణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం జనును. పోవుదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

* ప్రస్తావన.

(గౌతముఁడు ప్రవేశించి)

ఆ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబుల నేనెంతని నణంపఁగలవాఁడ.

ఉ. పూర్ణశశాంకబింబమును బోలెడుముద్దులుగుల్కు మోమున
ద్ఘూర్ణితశోణపర్యంత ధవళాయతచంచలనేత్రపద్మముల్
పర్ణితచంచలాలకలవాసి సెలంగెడునంగయష్టియుం
దూర్ణమవెట్టిదిట్టలను దూలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

కనుమనోహరాంగి నాతో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినకొన్ని నాళ్లకు.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచంచలభావంబు విప్పువాల్గన్నుల మెప్పు గుల్క
శ్రీకరంబై స్మరస్మేరవిలాసము ల్ముఖపంకజంబున మురువు లీన
వస్మితలితంబులై యుండుటుసుఁ గదంగుకుచకోరకంబులు గులుకులొలుక
నసమగ్రమయి యొప్పునరుణంపుఁబుజిగి యధరబింబంబున నందగింప

---

* ప్రస్తావన యనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోనైనండె, నటునితోనైనండె, విదూషకునితోనైనండె మాటలాడుచుం జిత్రోక్తులం దనకార్యంబు నుడుపునెపమునం బ్రస్తుతకథోపక్షేపణము గావించుట. దీని కాముఖ మనియుం బేరు.

గీ. భావసారథి యెదను జూపట్టఁ దొడఁగ
నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప
యౌవనోద్భేదవేళ నీపూవుఁబోఁడి
యుండుసింగార మాత్మ మోహార్తి ముంచె.

ఇట్టియతివిలోభనీయం బగుయౌవనోద్భేదంబున,

చ. చదువులు సెప్పునప్పు డలచానమనోజ్ఞవిలాసవైఖరుల్
మదిని గలంప సాఁగ నను మానవిలగ్నను నిండుకౌఁగిటన్
బొదవఁదలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్చుచుఁ గాముఁ దూఱుదున్
మదవతికి న్వివేకముఁ గ్రమంబునఁ దెల్పు నెపంబు దోఁచఁగన్.

అదియునుంగాక.

గీ. ముగుద పరియింపఁ గోరి నాప్రోల నుండ
దానిసోయగమే మదిఁ దలఁతుఁగాని
శాస్త్రసారార్థములు పల్కుచాయ లెలమి
నించుకేనిఁ దలంపున కెక్క వపుడు.

మఱియు నాచంద్రవదనామణినగు మొగంబుఁ గనుఁగొనని యొక్కక్షణంబు పయుతమ యుగసహస్రంబుగఁ దోఁచుచున్నది. క్రమక్రమంబున నోడఁబడంజేసి యేన దీనిం బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయం దసదృశం బగుపాండిత్యంబుం గడించియున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపం గడంగదు. ఏన దీనికంటె నెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగతార్థంబు నివేదితంబు సేయ నెట్లే యనుమ.

(చింతయభినయించుచు)

ఏలకో! యిందాఁకగమన యింతదనుక రాకున్నది! సూర్యోపస్థానాదు లొనర్చునప్పుడ నాసన్నిధికిం జేరునాపన్నెలఁడి సూర్యుండు గగనాంతరాధిరూఢుం డయ్యును దడయుచున్నది.

(ప్రోలం గనుంగొని)

ఇదె మదనసేనసఖి గుణమాలిని వచ్చెడిని! దీనివెనువెంట నదియు వచ్చు!

(గుణమాలిని ప్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున.)

ఇప్పటికిఁ గదా! నామానసంబు సుస్వస్థతం గాంచినది. రాజపుత్రి ఋజుబుద్ధితోఁ ప్రవర్తించుచున్నను బ్రాహ్మణుండు సుతాసమాన యగుశిష్యం గోరుట తగునా యని యెంచక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నవాఁడు. దుర్లక్షణంబు లుపలక్షించుచు, గురువు

నం వతిభక్తిగలదిగాన నా ప్రియసఖి మదనసేనకది యేమనుకొనునో యని తలంచి యెఱిం గింపక యుండెను. ఎప్పుడేని యీపాఱుండు వదరిపైఁ బడం గడఁగు నని భయంపడుచు వీరిరువురసన్నిధానంబు వదలక మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండినరాజు ముదలయు నేటి కయ్యె. ఇఁక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెలిపెదను.

(పరిక్రమించి)

ఆ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు మదనసేనయం దాసయిడి కడు నిడుములు వడుచున్న వాఁడు.

ఉ. నిద్దుర లేక ఱెక్కలు చినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిక్
దద్దయు మేను పుష్పశరతాపము హెచ్చుటఁ జిక్కెఁ వైళమే
ప్రొద్దును జింతయం జడత ఫుల్కులు నుష్ణము లైనయూరుపుల్
పెద్దయు నీతనిం దొడరి పీడితుఁ జేయుచునున్న వక్కటా.

ఈమందప్రతిభుం డంపరానిపందున కట్లుసాచుచున్నాఁడు. కఠోరం బగు రాజాముదలకు వెఱగంది వదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయడియాసయుని త్తఱిని వర్తింపంబోయెడి.

(ప్రకాశముగ)

బ్రాహ్మణోత్తమా! వందనము!

గౌతముఁడు:—ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచే నలరుచుండుము. విశేష మేమి?

గుణమాలిని:—వేదవిద్వాంసుఁడా! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే! మీర లీవేళఁ *ప్రియార్థంబు వడయఁబోయెదరు.

గౌతముఁడు:—(స్వగతంబులో ఆత్మగతమున.)

ఈగుణమాలిని పలికినపలుకు; మదనసేన నాయందుం బ్రియంబుం గొనియున్న దనునర్థంబును నయితము బోధించుచున్నది. అట్లయగునేని యింతకంటె శ్రేయంబు వేఱొండు గలదా!

(ప్రకాశముగ)

ఓసి! ప్రియార్థంబను నీనుడివినవచంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నుద్దిష్టార్థంబును దెలుపమిం జేసి మానసంబునకుం ద్వరాత్తిఁ గల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము

---

*ప్రియార్థము:—'ఇష్టమయినధనము' అనునది పైకిఁ దోఁచునర్థము. ప్రియ యనఁగా నిష్టురాలైననాయిక. తదాశ్రమగునర్థ మనఁగా 'తరుణ్యాత్మకవస్తువు' అను నది గూఢార్థము.

గుణమాలిని:—(నవ్వుచు.)

గురుపుంగవా! ఏపదంబునకేని శ్రోతకు నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురించుటగలదు గాదె! కాని మీ కనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో?

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున.)

ఈగుణమాలిని బహుచతుర. నాకుం గలయుత్కంఠాప్తి యెఱింగియె యిట్లనుచున్నది. ఈయర్థంబుఁ గ్రుచ్చి యడిగిన నన్ను బేలంజేయు. కావున నిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

(ప్రకాశముగ.)

ఓసి గుణమాలినీ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠియింప నింత తడ వయ్యె నేల రాకున్నయది.

గుణమాలిని:—గురువర్యా! ఇఁక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల! అన్నియు ముగిసె.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఆముగుదయు నావలె మదనశరార్తయయ్యె నేమొ? కానిచోఁ బాఠంబు లేల వదలుకొనును?

(ప్రకాశముగ)

ఓసి గుణమాలిని! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు వదలుట యేల?

గుణమాలిని:—ఓవిప్రోత్తమా! నీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె. అదియ కారణమనం జనును.

గౌతముఁడు:—(సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున)

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రియంపడియుండుననునర్థంబు సూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నమ్మం జనదు. క్రమక్రమంబుగ మాటలవెంబడిన కల తెఱంగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

(ప్రకాశముగ.)

ఓసీ యింతదనుక నిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడిసేయుము.

గుణమాలిని.—పండితవర్యా! గూఢార్థంబు మఱేమియులేదు. భర్తృదారిక మిమ్ము గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావింప నపరిమితమణిగణపూర్ణంబులగు బంగరుపళ్లెరంబుల దాసీగణముచే నెత్తించికొని భవత్పాదార్చనంబున కించుక తడసి వచ్చు. అర్థం బెల్లరకుం బ్రియంబు. అది పుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తింపదు. అది మీ కిపు డనంతంబుగఁ గలుగం బోయెడిని. కానఁ బ్రియార్థంబుం బడయం బోయెద

రనియు మీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇం దేమియు గూఢార్థంబు గానంబడదే! ఉండునుపో! మావంటిమూఢాత్ముల కెట్లెఱుకపడు?

గౌతముఁడు—(వెలవెలఁబోవు మోములో ఆత్మగతమున)

కట్టా! తా నొక్కటి దలంప దైవం బొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం బయ్యె. ఏను రాజపుత్రీ ప్రణయ పరీరంభాదిసుఖంబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన సల్లాప వినోదంబుసయితము దుర్లభంబు గాఁబోయెడిని. హా! దైవంబు కడుఁ గ్రూర తరంబు. ఏమి సేయుదు!

(అని తల వాంచుకొని యూరకుండె)

గుణమాలిని.— (నవ్వుకొనుచు)

ఓపండితోత్తమా! అపరిమితంబు లగుమణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింపం బోయెడినని నేఁ జెప్పినవచనంబు చెవి సోక నపగతఖేదుండవై సుప్రసాదాతిశయంబుఁ గాంచిన మొగంబుతోఁ గనఁబడవలసియుండ నట్లు గాక దీనతాభాజనం బనం దగిన వాఁడవుపోలెఁ జూపట్టెద విది యేలకో? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు?

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఇది యప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినయది. రాజకులసంచారనిపుణ లిట్టియర్థంబుల నతిచతురలు గారె!

(ప్రకాశముగ)

ఓసి గుణమాలినీ! అందుకై కాదు! మఱియుం గొన్నిశాస్త్రంబులు పఠనీయంబులు గల వవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయమునుండి విరమించుకొనుట యేలకో యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని:—బ్రాహ్మణోత్తమా! మదనసేన మీవలన ననేకశాస్త్రంబు లభ్యసించె. ఇంక నిప్పటి కీయెలజవ్వని యభ్యసింపం దగుశాస్త్రం; బొండు గల దది దానిమగనితో నభ్యసింపంగలదుసూవె! అందు కేల మీరు విచారంపడియెదరు?

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! ఈచేటిక యెట్లు మాట్లాడినను మరల్పుచున్నది. నామొగమువలన నేను భర్తృదారికయం దనురక్తుఁడనై యుండుటర్థంబు రాఁబట్టం గడంగెడిని. అనువు మెయిం దప్పించుకొనుచు మాటలాడం జనును.

(ప్రకాశముగ)

ఓసీ! నీవ క్రొత్తదానవు రహస్యం బటుండనిమ్ము. ఇప్పు డేను శాస్త్రంబుల శోధించితినా

గుణమాలిని:—(మందస్మితంబుతో)

ఓమహాత్మా! భర్తృదారికగుణరత్నంబులపైఁ గోరిక యుడినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాస వొడమునే!

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. వీనిని సమర్థించెద.

(ప్రకాశముగ)

ఓసి దాసీ! దానివినయాదిగుణంబు లట్టివె!

గుణమాలిని:—బ్రాహ్మణోత్తమా! అట్లగుటం జేసికాదె మహానసేనయందుం * బ్రియం బుంచితిరి.

(నేపథ్యంబునఁ గలకలము)

గౌతముఁడు:—ఓసీ గుణమాలినీ! ఆకోలాహలం బేమి?

గుణమాలిని:—బ్రాహ్మణోత్తమా! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబులు దాసికలు గొనిరాఁ దూర్యస్వనములతో భవన్మందిరమున కేగుదెంచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని చనుదెంచుగజసుటలయు గుఱ్ఱంబులయు ఘీంకారహేషితధ్వానంబులును భూషణగణవిరావంబులును వర్షవరుల సాహోనినాదంబులును జెలఁగి యీమహాకలకలంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక సను దెంచు వృత్తాంతం బెఱింగింపఁ దొలుత భవత్సన్నిధానంబున కేఁ జనుదెంచినదాన.

గౌతముఁడు:—(త్వరతో)

ఓసీ గుణమాలినీ! నీవు వైళంబ భర్తృదారికకడ కరిగి నన్నస్వస్థశరీరుంగా నెఱింగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మనుము.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

ఇది యీవిప్రుండు మదనసేనతో నేకాంతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయుపాయము. కానిమ్ము. ఇ దెట్లగునో!

(ప్రకాశముగ)

గురువర్యా! భవన్నిరోగం బభిలషించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె!

గౌతముఁడు:—కట్టా! ఏమిసేయంజాలుదు. మదవతీముఖచంద్రదర్శనోత్సవంబు సతతము నా కింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందీవరేక్షణతో మాటలాడి

* వతోషముంచితిరి. అనునది పైకిఁదోఁచునర్థము. స్నేహాముంచితిరనునది గూఢార్థము.

యేకతంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్న నో గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటం జేసి యనువుపడం బోలదు. దైవం బెట్లు సేయనున్నవాఁడో !

చ. మదవతి నాకడ న్నిలిచి మాటలు సెప్పఁ గడంగు వేళ నా
మది యెఱిఁగించెద న్నియతి మంచిఫలంబు నిగుడ్చె నేని స
మ్మదధరణీధ్రకోటిశటమండలి కెక్కినవాఁడ గాదు పెం
పొదవు నిలాతలంబున శుభోన్నతి యన్నది యియ్య దారయన్.

అట్లు గాసినాఁడు

చ. సుమశరతాపదాపశిఖి శుష్కతృణంబు బయి చచ్చుకంటె నా
రమణిని గౌఁగిటం బొదివి రాజసభాసదేహసంగ సౌ
ఖ్యముఁ ద్రుటి గాంచి ఘోరమణికల్పితపాదన మేను వాసి ని
స్సమముద మందుదు న్సుకృతిశాలిత బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

(గుణమాలినీద్వితీయయై మదనసేన ప్రవేశించుచున్నది.)

మదనసేన:—(ససంభ్రమముగ నరుగుచు)

ప్రియసఖీ ! గుణమాలిని ! మనయాచార్యుం డింతయస్వస్థశరీరుం డగుటకుం గతంబేమొకో !

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! తదర్థంబు *తన్మనోజవృత్తివిశేషైకవేదనీయంబై యున్నది.

(మదనసేనయు గుణమాలినియు గౌతమునిసమీపమునకుం జనిరి.)

మదనసేన:—(వినయంబుతో)

ఆచార్యులపాదకమలముల కంతేవాసిని మదనసేన యభివాదనము సేయుచున్నది.

గౌతముఁడు:—రాజపుత్రి ! బుద్ధిమతి వగుదువు గాఁత.

గుణమాలిని:—(ఇంచుక నవ్వుచు)

బ్రాహ్మణవర్యులయాశీర్వాదంబు తథ్యంబు గావలయును.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా ! మీర లస్వస్థశరీరులరై యున్నారని వింటిని. నాజనకునకుం జెప్పిపంపి నిదానపండితు లగుభిషక్ఛిరోమణుల రప్పించెదను. ముపలయే?

---

*మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే యెఱుంగఁదగినది. అనఁగా:—అతని మనోవృత్తికే యది తెలియును అని భావము. ఇది పైకిం దోఁచు నర్థము. మనోజవృత్తి విశేషము అనఁగా:—మన్మథావస్థావిశేషము. తదైకవేద్యము ; అనఁగా:—అది యొకటిగానే యెఱుంగునది. అను నీయర్థము గూఢము.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఈగోల నాకుంగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపంజేయు సిద్ధౌషధంబు తాన యై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల వెజ్జుల రప్పించెద నను చున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సంపాదింప దగువెరవు గాంగలదు. ఈనెపంబున నీచేటిని 'వెడలనడిచితి నేని రాజపుత్రికి మదీయమనోరథంబుం దెలుపవచ్చు. దైవం బనుకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట సెప్పించె.

(ప్రకాశముగ)

రాజపుత్రి ! వైళంబ యగదంకారులఁ బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన:—మహాత్మా ! అట్ల యొనరించెదను.

(గుణమాలినిం గాంచి)

ప్రియసఖి ! నీ వతివేగంబునం జని యాచార్యులయస్వస్థశరీరత నాజనకునికి విన్నవించి తత్ప్రేషితుల నగదంకారులం దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని:—(వినసియట్లుండెను.)

మదనసేన:—ప్రియసఖీ!!..!! ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతిక్షణము వెంపు వడయు చున్నది. కడునలసట యగును. ఇందులకుం బ్రతిక్రియ సేయం దడయం జనదు. నిన్ను వేడుకొనియెదనే ! వైళంబ చని భిషజ్జనులం దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

భర్తృదారిక ఋజుహృదయ యగుటం జేసి కపటం బెఱుంగక నన్నుం బనుచు చున్నది. ఏ నియ్యెడ వాసి చనిన నీబ్రాహ్మణుం డీమానవేశ్వరునికన్యకయం దతిక్రమంబుం గావింపం బోయెడిని. కాముకుల కెట్టియతిక్రమంబుం గావించుటకైనను మానసంబు తెంపుగొనును. రాజపుత్రియాజ్ఞను జరుపక పోరాదు. ఇచ్చోటు విడిచి పోతి నేని యీనాతికిం గష్టంబు గల్గకపోదు. ఏమైన నేమి సేయవచ్చు. పోక తీరదు. ఇదుమ రాకమానదు. అగుంగాక ! నాశక్తికొలది తన్నివర్తనోచితసంవిధానంబు నొనరించెద.

(ప్రకాశముగ)

భర్తృదారికా ! నీచేసినముదల యనుష్ఠింపక యుండఁగలనా ! నేనేపాటిప్రణయంబు సంపాదించినను నీకుం బరిచారికనేకదా ! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ దురతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా !

మదనసేన:—(అనునయముతో)

ప్రియసఖి ! యింతదనుక నీవు నామాటజరుపుట కొక్కంతయేనిం దడవు చేసిన దానవు గావు. ఇప్పు డివ్విధంబున నావచనం బనుష్ఠింప నింపులేనిదానవువోలెం బ్రవ

ర్తించెదవు. ఇందుకుగతం బెఱుంగక యుమ్మలించుచున్నదానను. ఏనాఁడేని నీ యందుం బరిజనమునందుఁబోలెఁ బ్రవర్తించియుండుననే ! నాజీవితనిర్విశేష వని తలంచియున్నదానను. నీవయితేని యాచార్యునిరోగమూలంబుఁ గలతెఱంగున నెఱింగించి తగువారలం దోడ్తెత్తువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రియంపడవు. ఇదేలకో ! ప్రియసఖి ! కరుణించి పోయిరమ్ము.

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి వేదనాశాంతి గలుగఁబోలు !

మదనసేన:—(సంశయించుచు)

ప్రియసఖి ! నీనుడివినవచనంబున కర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వెజ్జులు రాక యింతలో వ్యాధి యడఁగుట యెట్లు ?

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ! నానుడివినవచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మీతండ్రికి నే నిది విన్నవించి వెండియు నియ్యెడకు వచ్చునంతలో వైద్యులు సనుదెంచి యితనివ్యాధితాపం బడంపంగల రనియు నీకార్యము పిలువంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కఁబడు ననియు నింతవైళంబ ప్రవర్తించి పనియొనర్పంగల వార లుండెదరనియు నావచనంబులభావంబు.

గౌతముఁడు:—(సాహాయ్యముగ ఆత్మగతమున)

ఈదాసీపుత్రి భర్తృదారిక చెప్పినపనినంబు సేయక విళంబించుచున్నది. ఇది యీచోటు విడిచిపోకయే యిట్టిముక్కుడివచనంబులాఁ బ్రొద్దుపుచ్చునని తోఁచెడిని. దీనిందటుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బతిక్రాంతం బయ్యెడిని.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజపుత్రి ! నేను శిరోవేదనాపీడితుండ నయి యున్నాఁడఁ గాన మీయిరువురమాటలు వినుటకు సాహసము కష్టపడుచున్నాడ. ఉపకరుండుఁడు. నులి విడుచుటయేని లేకుండిన నది సంభృతార్తులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయు.

మదనసేన:—(త్వరతో)

ప్రియసఖి ; ప్రియసఖి ! యాచార్యునికి జ్వరార్తి క్షణక్షణమున కధిక మగుచున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నేమగునో ! ఓసి ! నాప్రాణంబులపై యాన. తక్షణము నావచనం బనుష్ఠింపుము.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున సంతసించుచు)

ఈలంజ యిఁక నేమి సేయఁగలదు. పోవలసినట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని:— (ఆత్మగతమున)

బుజుబుద్ధి యగునీభర్తృదారిక కింకను పీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట సలుపనిలోపమున నొట్టువెట్టి చెప్పెను. ఇంక బోక తప్పదు. ఇప్పుడు నాలి విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

(ప్రకాశముగ)

వారు వచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా! ఇంతదనుక నొక్కనాఁడేని సుగుణమాలిని మద్వచనం బునకు మాఱు పల్కియెఱుఁగదు. ఇప్పు డట్లు సేయకుండుటకుం గతం బెద్దియో! అ యర్థం బటుండనిండు.

ఓమహాత్మా! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరార్తి దుర్భరంబై పెరుగుటకుం గారణం బేమొకో?

గౌతముఁడు:—(మందస్మితము సేయుచు)

ఓకామినీమణి! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్త్వం బెఱింగి చికిత్స సేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే!

మదనసేన:—ఓమహాత్మా! నాకండ్రికడ నుండువైద్యులు కడు సామర్థ్యముగల వారు. వార లియ్యెడకు రాఁగాఁ గలగుణం బెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కెద్దియే నీఁబూనియున్నదానను.

గౌతముఁడు:—(మోమున వింత యగువిలాసముతో)

ఓకలువకంటీ! ఈ వ్యాధితత్త్వంబు వైద్యు లెఱుంగునది గాదు. దీనిని గుదుర్చుటకు వారు తగరు. నా కారోగ్యంబు గల్గుట కెద్దియైన నిచ్చెద నని నీవాడినపల్కు సత్యంబు గావించెదవేని నా కీజ్వరార్తి యడంగు. కానిచో నంతకంతకు దుర్భరంబై ప్రాణాంతంబుం జెందించు.

మదనసేన:—మహాత్మా! అది తప్పిపోవుటయుఁ గలదే! కులపాలికాజనంబున కిది తగునే! మీకు దేహారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నీ నున్నదానను. ఈవేదనం గుదుర్చుటకు వైద్యులు దగ రని యానతిచ్చితిరి. మఱి యెవ్విధంబున నీజ్వరార్తి యడంగు?

గౌతముఁడు:—ఓమదవతీవతంసమా! నాకుం గలిగియుండు వేదనకుం బ్రతిక్రియ వినుము.

చ. కమలదళాక్షి నీదు బిగికౌఁగిటఁ జేర్చి యురోజచర్చితో
త్తమఘనసారకుంకుమంబును సుదారత మైఁ గలయంగ నొత్తితా

మధువను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నాకుఁగ నిచ్చితేని నా
మరుశరసంజ్వరార్తి యిది శోభనగాత్రి యడంగుఁ జెచ్చెఱన్.

మదనసేన:—(వెఱఁగుపడి, తలవాంచుకొని యూరకున్నది)

గౌతముఁడు:—ఓవరవర్ణినీతిలకమా ! ఏల మోము వాంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింపఁ బూనుస
దర్భమదాంకఁ ద త్తరిలి తన్వియి దేలకో ! యూరకుండెదా
నిర్భవదుత్కటార్తిఁ గని పేమరు బల్కినపల్కు కల్లయో
నిర్భరమన్మథాస్త్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాగెడునన్నుఁ గావుమీ.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఏమనవచ్చు ! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లయ్యు నీయాచార్యులు కామునిం జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబు లెఱుంగరనుట నిక్కువంబయ్యె.

(ఉక్తవాక్యం బధిక్షేపించుచు)

ఇట్టివారి కిదియొకదోసమా పో!

కరమువిరక్తు లయినమహర్షులు నయితము కామినీమణుల రూపాతిశయములకు మనసు గరంగి తత్పరతంత్రతం గైకొన్నవారు. ఇాతమాత్రాసన యీమహాత్ముని నిరాకరింపం జనునా ! విద్యాగురువునందు భక్తిఁదొలంగినం దమ క్తంబులగునర్థంబులు స్ఫురింపక నిరర్థంబులై చెడునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గుపితునింజేయంజనదు. అనువుమెయి ననువర్తించి యీదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుంజేసెదను.

(ప్రకాశముగ)

మహాత్మా ! మీర లిన్నిదినంబులదనుక యీయంతేవాసినియందు సుతావత్సలతం బ్రకాశింపంజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుట తగవా ? సమస్తధర్మంబులును మీవలన నేర్చికొంటిని. నాతండ్రి నన్నింక నంతఃపురంబుం బాసిరాఁజన దనిముదలయిడియె. మీతో విద్య లభ్యసించినందుకు మీకు గురుదక్షిణ లొసంగి యనుజ్ఞవడసి చనం జనుదెంచియున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నాతెచ్చినవస్తువులం గైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొసంగుఁడు. అనర్ఘంబులగుమణులును బంగారంబును మాయయ్య మీకుం బంపియున్నాఁడు.

గౌతముఁడు:—ఓమదనవతంసమా ! ఈమణులు నాకేల? ఈబంగార మేల ? అభినవరాగమనోహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియ నాకిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబంగారము నీయొడలిబంగారమే ! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెరయవి బంపిన నాకవి యేల? ఓరసజ్ఞరాజ్ఞీ! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు; సమస్తకళాకౌశలంబున సరస్వతిం బోలెడుదానవు ; నీకంటెం గళాకౌశలంబున నధికుండు మదన్యుండు లేఁడు.

ఉ. ముదము దొలంగఁ జేడె యొకమూఢుని గూడి యడంగుకంటె నా
మదవతి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తమం
బది యొకరత్నహారము నియత్యభియుక్తిని గోఁతిచేత నా
పదపడుఁ జిక్కు; కాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞలబ్ధమై.

కాన నో మానినీమణీ! యితరములగు నతలంపులు మాని మాననీయత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయౌవనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె శ్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చ. కమలముఖీవతంసమ! నికామరతి న్ననుఁ బెండ్లియాడి భ
ద్రముగఁ గళావళీజలధిఁ దాఁటిన నేరుపు సార్థకంబు సే
యుము పెరవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలమారసభావవిజ్ఞతా
క్రమము దొలంగ బుద్ధిసెడి కాననచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన:—మహాత్మా! కన్యకాజనంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలిదండ్రులపని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. సకల గురుజనశ్లాఘ్యతఁ బడయుటం జేసి యవి యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానినాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయింటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే!

శ్లో. * పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
రక్షంతి వార్ధకే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అనునుక్తియు మీరు నాకుం దెల్పినదియ. మఱియు,

శ్లో. † జ్యేష్ఠో భ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,
అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితర స్స్మృతాః.

---

*కుమారి యయి యుండఁగాఁ దండ్రి రక్షించు. యౌవనమునందుఁ బతి రక్షించు. వృద్ధురా లైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మనునది లేదు. ఇచటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రి రక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్రదానంబుదనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనకుఁడు సేయునది గాన నందుం బాలస్వతంత్రయై ప్రవర్తింప జన దని తెలియపఱుచుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రియు, విద్యనేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును అను నీయైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌతముఁడు విద్యాప్రదాత గానఁ బిత యయ్యె. పితరు బెండ్లాడఁ జనదు గాన నతనిని బెండ్లాడఁదగ దని భావము.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్మును గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమీరు నన్నీ శాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుమార్గంబునకుం బూన్పం జనదు.

గౌతముఁడు:—ఓమందయానా! నీనుడివినపల్కులు యుక్తంబుల. ఒండు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుటచేఁ జాన నీదు, కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను
హితముఁ దెల్పుతి దుఃఖంతు నెలముఁ జెప్పి, నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగు నెయనుచు.

ఓమతిమంతురాలా! నీ వలంకారశాస్త్రవిచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనకతుల్యుం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. రెండువస్తువులకు సమరీతి గవులు, సెప్ప; నఖిలార్థముల నది యొప్పఁబోదు
జనకతుల్యత హితకాంక్ష సలుప నగున, ! టన్న దేకాని; కా దఖిలార్థసమత.

ఈయర్థంబు బిల్హణు నేలుకొన్నయామినీపూర్ణతిలక వివరించియుండలేదా! అకవి విద్యాగురు వయ్యు నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యని యేకదా! యారాజముఖమణి తాను కామించె. ఈ వర్త్లేల సేయవు.

మదనసేన:—ఓమహాత్మా! మీరు నుడివినయర్థంబు సంగతార్థంబ యయ్యు నాదరణీయతం గాంచంబోదు. సకలధర్మతత్త్వవేది. యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యాభ్యాసంబు సల్పినవిరాటదుహిత నుత్తరయనుదాని దానిజననీజనకులు బెండ్లాడం బ్రార్థించినను శిష్యయగుటం జేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యాప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు సెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె భావం బగును.

గౌతముఁడు:—(నవ్వుచు)

ఓసిచతురా! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లంటివేని! అయర్జునుం డుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయినం దనకుమారుఁ డగునభిమన్యునికి సగర్భానిర్విశేష గాదె!

శ్లో. * గురుపుత్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అను ప్రామాణికోక్తి యెరుంగకయ కాఁబోలు! తనశిష్యను దనకుమారునికిఁ గట్టి పెట్టినవాఁడు. మహనీయులగుద్వైపాయనాదిమునులును దాని కభ్యుపగమము సల్పిన, వారల! ఇది యారసి, చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయముచేసికొనుటకుం బ్రియంబులేక వయోవిశేషాదులం దననురూపుఁడై యుండుటం జేసి తన

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్రుఁడు భ్రాతయగు. అంతియగాదు పోష్యవర్గంబునను జేరినవాఁడు. పోరానిచుట్టము నగు.

కుమారునికిం దగునని యెంచి తన కాతన్య యిష్టముగా దనుమాటకు బదులుగా శిష్య యగుటంజేసి తానిష్టపడ ననియె నంతియ కాని శిష్యను బరిణయముచేసికొనం గూడ దనికాదు ; నీవు శాస్త్రార్థంబు గాలింపనిదానవు. అరసి చూడుము.

మదనసేన:—మహాత్మా ! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్పతిసమానులరు వివదనంబుల కెకళల కేయాచారంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుఁ గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాదంబు సలుప నే గొంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నది యియ్యకొనుటయు నియ్యిది యయ్యిరువుర కులయశోవిభవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముఁడు:—విదుషీరత్నమా! నీ వఖిలపురాణంబు లెఱింగినదానవు.నానుడు వంబోవునర్థం బందు విస్పష్టంబు గాదె ! మహనీయు లగువారలు తాము గోరిన సారంగనయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకపడుచున్నది.

చ. లలనల రూపయౌవనకళావిభవంబుల నొప్పువారలన్
గలయఁగఁ గోర్కి యుప్పతిలఁ గా నిటు లాత్మల నుంకయించిరే
నలిలజసూతి చంద్రుఁడును సర్వసుపర్వగణాధినేతయున్
గలయరె కూతుతో గురునికామినితో మునినాథుపత్నితోన్.

మదనసేన:—మహాత్మా ! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విస్పష్టంబు. *తేజస్వు లగుటంజేసి వారికార్యంబులు పాపావహంబులు గాకపోయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా ! చను నందురేని †నిషేధశాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు మఱియు.

చ. ‡అలఘుమహత్వపూజితులయాచరణంబులు సుప్రమాణతన్
జెలఁగవు వారివాక్యములు సూవె ప్రమాణతరంబు లౌను ని

ఇందుకుం బ్రమాణము శ్రీభాగవతము.

శ్లో. *ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట మీశ్వరాణాంచ సాహసం,
తేజీయసాం న దోషాయ వహ్నే స్సర్వభుజో యథా.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. †నైత త్సమాచరే జ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,
వినశ్య త్యాచర న్మౌఢ్యా ద్యథా రుద్రోబ్ధిజం విషమ్.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. ‡ఈశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తదే వాచరితం క్వచిత్
తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్త దాచరేత్.

స్తులఘునయోగనైభవులు దుర్గ్రహమై తగు కారణంబుచే
నలఘుజనాళి సేయని క్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్చమై.

సీ. ‡సృష్టికర్తకుఁ దొల్లిస్మృతివినాశము గల్గ భగవదాదిష్టయై బ్రాహ్మీనలువ
మోమునఁ బొడసూపి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్మృతిదప్పకుండ
చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడెమమతయందు వ్యతిక్రమంబుగురుఁడు
నలుపుటఁజేసి యాసస్మార్గవర్తికి దౌష్యంతివంశంబు ధరణియందు

గీ. వితథుఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లఁ
జేయుటకె యట్టిమతిఁ గల్గఁ జేసె విధియు
త్రిదశపతి కాయహల్యకు మది గలయుట
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వినమె యెపుడు.

శంభుండు లోకహితార్థంబు విసము మెసవె నని యది దినం గడంగినం బెర వారలు తనువు నిల్పుకొనం గలరె.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా విశేషంబులం గఱపుట నాకె సంకిలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింపలేను. జయించితినిపో! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు సమ్మతింపదు.

మఱియునిట్లుప్రశ్నోత్తరంబులునలుపుచున్న గుణమాలిని ననుదంచె నేనిఁగార్యంబు సెడు. ఇంతలో నీయింతిని బలాత్కరించియుద్దిష్టంబు నెఱవేర్చుకొనుట యురవు. విద్యాప్రదాతయను గౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు సమకూర్ప ననుమతింపకపోదు. దీనిచరణంబులపైవ్రాలి వేడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయగుకరేణువుపగిదిఁ గట్టువడు.

---

‡ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుండి; బ్రహ్మ కదాటునవినష్టమై పోయినస్మృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్మృతివిభ్రంశము వెండియుఁ గలుగకుండ నాపద్మసంభవునిదండన యుండు మని యాభగవంతునిచే నాజ్ఞాపితయై యట్లొనర్చె.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నతివిపులముగ నే నాంధ్రీకరించియుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసికొనవచ్చును.

బృహస్పతి యుచథ్యునిభార్య యగుమమతయనుదాని బలాత్కరించి దానితోఁ గూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబు సేయుటంబట్టి యితనిభార్యను పరుండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువునకును మమతకును వితథుం డనువాఁడు జనియించి సంతానార్థియై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీఁబడి యతనికి వంశకరుండయ్యె. ఈకథ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జూడవచ్చు.

(ప్రకాశముగ)

ఓపృథునితంబా ! బింబాధరా ! ఇందు కోదండబుమా !

చ. కలికిరో యిట్టిపల్కులకు గాలము పుచ్చుట యేల యూరకే
సలిలజబాణబాణచయసంతతవర్ష మసహ్య మయ్యె నీ
కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగొండలయండకుఁ జేర్చి కావు ని
ర్మలమతి నీపదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

అని నమస్కరించుచున్నాఁడు.

మదనసేన:—(సంభ్రమంబుతో, ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఈతఁడు కామపిశాచాభిభూతుండై కృత్యాకృత్యవివేకంబు మాని నాకుం బ్రణమించుచున్నాఁడు. ఇంతటిపనికిం బూనినవాఁ డిఁక నెంతటి కార్యంబునకేని యోహాటించునా ! ఇఁక నియ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెఱింగియే కాఁబోలు గుణమాలిని నాఁడుపంపునప్పుడు జంపు చేసినయది ! దానిభావం బెఱుంగక మందబుద్ధినై కఠినంబుగఁ బల్కి పంపితిని.

అని యనుకొనుచు గృహబహిర్ద్వారాభిముఖి యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముఁడు:—(ప్రణమించి లేచి)

ఆ ! ఇది నాకు శిష్య యయ్యుఁ బ్రణతుండ నైనన న్నాదరించె. ప్రణామంబునకుం గడంగినవాఁడను పైకొనుటకుం గడంగితినేని యభిమతార్థంబు సమకూరి యుండదే ! ఇది తొలుతం దోఁచకపోయె. ఏమిసేతు ! "* విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః" అన్నలోకోక్తి నాయంద యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియుఁ జెడలేదు. త్వరితగతి దానివెంటనంటి యీయిల్లుదాఁటునంతలో నాపల్లవాధరంబట్టుకొని మనోరథంబుఁ దీర్చుకొనియెద.

(అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(వెనుకకు మరలిచూచి, భయపడుచు)

ఆ ! ఈతండు నావెనువెంటనంటి సరభసగతి నేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యక్రియంబు జరుపం బూనియున్నాఁడని తోఁచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నఱుదెంచి యుండుభటులఁ బిలుతునన్ననో వారలు కడుదవ్వుల నుండుటంబట్టి నా పిలుపు వారికి వినంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబుం గడచునంతలోనే నితనిచేతం బడక

---

* బ్రాహ్మణులు ముందాలోచన లేనివారు.

తప్పించుకొనలే నని తోఁచెడిని. శక్తి గలకొలందిఁ దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నపడవలయు. అనంతరము దైవాయత్తము.

(అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱువిడుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—(పరుగునం జనుచు)

ఆ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గడు సంభ్రమంబున నరుగువిలాసం బుల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

చ. తులకుఁగుచంబులం బయిఁటకొంగు వెసం దిగజాఱఁ గట్టుకొం
గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచిగుణానుసక్తమై
తొలఁగిన ముంగురు ల్సదరి సొమ్మొగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ
యళికచ వోవునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిదె చేయలంతిం జిక్కితివి. (అని పట్టుకొనం దరిసెను.)

మదనసేన:—(భయంపడుచు)

హా! ఇతనిచేతం జిక్కుకొంటినే!

(అని పరువుపాఱుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! (యని వైళంబ పట్టుకొనం బోయె.)

మదనసేన:—(బిగ్గరగ)

ఓ యయ్య! సుతావత్సల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవునన్ను సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

(సంభ్రమంబుతో రాజును గంచుకియుం బ్రవేశించిరి.)

రాజు:—అయుష్మతి! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చనుదెంచుచున్నాఁడను.

మదనసేన:—(నిలువంబడి నిట్టూరుపువిడిచి. తుఱుము చక్క నొత్తుకొని చీర సవరించుకొని. ఆత్మగతమున.)

ఆ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షితనైతిని. ఇఁక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముఁడు:—(ఖేదముతో మదనసేన కనుపదమున నిలువంబడి. ఆత్మగతమున.) కటా! విపరీతపువిధి యీభూపతి నియ్యెడకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండనై చెడుటయగాక యార్ద్రాపరాధంబుతోఁ బట్టువడినవాఁడనైతి. ఈఁడు దండింపక పోఁడు. ఇప్పుడేమిసేయంగలవాఁడ.

రాజు:—అయుష్మతీ! నీవిట్లు కాతరభావంబుం బొందం గారణం బేమి!

మదనసేన:—(ఆత్మగతముగ)

ఇప్పు డీతండొనరించినయపరాధంబు బయల్పఱిచితినేని నాయయ్య యీ విప్రనందుం గడుఁ గ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలదునిమివేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణ హననంబున నైనపాపంబు దప్పక గలుగు ; అంతియ కాదు. ఇతండు నాకు విద్యా గురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయకారణాం బన్యంబు వచించి యీతని రక్షించుటయ యురవు.

(ప్రకాశముగ)

అయ్య ! మఱేమియుం లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థశరీరుండై యున్నాఁడని మీకడకు గుణమాలిని నగదంకారులం బిలుచుకొనిరానంపి యది రాఁదడవగుటయుఁ దన్మార్గప్రతిపాలనంబు సేయఁ దలవాకిట కేతెంచుచుంటి. మఱియందుం గలభ్రమంబున నేమొ యొకబ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయనై యున్నఁడు నున్నదానం గాను. కాన భయంపడి నిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు:—ఆ ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు ! జరిగినయర్థంబు శ్లేషార్థోక్తినయం బుగ నన్యథాసమర్థితంబు గావించె. నే నపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్ను బట్టి యీజన దని యెంచి యిట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రలవలనం దప్పించు కొంటిని. ఏను నీమానినీమణివచనానురూపముగఁ బల్కెం జనును.

(ప్రకాశముగ)

మహారాజ ! జయం బగుంగాత. ఏను గొన్నిదినంబులనుండి మద్గృహంబును గాచి యప్పుడప్పుడు పొడసూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండిన యొకబ్రహ్మ రాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు సల్పుచున్నవాఁడను. దాన నారాక్షసుం డిల్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. తాఁబోవుకాలంబున నాయసుర యీ మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆబ్రహ్మరాక్షసుండును నిగృహీతుం డయిన వాఁడు. ఇది భయభ్రాంతయై బిగ్గరగ నఱచుటంజేసి దీనిం గావ నేనును త్వరితగతిం బఱ తెంచుచున్నాఁడ.

రాజు:—(ఆశ్చర్యముతో ఆత్మగతముగ)

ఆ ! జ్యోతిషికుండు సెప్పినవచనంబులకు నిర్వ్యాదం జరుగుచుండు వృత్తాంతంబు సరిపోయినది. ఇది కర మబ్బురంబై తోఁచెడిని. ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుండనయము నా క్షేమంబ యాకాంక్షించుచుండువాఁడు. నక్షత్రశాస్త్రపరిశీలనంబున రాఁబోవు సెదరుఁ దెలిసి తాన నను దెంచి నాకుం దెల్పినవాఁడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దొలుతం దెలిసి తత్ప్రతివిధానంబు గావింపఁ బూనుచుటకేకద భూపతులు జ్యోతిషవిద్యానిధుల నపరి

మితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయు వారల వారసిభగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదే! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగునా ముద్దులపట్టి నిట్టియనరునం గాంచినవాఁడు గౌతముఁడు సూవే! ఇతండు చేరువకుం బఱతెంచినకతంబున నారక్కసుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు!

(ప్రకాశముగ)

ఓ పట్టీ! దైవవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా ననుకొనియెదను. గుణమాలినిని నాకడ కంపితివంటివి. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరునంతలో నే నాస్థానమండపమును బాసి వేఱొండుమార్గంబునం జనుదెంచియుండుదుం గాఁబోలు?

మదనసేన:—తండ్రీ! అట్లయిన మీర లియ్యెడ కిప్పుడు సనుదెంచుటకుం గతంబేమి?

రాజు:—పుత్రి! వినుము నేను గొన్నినిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలంబున నుండునప్పుడు కౌశికుం డనుమదయాస్థానజ్యోతిషకుఁడు త్వరితగమనంబునం జనుదెంచి నాయిచ్చునర్ఘ్యాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓరాజా! నీముద్దులపట్టి మదనసేన కుత్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహాభియోగంబుచే నెడరు దొడరం బోయెడిని. ఆయెడరునం గావ నీ వయ్యబలకడ కఱుగం జను. జంపు సేయం జనదు. నీపుత్రికజన్మపత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాఁగల యీయెడరు నామానసంబున కదాటునం దోఁప నది నీకు దెల్పి తత్ప్రతివిధానంబును గావింప నిద యతిత్వరితగతిం జనుదెంచినవాఁడ. అని చెప్పఁగా నే నదరిపడి చాతుర్యగ్రాహిణివలన నీ వియ్యెడకుం జనుదెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిద పాదసంచారమునఁ బరువిడుచు నేతెంచితిని. దైవవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండం గాంచితిని. ఓయమ్మ! నీ వియ్యెడ నుండి గురుదక్షిణ లన్నియు సమర్పింపం జాలవు. కంచుకియు పరిచారికాసమానీతంబు లైననానావిధరత్నంబులును ధనంబులును వస్తువాహనాలంకారాదులును వెవ్వేఱ నీవిద్యాగురునకు సమర్పించు. నీవు బ్రహ్మగ్రహాభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలసటం జెంది యున్నావు. వైళంబ నాతోఁ జనుదెంచియుండు పరిచారికాజనంబు గొల్వనీయింటివెలుగపాళంబునకుం దేఁబడయుండుకరేణుకానత్తమంబు నధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన:—తండ్రీ! అట్లే! (అనిపరిక్రమించుచు, ఆత్మగతముగ.)

ఇప్పుడు జరిగినమదీయజనకసమావేశంబుం గనుంగొన గుణమాలిని కరము చతురతం బ్రవర్తించినవిధంబు మానసంబునకుం దోఁచుచున్నది.

ఆహా సఖి గుణమాలిని యాచార్యుండు సేయంబోయెడుదురతిక్రమంబుం దొలుత యూహించి, వైద్యులం బిలిపింపఁ బంపు వడసి పోయినయాయువిద నన్నీ యెదరు వలనం దప్పింప నను వారసి కౌశికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి నియ్యెడకుఁ బంపెను. నాయనుజ్ఞ లేక నాయయ్య కీగౌతమునిదుర్వ్యవసాయం బెఱింగింప నిచ్చగింపక యీపని యొనర్చినయది. దీన నే నీయాచార్యునిచేతం జిక్కుపడక తప్పించుకొనుటయును బ్రాహ్మణదండనజనితపాపంబు సంభవింపక పోవుటయు నయ్యె. నావిద్యాగురుని దురుద్యమంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యతని దండితునిం జేయకపోఁడు. ఇం దను వారసి సమయోచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయదియ. ఏఁ జని దాని నభినందించెదను.

(అని తలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

రాజు:—(గౌతమునిం గాంచి)

ఓపండితోత్తమా ! ఇంతకుం బూర్వమున నే నియ్యెడకు వచ్చునప్పుడు రావే ! రావే ! యని యొకఁడు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్ణగోచరం బయ్యె. అందు సందియంబు నొందియున్నాఁడను. తత్ప్రకారం బెఱింగింపుము.

గౌతముఁడు:—(భయంపడుచు ఆత్మగతమున)

ఈరాజు మోహావేశంబున మదనసేనను నేఁ బిలిచినమాటలు విన్నాఁడు. సంశయాకులుండై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనఃకాలుష్యంబుఁ బోనడంచెదను.

(ధైర్యంబుఁ దెచ్చుకొని ప్రకాశముగ)

ఓరాజా ! రావే ! రావే ! యని నుడివినది యేన. అవి నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులోనివి. అవి యిప్పుడు స్మృతిపథంబునకు వచ్చి పునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజు:—(ఆత్మగతమున)

ఇతఁడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుండు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోదు. వినవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓపండితోత్తమా ! మీరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు. కరుణించి వినిపింపుఁడు.

గౌతముఁడు:—రాజా ! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్పురవర్ణనంబు గావించుచు నానుడివినయది.

శ్లో. *గేహే గేహే జంగమా హేమవల్లీ వల్ల్యాంవల్ల్యాం పార్వణః చంద్రబింబః,
బింబే బింబే కోకిలానాం విరావో, రావేరావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజు:—(పరమామోదంబుతో)

ఓకవివరా! భవద్వచనసరణిం గలసారస్యం బేమని పొగడంగలను?

గీ. ఇక్షురససారసంపద లెలమిఁ గాంచి, ముగుదతనమున నుండెడుమగువమిన్న
ప్రణయలజ్జాకులాపాంగపఙ్క్తి వోలె, నుల్లము హరించె నీపలుకు లురవు మీఱ.

పండితోత్తమా! ఇఁక మీకు బాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. కాన మత్సభాస్థలంబున నుండుపండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసనస్థానాదులు వడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుఁడు. భవత్సల్లాపామృతధారలచే మా మోదించుచుండంగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పింపంబోవురత్నంబులం గైకొనుఁడు.

(కంచుకివలనికిం జూచి)

కంచుకీ! మదనసేనవిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొనివచ్చిన పరిచారికాజనంబుల నియ్యెడకుం దవ్వుల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమానీతంబులగురత్నసంపుటంబుల్హారంబుల నీపండితోత్తము నకర్పించి యితనిముదలఁగొని నాకడకు రమ్ము. నేను సభాస్థలంబున కేగి కాళికుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

కంచుకి:—మహారాజ! ఇదె యుత్తమతురంగంబులం బూన్చినరథం బాయత్తంబై సారథిసమానీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబునకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు శేలికనియోగంబనుష్ఠింప నేఁ జనుచున్నాఁడ.

రాజు:—కంచుకీ! అగుఁగాక. రథంబుకడకుం జనియెద.

కంచుకి:—దేవ! ఇటు! ఇటు!

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి సీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపునట్టిది గీతము నీక్రిందిపద్యమునం దుండు.

* సీ. ఇంటింటఁ గన్గొన హేమలతాతతు లంచితరతి సంచరించుచుండు
లతలత కొక్కొకలలితపార్వణశారదేందుబింబము పొల్పుచుంద మమరు
ప్రతిపార్వణేందుబింబంబునఁ గలకంఠకంఠనాదంబులు గడలుకొనును
రావరావమునకు రతిపతి ధృతపంచబాణుఁడై మెంగయుచు రాణఁ జెలఁగు.

గీ. ననలఁ బంగరుదీవెల కెన యనంగఁ, జాలు నాలజ్యోత్స్నపుశరచ్చంద్రముఖుల
కంఠనాదము కలకంఠకంఠరుతము, మాడ్కిఁ గలిగించు నంగజోన్మాదకునుతు

(రాజును గంచుకియు నిష్క్రాంతులైరి.)

గౌతముఁడు:—(మహాదుఃఖంబుతో)

ఇఁక నేమి సేయఁగలవాఁడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యనువర్తించినను నా వేఁడికోలున కియ్యకొనకపోయె. సకలశాస్త్రప్రవీణుఁడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజనసౌభాగ్యగర్వం బడఁగునట్లు మూఢుని నొక్కనిం బతి సేయవలయు. తదర్థ మను వారయుచుండి యది గావించి సూడు దీర్చుకొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చెయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులనైన నేల విడువవలయు. పోయి కైకొందుం గాక.

(అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

కాళిదాసచరితప్రకరణంబునందుం బ్రథమాంకము సంపూర్ణము.

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరిత్రము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచు; నర్థప్రకృతి పంచకమునం జేరినబిందువును వ్యక్తము సేయుచు నానావిధము లగునవాంతర ప్రయోజనములకును గథాసన్నివేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

బిందు వనఁగా:—అవాంతరఫలములచే విచ్ఛిన్న మయినప్రధానఫలంబు విచ్ఛేదింపకుండుటకుఁ గారణ మయినయొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీరస్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

ద్వితీయాంకము

(గుణమాలిని ధనమాలిని అను చేటికలు ప్రవేశించిరి.)

ధనమాలిని:—ప్రియసఖీ! నన్నుం గాంచినప్పు డెల్ల నత్యాదరంబుతో మాటలాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడ వయ్యుఁ బల్కరించుకొనక యున్నావ దేల నే!

గుణమాలిని:—(అనునయముతో)

ప్రియసఖీ! కోపగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంతనై యున్నదానను. ఈకతంబున నీవు వచ్చుటయు నెఱుంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖీ! యుపచారోక్తు లటుండనిమ్ము. నీవు నాకు వాగుపచారంబు సల్పలే దని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మేమని యడిగినదానను.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖీ! వేఱుకారణం బే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడే కాళ్లని సాధింపఁగడంగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖీ! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి పద్దుపట్టె?

గుణమాలిని:—ప్రియసఖీ! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దానిగ మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూఁతుతో నీకుం బ్రియుఁడగువానిని వరియింపు మన నావిదుషియు నొక్కొక్కని నొక్కొక దుర్గ్రాహముగుసమస్య యిచ్చి యోడించి యిట్లందఱం దఱుమం గొట్టినయది. తనకంటె విద్యావిశేషసంపన్నునిఁ గాని వరియింపదఁట. అట్టివాఁ డిందనుక దొరికినవాఁడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాణియుఁ గడు నలయుచున్నవారు. వయసులో సంగత మైన కూఁతుం జూడఁ గోరి త్వరాకులితహృదయులై వరసంపాదనమునం దనారతమాత్మవృత్తులు సెల్లించెదరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖీ! నే నెంత చెప్పినను భర్తృదారిక పెడచెవిం బెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! చెడుగున కగునో!

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి ! స్త్రీల కిట్లు మిక్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయించుట యెప్పటికింగాని యనర్థావహంబు గాకపోదు. మనరాజు మదనసేనను సర్వ విద్యలయందుఁ గరము చతురం గావించినవాఁడు. దాన నిట్టికష్టం బనుభవింపవలసివచ్చె.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ! తొల్లింటిరాజకన్యక లెల్ల నపరిమితవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారే ! వారివలన వారితలిదండ్రుల కిట్టిశ్రమలు పడవలసివచ్చెనా ! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుఁడు లేఁడని గర్వించి పల్కెనట. కాన వానికంటె బండితునిం బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిన పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టిపద్దు పట్టుటకు మూలం బదియ. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థావహంబగుం గాని సత్సాంప్రదాయలబ్ధం బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుమలకు మూలంబు లగునే ! మఱియు నట్టివారలు * సావిత్రీ, ద్రౌపదీప్రముఖులవలెఁ బతిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

(సత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి. ఔమ్మున చేయి యిడుకొని.)

కట్టా ! కార్యంబుగతి యిట్టు లయ్యెఁగా ! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈ యర్థంబు ముగియుదనుక నుండి తనకుం దెల్పు మని చెప్పి నన్ను రాజకులంబున నునిచి యార్య గుణమాలిని యింటికిం జనినయది. త్వరితగతిం జని జరిగినవృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

(అని పరిక్రమించుచున్నది.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ధనమాలిని ! రాజకులంబునం జరుగువృత్తాంతంబుం దెలిసికొని వచ్చి నాకుం దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపి వచ్చితిని. ఈ దినము కరూశాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాదంబు సేయ నేతెంచియున్నాఁడు. అతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టపట్టంగలండో ? లేక యోటువడి పరిభవంబున గొడిగట్టం గలండో ? ఇతండును విజితుం డయ్యెనేని యిప్పటిరాజకుమారులలో నింక నీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లేఁ డనవలయుం. వృత్తం బేమయ్యెనో వసుమాలినివలన నెఱుంగ నగు.

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి, కుతూహలంబుతో)

ఆవసుమాలినియు నిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ ! ఆయుష్మతి వసుమాలిని ! కరూశాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లేమైనఁ జెప్పెనా!

వసుమాలిని:—ఓయార్యా ! ఉత్తర మన్నమాట యెక్కడిది ! గౌతముని కపటమునం బరాలిసంధానంబునందుఁ బరము కౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొసంగు విషమసమస్యలకు గీష్పతి గాక మనుష్యమాత్రుం డుత్తరము సెప్పం జాలునే!

* వీరు భర్తలకు సౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పంబడు.

గుణమాలిని:—ఓసీ ! ఏమే యీవింత ! సకలశాస్త్రపారంగతుం డనియుఁ గవితాసారసర్వస్వవేదియనియుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినయీకరూశాధినేతకుమారుం డిట్లయ్యెనా ! ఇతండు నితని నెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనను విద్యావివాదంబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరుం జెప్పుకొన విని సంతసంబు నందుచున్నందు కిటుగతి యిట్టు లయ్యెగా ! కళాచంద్రుండు గొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో టెఱుక పడక యుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవాఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని:—ఓఆర్యా ! గౌతముఁడు దగ్గఱనుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప నెవ్వరికి నలవి గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుఁడు. కపటయుక్తులచేఁ బరుని బరాభూతునిం గావించుసామర్థ్యం బతివేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిపి దానిచే నఖలవిద్యావంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని:— ఓసి ! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటవృత్తిం జరించుచున్నాఁడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా ! ఇవ్విధంబునం బాడితుల నెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా ? యీగౌతముం డిట్లు సేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగియుండదా !

వసుమాలిని:—ఓ ఆర్యా ! అంతయు నెఱింగియు నెఱుంగనిదానివలెఁ బలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపంబోయిన నాఁ డతండు గావించినమహాతిక్రమమును సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునం దుంచుకొనక యిఁకని తఁడేమి సేయంగలఁ డని యొప్పరికించి యథాపూర్వముగ నతని యందు నిర్వ్యాజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిబుణా హృదయ తక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే !

గుణమాలిని:—ఓసి ! నీనుడివినది సరే ! ఆనాఁడీగౌతముఁడు భర్తృదారిక యందుం జేయంగడంగినమహాతిక్రమంబు రాజునకుం దెలిపియుండిన నప్పు డతండు దండితుండై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా ! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధి సంజాతం బగుబ్రాహ్మణదండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన నాయెడరునుండి తప్పింప మాత్రమె తలంపుఁగొని రాజున కత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధబ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియు నైయుండుకార్తాంతికునిం బ్రార్థించి యాతనిఁ గొని ఘాతలిని భర్తృదారికను గావం బనిచితిని. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టియుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబుఁ దెల్పిమరల్పుద మన్ననో యదుపతికిగలగురుభక్తివిశేషంబు నామాటను చెవిం జొరనీదనియెంచుచు నూరకున్నదాన.

వసుమాలిని:—ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరతము స్నేహధర్మంబున నాకు రానిచింతా సంతానంబునం బొక్కుచుండు నీకు నప్రతివిధేయంబైన వేశోకసంకటము సంప్రాప్తంబయి యున్నది. అది యెద్ది యంటి వేని! వినుము. ఈదినమునఁ గరూశదేశాధీశకుమారుని మదనసేన తనతో ననేకవిద్యల వివాదంబు సలిపి జయంబుఁ గాంచిన వానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెరింగి తనపుత్రికయందుం గుపితుండై సమీపమున నుండిన గౌతమునిం గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రోత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టంబగు విద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రుల నవమానితులం జేసినయది. ఏతన్మూలకముగ రాజచక్రంబునకు నాపయి విరోధంబునయ్యె. ఇఁక దీనికిం దగినవరుని సంపాదించుట నీ భరంబు. అందుకుం గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞానుసారి వయి కోశాధికారులవలనం గైకొని యితరదేశంబుల కరిగి యుర్వైనవానిం దోడ్కొని రమ్ము. వాఁడు బ్రాహ్మణుండయియొండె క్షత్రియుండయియొండె నుండనగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముఁడు కడుసంతసంబున జేని వీడ్కొని పోయినవాఁడు. గౌతముఁడు రాజపుత్రి కెగ్గుసేయందలంచి యున్నాఁడని నీవు భయంపడుచుండిన దానికిం దగినట్లులు విధియుం బ్రవరించుచున్నయది.

గుణమాలిని:—(వెలవెలఁబోవు మొగంబుతో)

హా దైవమా! యిట్టివిధంబునన్నా! యొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్కటంబై శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయంబగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపకయ యుత్తలం పడుచుండెడిని. బాల్యంబుందొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు వచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం బేమగునో యని చింతంగూరుచున్నది.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి గుణమాలిని! ఎందుకే యిట్లుమ్మలించెదవు! గౌతముఁడు తోడై వచ్చువాఁ డతనికంటెఁ గడు సమర్థుండై యుండఁడటే!

గుణమాలిని:—ఓసి ప్రియసఖి! దురాలోచన లేనిదానవై పలికెదవు! రాజపుత్రియందుఁ దమకంబుం గొనియున్నవాఁడు దానికిం దనకంటె వలంతిం దెచ్చి కూర్చునటే! ఇంతమాత్ర మెఱుంగవా! అతఁడు కడు మాయావి భర్తృదారిక తన్ను నిరాకరించిన దనుసూదు మనంబున నుంచుకొని యుండువాఁడు. ఈరాజపుత్రి కేవిధిపైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయాలోచనగరుదాసికలతోఁ జెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి ! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ దోడ్తెచ్చినను మనభర్తృదారిక పరీక్షింపక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా ! పరీక్షసమయంబున నెట్టివాఁడైనది యుం బయల్పడకపోదు.

గుణమాలిని:—ఓసి ! ఆపాఱుండు తాఁ జేయునికృతిఁ బయల్పడనీఁడు. మూఢుని బండితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నికృతికల్పనంబున మయశంబరమారీచాదులతోఁ దులఁదూగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి! యేలనే యిట్లు లేనిపోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖించెదవు ! వాఁడు నొసట వ్రాసినవాఁడు నేఁడు తుడుపఁబోఁడు.

శ్లో. *హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే.

అని నీతికుశలులు వక్కాణించి యుండలేదా ? ఈచింత మానుము. జరుగవలసినది జరుగకపోదు. ప్రొద్దు బోవుచుం బ్రియసఖివగుట నిన్నుం జూడ వచ్చితిని. ఇంటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ధనమాలిని ! మంచిది ! అట్లె యొనర్పుము.

(వసుమాలినిం గాంచి)

ఓసి వసుమాలినీ ! ఇప్పు డేమియు మాటలాడుటకు మనం బొల్లదు. నేను గొంతతడవు విజనస్థలంబున నుండినంగాని యీమనోవ్యాకులత యుపరమింపదు. నీవు గృహకార్యంబులు సూచుకొనుము. నే నీయింటిచంద్రశాలయందు వివిక్తం బయిన చోటఁ గొంతతడవుండి హృదయవిశ్రాంతిం బడసెద.

(అని యందఱు నిష్క్రాంతులైరి.)

†ప్రవేశకము

గౌతముఁడు:—(ప్రవేశించి)

---

* హరియొండె హరుఁడొండె బ్రహ్మయొండె సురలొండె నొసటివ్రాత దుడుపంజాలరు.

† ప్రవేశక మనఁగా:—పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు నుత్తరాంకంబునందు సూచితము సేయఁదగనవియు నయి యొప్పుచుండు కథాంశంబులం దెలుపునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యమగు వస్తువును సందర్శితము సేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

ఆ! మదనసేనకు మగని సంపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు నెంతసంతసంబునం గైకొంటినో! అంతసంతాపంబు వడుచున్నాఁడను. ఎంతకష్టము సంభవించినను దాని కోర్చుకొని మఱియుం గొన్నిదేశంబులు సంచరించియైన మదనసేనకు గర్వం బడంగ నేనుద్దేశించినవానిం దెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పద్దు వట్టితినే! కట్టా! నా యభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! అభినవమన్మథసమానం బగురూపంబు గలిగి కరము మూఢాత్ముండై యుండెడువాఁడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించువాఁ డగును. అట్టివాఁడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు దిరిగి యురవైనవాఁడు సేకూరమి మరలి మధుమంతపురసమీపకాంతారంబుం జేరి యున్నాఁడ. ఇఁక నెయ్యెడ వెదకుదు? ఉద్దిష్టకార్యంబనుమాలతావిరహంబున నాయాసప్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏపనులయందు నిటికర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నేఁ దలంచియుండువాఁడు బ్రహ్మక్షత్రవంశములలోనివాఁడు గాక నీచకులజాతుండైనను తోడ్కొనిపోయి యుత్తమవంశజుం డనిబొంకియైనఁ గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జనుదెంచియుండు సారథి జయసేనుఁడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమంబున కోర్వక తుద కెట్టివానినేని రాజున కల్లుండని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నో యార్య గౌతముఁడా! రాజపుత్త్రికి వరుని సంపాదించుటయందు నీ కిఁకఁ బ్రతికూలాభిప్రాయము గలవాఁడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివానినైనం దోడ్కొని వైళంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపినను దేనికి సమాధానంబు సెప్పవలసినవాఁడవు నీవ యైయున్నాఁడవు. అని నుడివి శిథిలప్రయత్నుండై యుండెడిని. ఇఁక నాసేయుపని కడ్డంకియు నుండదు. అయిన నేమి సేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాఁడును దొరకినచో వానిని సువేషాలంకృతునిం గావించి పండితుం డని చెప్పి నికృతిమెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును రాజపుత్త్రిని భ్రమింపంజేసి వానికి మదనసేన గంతమునూపున ట్లొనర్తు. జరగవలసిన కార్యంబుగతి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డీకాంతారంబున ననేకతరుషండమండితంబగుదానియందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయాసంబు వాయం గొంతసే పుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యంబుల నేటినీటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుఁడు రథంబునకు రథ్యంబులం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

(దూరమునకు దృష్టులు నిగుడించి)

అదిగో యింతకుం జెంతల మనుష్యులు మెలంగువిధంబు జూపట్టెడు. వారి నారయుదు.

(పరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

(ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.)

ఒకఁడు:—లంబభుజుఁడా! మనయొడయండు పోతరాజునకుం బోలేరికిని జాతర సేయం గడంగినవాఁడు. ఆ దేవరరాలికిం బందిరి పెట్ట గట్టిగూచంబులు నఱికి తెండని మదలయిడిరి. కానఁ దఱుచుగ నుర వైనచెట్టు లుండునిరవులకుం జని చెట్టులు నఱికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొఱముట్టులు గొనిరమ్ము. పోదము.

లంబభుజుఁడు:—ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! పోవచ్చునుగాని నేనడిగినకత యొకింత సెప్పుము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యీజాతర పెట్టుకొన్నాఁ డదేలా!

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ నీ వెఱుంగవా! కడచినరేయి పెందలకడ నొకగద్దెసెప్పు సొఱుకలసాని మనచనుపకు వచ్చినయది. ఆమెం గూరుచుండంబెట్టి కొల్లాపురమ్మకుఁ బండే రంబిడి యీమెను మాపిల్లవానికి రాఁబోవుబాగెంబు సెప్పుమని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయిలువేలుపులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుకయొడయఁడా ఓ యొడయనిపడఁతీ! మీకొమరుం డీనాడేలు జేని కల్లుండు గాఁబోయెడి. వాని బాగెంబు సెప్పం దరంబు గాదు అనియెను.

లంబభుజుఁడు:—(సంతసముతో)

ఓరీ అల్లుఁడ నగుదు నన్నఁ గూఁతురిమగఁడనగుదు ననియేకదా! తెలివిడి.

కుటిలభుజుఁడు—ఓరి కూఁతురిమగఁడవుగాక మఱి మేనల్లుండ వగుదునా!

లంబభుజుఁడు:—(కౌతుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు.)

ఓరీ రాజుకూఁతురుబాగుండు నందురు. మనకొదమగాడదెవలె నుండదటరా!

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ మనయూఁడంగు లప్పుడప్పుడు పాలపూస లమ్ముకొన రాచ నగరునకుం జని వరవుడంపుంబడంతులు పిలచుకొని పోఁగా రాచగఱిత లుండుచోటు లకుం జనుటఁ గలదు. మనగాజుపూసలకంటెం దళతళలాడు పెక్కువన్నెలబటువురాలు కొదిగినసొమ్ములు వారు పెట్టుకొందురఁట. వారికన్నులు జింకపిల్లలకన్నులవలెఁ గడు సొంపై యుండునఁట. అకన్నులతో బెదరి బెదరి చూతు రఁట. వారినడుము కంది రీగెకుంబోలెఁ గడు సన్ననై యుండు నఁట. వారియొడలిచాయ పచ్చి పసుపుమోడిలోఁ దులఁదూఁగుచుండు నఁట. పిండిలోఁ జేసిపెట్టిన బొమ్మలే యనవచ్చు నఁట.

లంబభుజుఁడు:—ఆ! అంత యందకత్తెలా యీ పడంతులు. వారేనా నాకుం బెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ యాదఱు గారు. అం దొక్కతయే నీకుఁ బెండ్లా మగునది.

లంబభుజుఁడు:—ఇసీ ! ఒక్కతె నా కెందుకు ! మనచుట్టుపట్ల నెవ్వఁడైన నిరువురకు ముగ్గురకుఁ దక్కువగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాఁడు గలఁడె ? ఒక్కతెను జేసికొనుట గౌరవంబునకుం గొఱంత కాదా !

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ ! ఒకతెను మగఁడవైన నంతకుం బైనఁజూచుకొన వచ్చును. దానికిఁ బై మాటలు గదా నీవు సెప్పునది. ఇప్పుడు కూచములు నఱుకుటకుం బోదము రా!

లంబభుజుఁడు:—అట్ల కానిమ్ము.

(అని గొడ్డలిమొదలగు కొఱముట్టులు గైకొని.)

ఓరీ యింకబోదము రమ్ము.

(పరిక్రమించుచున్నారు.)

గౌతముఁడు:—ఇయ్యెడ సెలుఁగలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచను పయు సమీపమున నుండం బోలును. కొంతదూరము సని వారిం జూతము.

(పరిక్రమించి లంబభుజునింగాంచి ఆశ్చర్యం బభినయించి)

ఔర ! ఇట్టి యుత్తమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నింతదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీనిగాంభీర్యము ! వీనినగుమొగం బున్నతభ్రూయుగశోభితంబు నళినదళాల లోచనద్వయశోభావిభ్రాజితంబు నీషచ్చలితకుటిలనీలకుంతలావృతనిటలతటఫలకామనోహరంబును నయి సౌందర్యలక్ష్మీనివాసం బగుకమలంబు నాఁ బొలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభడోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జానుభాగ పర్యంతప్రలంబంబులై యతిమనోహరంబులై పొల్చెడి. ఉరంబు కడువెడందయై యానందంబుం గూర్చెడిని. ఈలక్షణంబులును దేజంబును గనుంగొన నితండు బలవత్కారణంబున నీయెఱుకలలోఁ జేరినవాఁ డనియు రాజకుమారుండొండె బ్రాహ్మణకుమారుండొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు విస్పష్టం బయ్యెడిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఢుఁడు నై యుండవలెఁ గా ! వీఁ డట్టివాఁడు నయ్యెనేని నాకోరిక పండినయదియ. ప్రాయికంబుగ నిట్టివారు మూఢులై యుందురు. ఇంచుక తడసి చూచిన వీనిమౌఢ్యతయు వెల్లడి యగును.

(అనినిలువంబడుచున్నాఁడు.)

లంబభుజుఁడు:—ఓరీ ! కుటిలభుజుఁడా ! నే నీచెట్టున కెక్కెద. నీ వాచెట్టున కెక్కుము.

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ ! అగుఁగాక. నీవు శైలంబ యొక్కి యుర్వీసకొమ్మల నఱకుము.

లంబభుజుఁడు:—ఓరీ ! ఇదె నఱికెదను జూడుము నాదెబ్బ !

(అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొమ్మ నూర్ధ్వాంబునం గూరుచుండి దాని యధోభాగంబును నఱికి దానితో నిలపయింబడి లేచి మరలమరల నట్లే గావించుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—(సంతసంబులో)

ఆ ! నే నెట్టివానిని సంపాదింపం దలంచియుంటినో యట్టిమూఢుండె యతిసుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలంబయినవిధిచేతఁ గాన్పింపంబడియె. చెట్టుకొమ్మకొనకెక్కి దానిమొదలు నఱుకువాఁ డెట్టిమూఢాత్ముం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సంపాదింప నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతనగరసమీపమునన గనిపెట్టితిని. కాలంబనుకూలించిన నేకార్యంబేని తనకుఁ దాన యనుకూల మగును. వీనిసమీపమునకుం జని వృత్తాంతము విచారింతము.

(దగ్గఱకుం జని)

ఓరీ యొఱుకా ! యిటు రమ్ము.

లంబభుజుఁడు:—(మరలిచూచి. భయంబులో)

అయ్యలూ ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా ! మన మియ్యెడ నుండం జనదు. నీవు నాతోఁ బరువిడుచురమ్ము.

(అని పరువిడుచున్నాఁడు.)

కుటిలభుజుఁడు:—ఓరీ వీఁడు మానిసివోలె నున్నాఁడు ! దయ్యము గాఁడు. మన మెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు గాన బూఁచి యని తోఁచుచున్నది.

గౌతముఁడు:—(నవ్వుచు. ఆత్మగతమున)

నా నాగరికవేషంబుం గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవారిని జూడనియూరణ్యకులుగాన వీరు నన్నుఁ బిశాచం బని యనుకొని దగ్గఱకు రా భయంపడియెదరు. నేను వీరిలో సంభాషించినచో నీ సంశయంబు వీరికి నివర్తించు.

(ప్రకాశముగ)

ఓరీ ! నేనుదయ్యమనుగాను మనుష్యుండను. భయంపడకుఁడు. దగ్గఱకు రండు.

లంబభుజుఁడు:—ఓరోరి ! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినంబోయెడిని. మానిసి రైన నిన్నాళ్లు రానివాఁ డిప్పు డేల యియ్యెడకు వచ్చె. ఓరీ మానిసిరైన వీఁ డియ్యెడ కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల బిలుచుచున్నాఁడో తెలిసికొనుము.

గౌతముఁడు:—ఓరీ! మీలో నొక్కరునితో నక్కరయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుఁడు:—ఆ! తెలిసికొంటివా! వీఁడు మనలో నొక్కరునిఁ బట్టితినం బోయెడిని. వీఁడు దయ్యమనుట నిక్కువంబు. ఓరీ అక్కడ నుంటివేని యీదయ్యము వాతం బడం బోయెదవుసుమా! వేగముగ రమ్ము. ఈయడవులలో మానిసులుండుదురా ఈచొట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందును. తనకుం జిక్కక పోవుదమని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్ము. నేఁబోవుచున్నాఁడను.

(అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బరువిడెను)

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఔర! వీఁడెంతమూఢుఁడు? వీఁడేమి సెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకుఁ బోవం బోవ వీఁడు బెగ్గడిలి పరువిడుచుండం బోయెడిని. వీని నెట్లు పట్టుకొననగును?

(చింత నభినయించి)

జయసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు సనుదెంచెనేని వీని నిర్బంధపఱిచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డింతకుం జెంతల నేటినీట గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేను కాననలక్ష్మీవిలోకనోత్కంఠచే నింతదూరము చనుదెంచితిని. ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుండు:—(రథంబుతోఁ బ్రవేశించి)

ఆర్య! గౌతమ! ఇదె వచ్చినాఁడ. నాకేదేని ముదల గలదే!

గౌతముఁడు:—(కరముచే నపవారణము గావించుకొని).

ఓజయసేన! నీరథచోదనసామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యీపొదసూపు కిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్ము. ఇంతకు సమీపమునన యీతఁడు వసియించుచనుప యుండంబోలును. అందు వీఁడు సొరఁ బోనీక రథంబు నడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి వీనిం బట్టితెమ్ము.

జయసేనుఁడు:—ఆర్య! గౌతమ! యట్ల కానిమ్ము.

(రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.)

లంబభుజుఁడు:—(చూచి వెవ్వెఱపడుచు)

ఆ! ఇదేమి! ఎన్నడును గాంచినది గాదే! కట్టా! ఇది నాకడకే వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి విడారంబునం జొరవలయు.

జయసేనుఁడు:—అనేకవిధము లగురక్షచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజునిం బోనీక యలయించి పట్టుకొనెను.

కుటిలభుజుఁడు:—(కనుఁగొని)

ఆ ! వీనిం బట్టుకొన్నాఁడిక నన్నుంబట్టుకొనును. వీనిచేతికిఁజిక్కక పరువిడెదను. (అని నిష్క్రమించుచుండయ్యె.)

లంబభుజుఁడు:—(ఏడుచుచు)

ఓయయ్యా ! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కిడె మ్రొక్కెద.

(అని చేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.)

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! నీపాదంబుల కేమెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చి యుండఁగా నీవు మాపాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు ?

లంబభుజుఁడు:—(దీనత్వంబులో)

సామీ ! నన్నేమియు నిడుములు పెట్టఁబోకుము. నేను మీబానిసను సామీ !

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! ఈతని నింతదనుక దయ్యం బని యంటివి గాదా !

లంబభుజుఁడు:—దేవరా ! అంటినయ్యా ! ఎఱుకలేక చెప్పిన యీయెఱుకను మన్నింపుము.

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండింపను. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు:—ఓ యయ్యా! నీమాటకు జవదాఁటను. నీ వెప్పినపను లెల్లం జేసెద. మాయమ్మకడకుం దోడుకొని పోయెదవా ?

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇఁక నమ్మయు లేదు. అబ్బయు లేఁడు. వారలం బాసి నీవు నగరంబునకు రావలసియున్నది ! ఇఁక నింటిమాటయనఁబోయెదవు సుమా !

లంబభుజుఁడు:—(శోకములో)

అయ్యలూ ! మాయమ్మను జూడనీవా !

(ఏడుచుచున్నాఁడు.)

జయసేనుఁడు:—(కళాహస్తుండై)

ఓరీ నీవెలుంగెత్తి యేడ్చెదవేని యీకళచే గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు:—అయ్యలూ ! ఏడవనయ్యా ! కొట్టవలదయ్యా !

(అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని వెక్కుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—సారథీ ! వీఁడు కరము భయంపడినవాఁడు. ఇఁక వెఱపింపకుము.

జయసేనుఁడు:—ఆర్య! గౌతమ! గానుగరోకట నలపక చెఱుకా! పాలిమ్మనిన నిచ్చునా! సామంబున వీఁడు సాధ్యుం డగునే! ఇప్పుడు చూడు మేదేనిఁ జెప్పునా!

(లంబభుజునిం గాంచి.)

ఓరీ! కిరాత యీతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజుఁడు.—(కాళ్లు గౌతమువలనికిఁ జాపి జయసేనునిం గాంచుచు నీలాకలంబునం బడియె.)

జయసేనుఁడు:—ఓరీ మూఢ! మ్రొక్కువేయవలసినవిధ మిదియేనా ఏమి? నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాఁడవు.

లంబభుజుఁడు:—(భయసంభ్రమాబులతో)

దేవరా! యేను మ్రొక్కువేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కి చూపుఁడు. అట్లు గావించెదను.

జయసేనుఁడు:—(అధికకోపముతో)

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా!

లంబభుజుఁడు:—దేవరా! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటివారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును?

గౌతముఁడు:—ఓరీ! యెఱుక! నీవు నేఁజెప్పినచొప్పున నుంటివేని నీకుం గొప్ప మేలు సమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజుఁడు:—సామీ యట్లే వినియెదను. నాగాడిదెకుఁ గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదురునా?

జయసేనుఁడు:—(కన్నులెఱ్ఱఁజేసికొని.)

ఓరీ ఇంకను గాడిదెను దలంచుచున్నావు. మూఢ! ఆ మాట నీనోట నిఁక వచ్చెనేని నిన్ను పెడకెక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ!

లంబభుజుఁడు:—(దైన్యంబుతో)

అయ్యా! యది కొదమగా నున్ననాటంగోలె దాని నేన పెంచితిని. దాని కెట్లు విడుతును. దానికి నిన్న కాలు విఱిగినది. కట్టుకట్టి వచ్చినవాఁడను.

జయసేనుఁడు:—ఓరీ మూర్ఖ! ఇంక నీ కావిచార మక్కరలేదు.

లంబభుజుఁడు:—అగుఁగాక! అయ్యా! నాగాడిదెల నీవు గాచెదవా! అట్లైన నే నాతలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుఁడు:—ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కరలే దను మాటకు నే వానిని గాయుదు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు.

నీ కిఁక గాడిదెలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిప్పటినుండి తొలఁగినది యనుచున్నాఁడను.

లంబభుజాఁడు:—ఓయయ్యా! గాడిదెలఁ గాయక యూరకుండిన నా కింట మా యమ్మ కూడుపెట్టదే! కూటికిఁ ద్రోవ యేమి?

జయసేనుఁడు:—ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాఁబోయెదవు. నీకు నీ తల్లియుఁ దండ్రియు నిం కేలా! అయ్యెడ నీ కన్నమునకుం గొఱంతా! అన్నము పెట్టువారు లేరా!

లంబభుజాఁడు:—అయ్యో! అక్కడ నా కొకయమ్మ యున్నదా! ఆ యమ్మ గాడిదెలు గాయకయే కూడు పెట్టునా!

జయసేనుఁడు:—(కశం జూపుచు)

ఓరీ నిన్నిఁక బిట్టు గొట్టెదను. ఇఁకఁ గాడిదె యనుమాట యెత్తఁ బోయెదవు సుమా!

లంబభుజాఁడు:—అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

(అని నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—ఓరీ కిరాత! నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము వీడ్చి వేయుము.

లంబభుజాఁడు:—అయ్యా! బట్టలు సుయిత మూడఁ బెఱుకుకొంటారా! నేను దిస మొలతో నింటి కెట్లు పోదు. పోయిన మాచనుపలోనివారు నన్ను దూఱుదురుసుమా! నాబట్టలు మాత్రము వీడ్చుకొనకుఁడు.

జయసేనుఁడు:—ఓరీ! జాల్మ! నీ దుర్భాగ్యము లైనపుట్టములు మేము సంగ్రహించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు వీడుపుమన్నది! మఱి మహార్ఘంబు లగుచీలుఁగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు!

లంబభుజాఁడు:—ఓయయ్యా! నాబట్టలకంటె నవి నాణెముగలవో! బర్దలు పెద్ద వీగా నుండునా! వీనికంటె మఱింత దళసరిగానుండునోటు!

జయసేనుఁడు:—ఓరీ! మూర్ఖ! ఉత్తమవస్త్రము లనఁగా నిట్టివియే యని యను కొంటివో! తొల్లింటిపుట్టములు వీడుతుము. మఱియు నీ యఱుత వ్రేలాడుపాలపూసల దండలును దీసివేయుము.

లంబభుజాఁడు:—(సశోకముగ)

ఈ దండలు మాయమ్మ గట్టిన వయ్యా! ఇంటికిం బోతినేని నాతల్లి పెంత దండ తెక్కడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును! అవుని వలదయ్యా!

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! అనర్ఘమణిగణఖచితంబు లగునాభరణంబులు దాల్చుకొన వలసినయదృష్టంబు సమీపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా ! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా !

లంబభుజుఁడు:—సామీ ! కోపగించుకొనవలదు. మీకివి గావలయునా ! కావలసియున్న మాయింట నున్నవి యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడిసెకుం బోనిండు.

గౌతముఁడు:—సారథీ ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మనమాట వినఁడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి యొడలితోలు ప్రీలం గొట్టుము. అట్లయిన వీఁడు తనవారల ప్రస్తావంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజుఁడు:—అయ్యలూ ! మీరు సెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా ! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుఁడు:—ఓరీ ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకుఁ బోదము రమ్ము. అయ్యెడకుంజని యీపుట్టంబులు విడిచి మంచివి గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రత్నహారములు దాల్చుకొని రాఁగలవు.

లంబభుజుఁడు:— ఓయయ్యా ! మీ రేమిచేసిన నేమి? మీసేతలకు మాఱుసేత గలదా ! (అని దీనాననుండై జయసేనునితో నిష్క్రమించి ; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి.)

(జయసేనునితో)

ఓయయ్యా ! ఇవి నా ప్రాఁతపుట్టంబులు ప్రాఁతసొమ్ములు. ఇవి పదిలపఱిచి వెండియు నాగూడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

(అని ప్రాఁతపుట్టంబులును పాలపూసలును సారథిచేత కీఁగడఁగుచున్నాఁడు.)

జయసేనుఁడు:—ఓరీ మూఢ ! అవి య టుండనిమ్ము.

లంబభుజుఁడు:—(వస్త్రాదు లిలపయిం బెట్టి)

అయ్యా ! నా కిప్పుడు కైసేత చేసితిరిగదా ! పోలేరి కిట్లు కైసేయఁగాఁ గోడి పుంజాలను గొఱియలను బలి యిచ్చుటఁగలదు. అట్లు నాకుం బలివెట్టెదరా !

జయసేనుఁడు:—ఇక వీఁ డీవిధంబునన ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాటలాడకుండం జేయనగును. ఓరీ యిఁక నీవు నోరు దెఱచితివేని నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుఁడు:—దేవరా ! నోరుదెఱవకయున్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు ? కుడువనేని బ్రతుకంగలనా !

జయసేనుఁడు:—ఓరి కుటిలబుద్ధీ! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరు దెఱవ వలదన లేదు.

లంబభుజుఁడు:—దేవరా! అట్లయిన సరే! నాయబ్బతోడు. ఇఁక మాటలాడను.

(అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—సారథీ! వీఁ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని. కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజు వీనికిం బ్రణామము చేసినప్పుడుగాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడుగాని వారల నాశీర్వదింపకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు సెడును. ఇందు కొక్కయుపాయ మున్నవలయును. ఇరువదేఁడునక్షత్రముల పేళ్లు వీనికిం జెప్పి యివి వీనిచేత నాసమయంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ సమర్థించుకొనియెదను.

(అని యశ్విన్యాదినక్షత్రనామములు సెప్పి, యవి సెప్పు మనుచున్నాఁడు.)

లంబభుజుఁడు:—(నోరు మూసికొని యూరకుండెను.)

గౌతముఁడు:—(అసూయతో)

కష్టము కష్టము! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మాటలాడవల దన్నందు కిప్పు డూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ! నోరు తెఱవుము.

లంబభుజుఁడు:—(నోరు తెఱచుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—(వెడనవ్వు నవ్వుచు)

ఓరీ నోరు తెఱవఁ గాదు; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్విన్యాదినామము లిఱువదియేఁడును జెప్పించెను.

ఓరీ! ఇది రాజు నీకు మ్రొక్కు వేయునపుడు సెప్పుము. రాజపుత్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు "త్రిశిఖాపరివారోస్తు" అని యాశీర్వదింపుము.

(జయసేనునిం జూచి)

సారథీ! పురోపవనసీమము జేరి మఱియు వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథా రూఢునిం జేయుము.

జయసేనుఁడు:—ఆర్య గౌతమ! అగుఁగాక.

(లంబభుజునిం జూచి)

ఓరీ! రథంబుపై కెక్కుము.

లంబభుజుఁడు:—కడు వేగముగ రథముకొన కెక్కెను.

జయసేనుఁడు:—(నవ్వుచు)

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖత!

(కోపముఁ దెచ్చుకొని)
ఓరీ! అక్కడనా! కూరుచుండవలసినది.
లంబభుజుఁడు.—(భయం బభినయించుచు)
దేవరా! నీవు పైకెక్కుమన్న నెక్కితిని.
కోపగించుకొనుచున్నా వదేమి? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో అక్కడ నుండెదను.
జయసేనుఁడు.—ఓరీ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.
లంబభుజుఁడు.—దేవరా! అట్లయ!
(అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు)
గౌతముఁడు:—(నవ్వుచు)
సారథీ! ఈయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.
జయసేనుఁడు.—(అట్లు గావించుచున్నాఁడు.)
గౌతముఁడు.—సారథీ! ఇదె నేనును రథం బెక్కెదను.
(అని రథారోహణం బభినయించి)

సారథీ! ఇఁక స్యందనంబును మాదగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరు నంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియునంతదనుకఁ బ్రవర్తింపవలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరబింబంబు చరమగిరిసానుతటీవిలంబమానంబై గగనలక్ష్మీ కరగళితం బయినలీలారవిందంబుగలిం దోఁచుచున్నది.

చ. మరునిధనుర్విలాసనుషమం జెలఁ వొందెడుముగ్ధఁ డొసుధా
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సంధ్య యు
ద్ధురతరరాగయై పెలుచఁ దోఁచెడుతారకలక్ష్మితోఁ బలిం
పర యగుకాంతరీతిని విభావిత యయ్యె నతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు.—(రథవేగము నిరూపించుచు)

ఆర్య! గౌతమ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటం జేసి వైశంబ పురసమీపంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు.—సారథీ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. ఆయ్యెడ కరదంబు సేరుఁడు. నీవు దిగి మున్ను తోనికిదకుం బోయి మదాగమనంబుం దెల్పి యవరిమేయవై దుషీభూషితుం డగువరుండు దొరకినవాఁ డాతని సెదుర్కొన రాఁజునని యాభూపతికి నాచెప్పిపంపినరీతిం దెల్పవలయును.

జయసేనుఁడు.—(ఆర్య! గౌతమ! అగుఁగాక!)
(అని రథగమనంబు నిరూపింపుదు నాదఱు నిష్క్రాంతు లయిరి.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము

తృతీయాంకము

(అంతఃపురమునందు దేవీసహితుండై రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రాజు.—దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుండైనవరుని సంపాదింప గౌతముఁడు దేశాంతరంబునకుం జనియున్నాఁడు. బహుకాలం బయ్యె నింతదనుక రాకయుండెడిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాకయుండునే! ఇంతదనుకఁ దొరకి యుండఁ డని తోఁచెడిని. ఈ చతురుదధి వేలావలయితం బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మక్షాత్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుఁడు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి.—ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సంపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబున నెలకొనియున్నది. దీనిచే ననుకలము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదరు. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సంపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినపనిఁ జేయంగడంగుటయ తాఁ జేయఁ దగినపని. సఫలంబు సేయుటకు దైవంబ స్వతంత్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. గాన భగవంతునిపై భారంబు మోపి తదీయధ్యానంబు సేయుచుండం జనును.

రాజు:—ప్రాణవల్లభా! ఏమి సెప్పెదవు! సంపూర్ణయౌవన లగురాకేందుముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలఁబొందు వడయనినాఁడు వారియిడుములు దుర్విభావ్యంబులయి కాఱియపెట్టుచుండు. ఎట్లనిన!

చ. మనమున నుప్పతిల్లఁ గలమాననికోర్కులు లీయమానతం
గనఁ దమకోటిజవ్వనులు కాంతులకౌఁగిలుల న్సుఖించుటల్
మునుకొని చూచి దుఃఖమున మ్రగ్గుచు డెందము రాయి చేసికొం
చనుగతమారవేదనల నన్వహముం దపియింతు రాత్మలన్.

ప్రతీహారి:—(ప్రవేశించి)

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగుసారథిపుత్త్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబుకడ నిలువఁబడి లోనం బ్రవేశింప నేలికయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ముదలయయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజు.—(సత్వరంబుగ)

ప్రతీహారీ! తడవేల? వైళంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహారి.—మహారాజ! ప్రసాదంబు.

(అని నిష్క్రమించె.)

రాజు.—దేవీ! జయసేనుండు రాఁగలండు. యవనికాంతరితవై యుండుము.

దేవి.—(నిష్క్రమించుచున్నది.)

(ప్రతీహారితో జయసేనుండు ప్రవేశించె.)

ప్రతీహారి.—సూతపుత్ర! అదె భూపతి పశ్చిమసంధ్యోపాసనంబునలిపి భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. దగ్గఱకుం బొమ్ము. (అని నిష్క్రమించె)

జయసేనుఁడు.—(రాజుసమీపమునకుం జని)

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభంబునం జేసి వర్ధిల్లుదువుగాంత.

రాజు.—(సంతసంబుతో)

భద్రముఖ! నీ విట్టివచనంబు వల్కుటం జేసి నాకభివృద్ధి నిక్కంబ. భవద్వచనసుధాధార నామనంబునం గలసంతాపం బార్చె. అనుకూలుం డగుజామాత లభించెఁగా!

జయసేనుఁడు.—మహారాజ! మన మిన్నిదినంబులదనుకఁ బడినయిడుమలు నేటికి సుఖరూపంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పుణ్యంబులపంట పండినయది. ఇప్పుడు నీకు లభించియుండెడుజామాత మానవశరీరంబుం దాల్చినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆ మహాపండితునెదుట మన గౌతముఁడు సయితము మాటలాడ నోపఁడు. పెరవార లెంతటివారు? బహుదేశములు దిరిగి మేము మానుషలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి. అతనిం దోడ్తెచ్చి యస్మన్నగరబహిరుద్యానసీమను విడియించి వృత్తాంతంబుం దెల్ప గౌతముఁడు నన్నంపినవాఁడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకుం దోడ్కొనిరావలయు.

(నేపథ్యంబునం గలకలంబు.)

రాజు.—(ఆలకించి)

సూతపుత్ర! మననగరువాకిటం బోలె నున్నది. ఇంత కలకలం బేల?

జయసేనుఁడు.—మహారాజ! నేను గౌతమప్రేషితుండనై యతివేగంబున రాజరథ్యయందుం జనుదెంచుచుండ మంత్రిపుంగవుండు భవదీయంబు లగురాచకార్యంబులు సూచిరాత్రియగుట నింటి కరుగుచుండువాఁడు నా కెదురువడి నన్నడిగి వృత్తాంతంబుం దెలిసికొని నన్ను విడిచిపుచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలిక పండితవర్యు నెదుర్కొనం బోవుటకుం దగురీతి నియోగిజనంబులచేత సకలసేనాసముదయంబులను రథాశ్వగజ

పాదాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు వృత్తాంతం బెఱుకపడునంతలోఁ జారులను రప్పింపం బ్రయత్నించుచున్నవాఁడు. ఇప్పటి కందఱును జేరి యుండం జను. ఆకలకలరవంబ వీతెంచుచున్నయది.

రాజు:—(కరమను మోదంబుతో)

అట్లయిన మనమును ద్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూకరింతము.

(అని లేచి)

ఎవ్వతె యక్కడ?

(చేటిక ప్రవేశించి)

మహారాజ! యిదె దాసిన నాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు:—ఓసీ! మేము జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగరంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంతఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబు లలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయుచుండవగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంతఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీర లెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్పుఁడు. ఈవృత్తాంతంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి నెవ్వరి సేయేపనుల నియుక్తలం జేయునో వారు వారు తత్తత్కార్యంబులు సేయుఁడు.

చేటి:—మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

(అని నిష్క్రాంత యయ్యె.)

రాజు:—సూతపుత్ర! మనగౌతముఁడు మెచ్చి తెచ్చినవాఁ డెంతో మహాత్ముండై యుండకపోఁడు. అట్టివానికడకుం బాదచారులమై యేగుట లగ్గుగదా!

జయసేనుఁడు:—మహారాజ! భవదభిమతం బెట్లో యట్లే ప్రవర్తింపుము.

రాజు:—అట్లయినం బోదము రమ్ము.

(అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

మంత్రి:—(ప్రవేశించి)

మహారాజ! అభిమతజామాతృసంప్రాప్తిచేత నతులామోదంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమసమానీతుం డయినజామాత యుపవనంబున నున్నాఁ డని విని యతం డచ్చోట నుండుట యుక్తంబు గాదని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని సకలశాస్త్రవృద్ధులను సేనాసముదయంబులను జేర్చుకొని జామాత విడిసియుండు చోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమారూఢునిం జేసికొని తోడ్తెచ్చినవాఁ డను. జామా

తయం జేసుఁగుం దిగి యిదె గౌతమసహితుండై వచ్చుచున్నవాఁడు. తత్సమావేశమహో త్సవసుఖం బనుభవింప సభాభవనంబునకు విచ్చేయుఁడు.

రాజు:—(సంతసంబుతో)

ఓమంత్రీ! నీవంటిమంత్రికుశలుండును గౌతమునివంటి పురోహితుండును భాగ్య విశేషంబునఁ గాని లభింపరు.

మంత్రి:—మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటంజేసి నీ భాగ్యంబు సకలజనశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైళంబ జామాతయు రాఁగలండు. సభాభవ నంబునకు విచ్చేయవలయు.

రాజు:—మంత్రీ ! అట్ల యగుంగాక.

(అని మంత్రితోఁబరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

(లంబభుజుండును గౌతముఁడును ప్రవేశించిరి.)

గౌతముఁడు:—(లంబభుజునిం గాంచి.)

మహాభాగ ! ఇటురమ్ము.

లంబభుజుఁడు:—(పరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

రాజు:—(లంబభుజునిం గాంచి. మహాశ్చర్యంబుతో, ఆత్మగతమున.)

ఉ. చందరుఁబోలు మోము నవసారసపత్రసమానభావముం
జెందిననేత్రయుగ్మము శ్రీరమణీయ యుఁరస్థ్సలంబు నిం
దిందిరవారనీలరుచి దేరెడుముంగురులుం ప్రలంబ మా
నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషుం డితఁ డంచుఁ దెల్పెడిన్.

గౌతముఁడు:—మహారాజ! నీకూఁతుకుం దగినమగని సంపాదించినాఁడ. ఇమ్మహా నీయుని పాండిత్య మనన్యాదృశము. మాబోంట్లితనియెదుట నోరు దెఱచిన నవ కాశంబులేదు. సకలవిద్యావిచక్షణుఁడు. ఇతనివిద్యాపరిశ్రమము నాకెగాక యిత రులకుం దెలియదు. విప్రకులకలశపయోరాశిపూర్ణచంద్రుండు. నాయొనర్చిననిర్బంధంబు వలన నీవిశుద్ధయశస్కుండు భవత్కన్యకాపాణిగ్రహణంబున కొడంబడి భవద్వంశంబు ననుగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాఁడు.

రాజు.—బ్రాహ్మణోత్తమా ! యీమహాత్మునియతిగభీర మగునాకారంబు సకల సుజనశ్లాఘ్యాశేషముషీవిశేషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు సయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా ! ఈ సాధుచరిత్రుని పాదపంకజ ములరజంబు సోఁకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. నే ననుగృహీతుఁడ నైతి.

(అని లంబభుజునికి నమస్కరించెను.)

గౌతముఁడు.—(లంబభుజునిం గాంచి.)

ఓమహాత్మా! ఈభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుండు గాఁబోయెడిని. ప్రణతుండయిన యితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు:—(ఆత్మగతమున.)

కట్టా! ఈపాఱుండు నాకుం దొలుతఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు రాజు నమస్కరింపఁగాఁ జెప్పవలసినదిసూవే!

(అని తలంచుకొనుచు నూరకుండెను.)

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! ఈమూఢుఁడు తొలుతనేఁ గఱపి; రాజు ప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న దానిని మఱచిపోయినాఁడు. అది యితనికి స్మృతి కందంజేయవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓమహాత్మా! అశ్వపతికులంబునం జనించినవాఁ డీరాజు?

లంబభుజుఁడు:—(స్మరణంబునకుం దెచ్చుకొని)

ఔనా! సరే!

(తలపంకించి)

(అశ్విని, పునర్వసు, రేవతి, కృత్తిక.)

(అని చెప్పి యూరకుండెను.)

రాజు:—(భ్రమంపడుచు, గౌతమునిముఖంబుం గాంచి)

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! ఈమహనీయుఁడు నాల్గునక్షత్రములనామములు మాత్రము నుడువుటకును, అవియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటకును భావంబు స్ఫురింపకయున్నది. ఇది విశదీకరింపం గోరెదను.

గౌతముఁడు.—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! వీనికే నశ్విన్యాదిక్రమంబుగ నిరువదేడునక్షత్రములనామములు రాజు నెదుటం బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు సెప్పు మంటిని. తత్క్రమానుగుణముగఁ బద్యములు రచించి రాజునకు మనస్సమాధానంబుఁ గల్పింప నగు నని యుంటిని. ఈ వైధేయుఁడు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎగ్గేమియు లేదు. నాబుద్ధిబలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమూఢునియందుం గరము గౌరవము గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

(ప్రకాశముగ).

మహారాజా! ఈపండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు సయితము నిలుకడమీఁద గాని యెఱుంగ నగుపడదు. అట్లుండ నితరు లెంతటివారు.

ఈవిద్వన్మణివచనంబులభావంబు సాధారణులెఱుంగక దూషింతురు. ఇతఁడు కరము మిత భాషి. ఇప్పుడు అశ్వని, పునర్వసు, రేవతి, కృత్తిక అని యీకవిపుంగవుండు సెప్పినందుకు భావంబు; సకలవిద్యాపరిశ్రమంబు గలవాఁడ నగుటం జేసి నాకింత సేపటి కెఱుకపడెను.

అతనిభావంబుఁ జెప్పెదను వినుము.

శ్లో. *అశ్వనీ భవతు తే తు మందురా మందిరే భవతు తే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠ సేవయా కృత్తికాతనయవిక్రమో భవాన్.

(అని యీకవి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.)

రాజు:—(మహాశ్చర్యంబుతో.)

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మే మేపాటివారము. ఈమహాత్ముండు పురుషమూర్తిఁ దాల్చినసరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతినిఁ బతింగాఁ బడయఁ గలనాకూఁతురగు మదనసేనభాగ్యం బేమందు. అలంతు లగునెలంతల కీమహానీయునిం జెట్టపట్టం గలుగునే! ఇన్నినాళ్ళు మన మనురూపజామాతృసంపాదనార్థంబు పడిన కష్టంబులెల్ల నీవిద్వద్రత్నలాభంబుచే సుఖరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు:—ఓమహీపతీ! ఇంకం బరిణయమునకు జాగు సేయం దగదు. మనమదనసేనయు నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱును గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

రాజు:—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! నీమాట కడ్డు గలదా.

(లంబభుజునితో)

ఓ మహాత్మా! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు:—(ఉన్నతాసనంబునం గూరుచుండెను.)

రాజు:—ప్రతీహారీ! నీవు కన్యకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేనను; స్వయం వరసముచితాలంకారముతో నుండుదాని నీ యవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

---

* తే మందురాతు = నీగుఱ్ఱపుఁబాగా, అశ్వినీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పునది, భవతు=అగుఁగాక. అనఁగా నీ సేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందుచుండఁ దగు ననుట. తే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియు, వసు=ధనము భవతు = కలుగుఁగాక. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికి భర్త యగుబలరామునియొక్క తమ్ముఁ డగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాతనయవిక్రమః= కార్తికేయుఁ డగుస్కందుని పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడ వగుదువుగాక.

ప్రతీహారి:—మహారాజ యట్లయు.

(అని నిష్క్రాంత యయ్యె.)

రాజు:—ఓ గౌతమా! బ్రాహ్మణోత్తమా! ఈ యభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాపము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టి మహనీయుని సంపాదించిన నీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాఁడను. నాయందుఁ గరుణించి నాసేయునర్చనం బంగీకరించి నన్నుం గృతార్థునిం జేయుము.

(అని మంత్రి యందిచ్చుమణిగణపరిపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబు లందుకొని గౌతమునిపాదములందు రత్నంబులు గుమ్మరించుచున్నాఁడు)

(లంబభుజుఁడు:—నలువలంకులు చూచుచు, ఆత్మగతమున)

ఈ కొలువునఁ గోడలపైన నీవన్నెలగీఁత లేమిటివో!

(స్మరణ మభినయించి)

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు చూవె! చిత్తరువునందు రామాయణపుఁగతలు వ్రాయం బడియుండును అని విందు. అవెక్కడ నున్నవో!

నిరూపించిచూచి:—(చింతించుచు)

మనచనుపలోఁ జైతగాండ్రు కతలు సెప్పునప్పుడు ఎవ్వనికో పదితల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాఁడను. వాని పేరు సెప్పరాకున్నది.

(సంతసంబుతో)

ఆ! తెలిసెను తెలిసెను! అయినను బాపనయ్య నడిగెద.

(ప్రకాశముగ)

ఓ బాపనయ్యా! వీఁడేనా రాభణుఁడు!

(తక్కినవారందఱును సంశయాకులత్వంబుం గానిపించిరి.)

రాజు:—(ఆత్మగతమున)

ఈ మహాత్ముని సర్వవిద్యాధికునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచియించినవాఁడు. ఇప్పుడు రావణుఁ డనవలసినశబ్దమును రాభణుఁడని పల్కుచుండెడిని. ఇందు మానసంబు సందేహాకులంబై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

(ప్రకాశముగ.)

ఓ గౌతమా! లోకప్రయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాభణశబ్దంబు గాదు. ఈ మతిమంతుండు రాభణుఁ డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యెఱుంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! యీవైధేయుని నోటు జాఱవకుండు మని చెప్పియున్నందు కది మఱచి సభ్యసదవిలోకనసంతోషాక్షిప్తహృదయుండై తాము వాదుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణించె. దీనిని చతురముగ సమర్థింపకపోతి నేని కడు సంకటము వాటిల్లు.

(ప్రకాశముగ)

ఓ మహీపతీ! యితం డనేక వ్యాకరణంబులు చదివి యున్నవాఁడు. వబలకు భేదంబు లేనట్లు వభలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నామక్రమంబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీ పండితోత్తముని భావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోఽస్తి భకారోఽస్తి విభీషణే
అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతని భావము.

మంత్రిప్రముఖులు:—ఈయర్థంబు సమంజసంబు నతివిచిత్రంబునై యున్నది. ఇది వినమహామోదంబు గల్గినయది.

రాజు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఏమి యీమహాత్ముని జ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు సెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లరు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

(ఖేదముతో)

ఆ! మదనసేన యింతదనుక రాలేదు. వైళంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబై యున్నది.

(నేపథ్యంబున మంజీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహారి ప్రవేశించి)

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున కేతెంచియున్నది. సమ్ముఖంబునం బండితోత్తమునికి నమస్కారం బెఱింగింపు మన్నది.

---

*పులస్త్యమునికుమారులు మువ్వురు. అందు రెండవవాఁడగు కుంభకర్ణుని పేర భకారమున్నది. మూఁడవవాఁ డగువిభీషణుని పేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, అట్టి భకారము; రాక్షసకులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని మొదటికుమారుని పేర లేక పోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుఁడని చెప్పుట తగును. రావణుఁడని చెప్పుట సరిగాదు. వబలకభేద ముండును గాన వభలకు నభేదమే. వకారముండుటచేఁ దోఁచు నర్థము భకారముండినను దోఁచును అని భావము.

కాళిదాస—

గౌతముఁడు:—(చేయిచాటునకు లంబభుజునిం బిలిచి)

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిపీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు:—(త్వరపడుచు)

త్రిపీడాస్తు, (అని చెప్పెను.)

(ఎల్లవారు నివ్వెఱపడిరి.)

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! యీమూర్ఖాత్ముండు త్రిపీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం ద్రిపీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబు నెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱదు.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయంవరపతి నుడివిన త్రిపీడాస్తు అను దానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కానసే సంశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రు నివచనములయందలిగభీరభావంబు నింతకుం గొంతప్రవేశంబుఁ గాంచి యుండునాకుంగాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిపీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

శ్లో. *అసనే బాలపీడాచ శయనే పతిపీడతః,
భోజనే బంధుపీడాచ త్రిపీడాస్తు సదా తవ.

---

* ఓకాంతాతిలకమా! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖాసనంబునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆ శిశువులు నీపయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయింతురుగాక. అనఁగా నిట్టియలయిక ప్రార్థనీయము గానఁ దత్కారణ మగుపుత్రసంపద కలుగుఁగాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటిపనులు దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధములకు నిన్నుం దార్చి యలయించి నఖదంతక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి "సురతమృదితా బాలవనితా తనిమ్నా శోభంతే" యన్నట్లుచూడఁ జూడ నానందము జనించు తెఱంగు దోపింపఁ జేయ నది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుంగాత. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బనుభవించుచుండ నగు నని భావము. బందుగులతోడ భోజనము సేయుట యుక్తమము గాన నట్టిసమయంబున వారల సమకూర్చికొని పోవుటవలన నగుశ్రమము నీకుఁ గలుగుఁగాక అనఁగా "ఎప్పుడు

అని యావిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.

ఇతనివచనంబులభావంబు వివరించునందాఁక మనంబునకు సమాధానంబు చూపట్టదు. నీ వేమని యితనిం బరీక్షింపం దలంచితి వేని వైళంబ యడుగుము.

(పుష్పమాలాహస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి)

ఆర్య! గౌతమ! భర్తృదారిక యీమహాత్మునియందుం గలవైదుషీవిశేషంబు నకుం గర మామోదించి మన్ముఖంబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యనగు నాయందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని సంపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలను? ఇదె నీకంజలి యొనరించెదను. బృహస్పతితో సమానుండగునీమహాకవి నుడివినవచనంబులకె మాబోటివార లర్థంబుఁ దెలిసికొనఁ జాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటికి! ఇదె సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని వరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మత్ప్రియసఖీకరంబువలన నితనియంసంబున నిడియెద.

ఉ. ఈమహితాత్మువైదుషియ దేరికి నైన నెఱుంగ శక్యమే
భూమిని వాణి యీపురుషభూషణమై జనియించెఁ జూవె యీ
శ్రీమహితాత్మపాదసరసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా
శ్రీమహిళాప్రియుండు కృపచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

(అని లంబభుజునియంసంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్యవాద్యధ్వానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.)

రాజు:—(సంతసంబుతో)

ఎన్నిదినంబులుగానో యిమ్మహోత్సవంబుఁ గనుంగొనం గోరి యుంటిని. ఈదినము నాకోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

నాపంతంబు నీడేరె. నన్ను వరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయీరాచకన్నియ గాడిదెలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁ గాంచం బోయెడినో చూతము.

(ప్రకాశముగ)

సంపద గలిగిన నప్పుడు బందుగులు వత్తురు" అన్నట్లు బాంధవసమావేశమునకు సంపద కారణ మగుటంబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈమూఁడు బాధలు నీ కెల్లప్పుడు నుండ నగు నని యాశీర్వదించుచున్నాఁడు.

ఓమహారాజ! ఇఁక నగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణంబు జరిపింపంజనును. తదర్థంబు వైళంబ ప్రవర్తింపం దగు. పరిణయమంటపమునకు నీవధూవరులం దోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుంగొన నయ్యెడకు రండు.

(లంబభుజునితో)

ఓమహాత్మా! పరిణయవేదికకడ కేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవార లాసనంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుఁడు.—(ఆత్మగతమున)

ఈబాపనయ్య నాతో రాజుకూఁతురు గాడిదెకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాఁడు. అవ్విధంబునం గానంబడదు. నామూపుపై నొకలంజ వేసిపోయినయిదియ రాజకూఁతు రేమొ? ఇట్లైన నిది నాకెందుకు?

(అందఱు నిష్క్రాంతులైరి.)

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

చతుర్థాంకము

వీణావాహిని యై గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయభినయించుచు.

అక్కటా! మనభర్తృదారికను గౌతముఁడు వంచించె నని తోఁచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణు లగుదేశాధీశకుమారుల రప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత సమకూరినయది గాఁబోలు? ఈలంబకుఁడు గడు ననాగరికుండు. వీఁడు వచించునవి యెల్ల గ్రామ్యోక్తులు. గౌతముఁడు తనకుఁ గల విద్యానైపుణ్యంబున వాఁడువచించిన యనాగరికోక్తులనతిచతురముగ సమర్థించిచెప్పి మదనసేనకును రాజునకునుమతిభ్రమంబుఁ గల్పించి రాజపుత్రి తన్ను వరింపక యుపేక్షించె నను సూడు తీర్చుకొన్నాఁ డనితోఁచెడిని! పండితవర్యుండు గాన నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు సల్పి యుండంబోలు. వీఁడు పండితుం డగునేని పాండిత్యప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకక యుండు నంతియకాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బనుపనైన నోరు దెఱవకయుండునా. ఈ మందుండు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున నూరకయ యుండెడిని. అదియునుం గాక.

ఉ. వీరభటాళిఁ గన్గొనిన వేమఱు లోఁ బెగడొంది కాంచు శృం
గారవతీవతంసములు గన్పడఁ గా వెఱ గంది చూచు భూ
దారునిమ్రోల భీతిలుచుఁ దా నిలుచు న్వెఱబొమ్మమాడ్కి నీ
ధీరహితుండు గన్పడెడి దీనతతో మనచారికై వడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండంబోలు నని యనుకొనవచ్చునన్ననో? యట్టిపండితుం డయ్యేనేని గావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతవస్తుసందర్శనంబున నామోదంబుం జెందువాఁడై యుండవలదా? ఏమియుం గానఁబడదే! సర్వవిధముల నారసిచూడ గౌతముఁడు మదనసేన తనకు వశగత గానిసూడు మనంబున నుంచుకొని రాజపుత్రికిఁ గరము మూఢాత్మునిం దెచ్చి మగనిం గావించినవాఁడని నిర్ణయింపఁ జను. నిర్ణయించితినిపో! యిప్పు డేమి సేయంగలదానను. కార్యంబతిక్రమించినయది.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి)

ఏలకో! భర్తృదారిక కడ నుండంబనిచినధనమాలిని సత్వరముగఁ జనుదెంచు చున్నయది.

(సత్వర యై ధనమాలిని ప్రవేశించి)

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! నీవు మనభర్తృదారికకేళికాగృహంబున సంగీతోప కరణంబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నయ్యెడకుం దోడ్తెచ్చి వృత్తంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు; వైళంబ జరుపవలసిన యిక్కార్యంబునందు దురంతచింతాసమా క్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి! ఇందేఁ జింతించి చేయంగల దేమున్నది? ఎవ్వ రికింగాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొసట వ్రాసినవ్రాతం దప్పింపం దరంబగునే? అది యట్లుండనిమ్ము. నీ విప్పు డింతత్వరతో వచ్చుటకుం గతం బేమి?

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి! అట్లడుగుచున్నా వదేమే? మనభర్తృదారిక యను భవించు నుత్కంఠార్తి యెఱుంగనిదానవువోలె నుడివెదవు! ఇప్పు డాయొప్పులకుప్పకుం గల వంకాక వీఁకమెయిం బెరిగి యింతింతనరాని యిడుముల తాకమలనయనం బొల్పఱుచు చున్నది వినుము.

చ. నిరుపమతోద్యతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావ యై
యరుదుగఁ జందభానుని నవాబ్జినియుం బ్రగలాంధను న్నమా
దరమున నాకుముద్వతియుఁ దద్దయుఁ గోరుచునుండుచాడ్పునన్
దరుణియు నాథుకేళికిఁ గృతత్వర వేచుఁ దత్తఱిల్లెడిన్.

అట్లు ధృతోత్కంఠయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చ. సొలయుఁ బయిండు లేచు మఱి స్రుక్కును సొక్కును దైన్యసంగతిన్
బొలయును బ్రల్లు లేచు పగపుంగొను నెవ్వెఱపోవు నొంటిమైఁ
బలుకును గోపగించుకొను బాష్పమురాలుచు నూరకుండు న
గ్గల మగుతాపభారమునఁ గ్రాఁగు బయ ల్గను మూర్ఛఁ గైకొనున్.

ఈ యర్థంబు నీ కెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు వైళంబ సాధించుటకు నిన్నుంప నేఁగుదెంచితి.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి! ధనమాలిని! నూతినీళ్లు వెల్లువఁ బోవు నని తహతహ పడుచందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు సంభ్రమించుట యేలనే! ఆకలిఁ గొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువఁ గడంగునటే! రాజును రాణియుఁ బరిణయ కార్యంబునకుఁదమట్టుఁగా నీడంపతులం జేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచుఁ గార్తాంతికులవలన నీరాత్రి సముచితం బని యెఱింగి యల్లునిం గూఁతుం గేళీమందిరసమావిష్టులం జేయం గడంగి తదుచితకార్యంబుల నెఱవేర్ప మనకు ముదల యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సంప్రాప్తం బగునంతలోఁ బనుల నన్నిటిని; బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇదె దినమణి యస్తం గతుం డగుడు భర్తృదారిత క్రీడాసౌధంబునం దననాయకునిలోఁ గలయంబోయెడిని. ఇంతలో నిట్టి దుర్విషహావిరహవేదనా యాసవశీకృత యగుట కర మాశ్చర్యకరంబై తోఁచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా! ఈ మదన సేనకుం గలిగియుండుమదనజ్వరార్తిం దలఁచి చూడ నీ రాజపుత్రికకు మనోరథలాభం బున నడ్డంకి లేక యుండనగునే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందు కేమి సేయంజాలుదును?

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నస్థాన శంకందగిలి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగిననే! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించు కొని యుత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు సుచిరకాలంబునుండి యందుల కువ్విళులూరుచుండిన యీయండజయాన యిప్పు డుత్కంఠితయగుట యరుదా! అదియునుంగాక యీ మదనసేనమగనిరూపరేఖావిలాసం బులు మానినులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే!

ఉ. అనళినారివింబరమ కాశ్రయ మానగు మోముగోము నా
జానువిళం బిపీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్
సానుమదింద్రశృంగసమసారమహోన్నత మంసయుగ్మముక్
సూనశరాకుఁ గీడ్పఱచుసుందరరూపము నాసఁ గొల్పదే.

వినుము. మఱియును,

ఉ. ఆనవమోహనుం గనిన దాదిగ నీపుట భేదనంబులో
మానవతీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి స్రుక్కి స
న్నానిశరీతిఁ బైకొన మనంబున నువ్విళులూరుచుండ్రు సు
మ్మానవమన్మథుం గలయ నాసజనింపనిచాన లే దిటన్.

అట్టి యతిరమణీయరూపకళావిశేషంబుల నొప్పుమగనిం బడసి తత్సమాగమ సుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యొకచింతనీయం బైనయర్థంబె! సర్వకళాసార సర్వస్వవేదిని గదా యీమదవతీమణి!

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి! నీనుడివినవెల్ల సత్యంబులే!

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమయుంన్న, భ్రమరపాళికిమధువానఁ బాలుపడెనె
యసదృశామోదభరితమౌకుసుమమంద, యట్టిసుఖమబ్బు రతిగల్గునాసమించు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి ! నీనుడివినవచనంబులవలన నసమానరూపవైభవోపేతుం డయ్యు భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతికళాచాతుర్యంబు లెఱింగి వారల నేలుకొనంజాలని యనాగరికుండై యున్నవాఁ డనునర్థంబు దోఁచెడిని. అట్లుండినను,

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దతిచతుర గాన, మదనసేనయ తననాథు మదనసదృశు
రతికళానూనచాతురీగతులయందు, వానిఁ దాఁ దిద్ది యేల్కొఁన వలఁతి సుమ్ము.

గుణమాలిని.—ప్రియసఖి! నీ చెప్పినచొప్పు నొప్పిదం బైనదియ. అయినను మదీయమానసంబు శంకాతంకాకులత్వంబుం బాయక యున్నది.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి ! "అతిస్నేహః పాపశంకి" అని యుండలేదా ! మదనసేనయం దీ వతిప్రియం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతివయం దట్లు చింతం గూరుచున్నయది.

క. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులో, యవ్వారలు వారలందు ననిశ మశుభముల్
నివ్వటిలునో యటంచున్, నెవ్వగలం బొగలుచుండ్రు నిరతప్రీతిన్.

ఇది లౌకికవ్యవహారసిద్ధంబు. ఇదియునుం గాక,

ఉ. ఇష్టజనంబు గష్టపడ నెయ్యది దోఁపక చింతఁ గూరుటల్
నష్టవివేకులౌ ప్రజలన న్వనుచుండుదు రార్యు ; లద్ది సం
తుష్టికరంబు గాదు ; తమతోయమువారు మహార్తిఁ గుందఁ గా
నిష్టముఁ గూర్పఁగా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁ జేయు టొప్పగున్.

కాన మనము మదనసేన కిష్టసఖీజనం బగుటం జేసి యిది మేరపడుకార్యంబున ననురూపప్రవర్తనంబునకుం గడంగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఉద్యుక్తకార్యంబునకుం ద్వరపడుము.

గుణమాలిని.—(నిట్టూరుపు విడిచి)

ప్రియసఖి ! నీ వెంతబోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి సేయ నగును ? నిరతిశయామోదంబున నానందశిఖరి సమారూఢనువోలె నాచేయవలసిన యీపనులయందు మదీయప్రయత్నంబునంగాని కరచరణాదులు ప్రవర్తింపక యున్నవి. చిత్తంబును గరుణాయత్తంబై యుత్తలంపడియెడిని. ఇందుకుం గతంబు స్ఫురింపక యున్నది. ఓసి ! ఎట్లున్నం దీరునే ! దేవినియోగం బనుష్ఠింపం జనుమగాదె ! కాన నేను భర్తృదారికకేళీమందిరంబునకుం జని యావీణియ నయ్యెడ నునిచి మదనసేనముగని నందుం ప్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోఁ జేర్చెదను. వైశంబ మనలం

గావించెదను. భర్తృదారిక యొంటి నుండఁ బోలదు. దానికడకుఁ బొమ్ము. ఇద శేఠి గృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

(అని నిష్క్రాంతలైరి.)

ప్రవేశకము.

(అంతం గామయమానావస్థ యై మదనసేన ప్రవేశించె.)

మదనసేన:—కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దుర రాదు కంటికిని నిన్నటినుండి కరంబు దీర్ఘమై
ప్రొద్దును బోదు నెచ్చెలులపొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా
దెద్దియుఁ దోఁచ దాత్మ కిపు డీక్షుశరాసనసాయకౌఘముల్
కద్దయు నేఁచసాఁగె నిఁకఁ దాళఁగఁ జాల వియోగవేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకంతుసంతాపంబు త్రుటిత్రుటికిన్ విశేషంబుతోఁ బయిం బయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నయది. ఎవ్వారల కేని యింతవేగిరంబ యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సంప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియనర్థంబు గల్గుటకుం గారణం బేమొకో! ఏమిది! మఱియొకకారణంబుఁ జింతింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయినసాగసవదనామణులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులకుం జంద్రకాంతమణిస్థలులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలెఁ గరంగి లతాంతాయుధనితాంతసంతాపంబులం బరవశలు గాక యుందురే! ఔరా! ఆసుకుమారాకారుని చక్కఁదనం బేమని పొగడం గలదానను.

చ. మదనుఁడు శాంబరీమహిమ మానవదేహము దాల్చిపోల్చెనో
విదితగలి న్వసంతుఁ డురువిశ్రుతవైభవ మూనఁ జూప స
మ్మదమున భూజనంబు ననుమానము మానఁగఁ గానవచ్చెనో
కద! యిటు గానిచోఁ బడయఁ గల్గునె యిట్టిసురూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున నారూపసారనిర్మాణుని యభినవవికచకమల పత్రలక్ష్మీమనోహరం బై యొప్పునగుమొగంబుం గాంచిన దాదిగ మించుచుండు నుత్కంఠాతిం దన్మయత్వంబుం జెంది దేందం బన్యంబుం దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మేమని వర్ణింపనగును?

చ. అభినవముగ్ధపంకజము నాస నెలంగఁగఁ గ్రమ్ముతేంట్లు నా
సుభగకఁ గాంచుముంగురులు సుందర మై శరదిందుబింబము

స్నిభ మయి యొప్పునెమ్మొగము నిండి పయింబయు గ్రమ్ముచుండునా,
యభినవకామమూర్తిపొంబ గతులు గల్గుటకు న్ఫలం బగున్.

తలంచిచూడ నంకురితదరహాసభాసురంబై యరుణాధరదళశోభావిభ్రాజితం బగుచు నలినీలకుంచితకుంతలకోమలత్వంబుతో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పునతని ముఖాంబుజాబు నాయెదుటఁ బొడసూపు నట్లున్నది.

(వైలక్ష్యంబుతో వియోగవేదనాసహ్యత నభినయించుచు)

ఇంతదనుక సహంబు దానఁ దహతహ యించుక యడఁగియుండె. ఓర్వంజాలి యుంటిని. ఇప్పుడు గాళరాత్రివోలె రాత్రియు సంప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవు నిడుమలు కడుదుస్సహంబులై కాఱియంబెట్టక బోవు.

(కన్నులనుండి వెడలు బాష్పంబులతో)

ఉ. కట్టా ! మారుఁడు క్రూరుఁడై పెలుచ న గ్గారింపఁగా సాఁగె నిం
కెట్టో ! తోడ్పడె రేవెలుం గితని; కీయిక్కట్టు లెట్లోర్తుఁ ! జూ
పట్ట న్మట్టడి వేసి కూయఁ దొడఁగె న్బల్మాఱు నీకోవెలల్
జుట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల నాశుప్రక్రియన్ దీసెడిన్.

(అని మూర్ఛపోవుచున్నది.)

ధనమాలిని:—(ప్రవేశించి, మదనసేనం గాంచి ఊరంబునఁ గరం బిడుకొని)

కట్టా! ఈభర్తృదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని !

(త్వరితగమనంబున మదనసేన యుండుచోటికిం జని)

ప్రియసఖీ ! భర్తృదారికా ! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము !

(నిరూపించి చూచి)

కట్టా ! ప్రియసఖికి మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును ! ఇంతతడ వయ్యుఁ దెలివిఁ దెచ్చుకొన నలవడకయున్నది. చంద్రాతప, మలయమారుత, కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియగుకతంబునం గంతునికిఁ దోడ్పడి దురంతం బగు సంతాపంబుం గల్పించుచున్నవి. గుణమాలిని సముదంచి ప్రాణనాథునికడకుం దోడ్కొని పోవునంతలో నీకాంతాతిలకం బగణితము లగువగలం బొగలునని తోఁచెడిని. ఈకష్టంబుం గనుంగొనుచు నెట్లోర్తు ! అహా ! మారుండు కడుఁ గ్రూరుండు. సుకుమారం బగు వల కుమారీజనంబునం దప్రియంబు గావించుటయ వానిపని. త్రిపురాంతకునంతటివాని పౌరుషం బర్థంబు గావించిన త్రిభువనమోహనంబు లగు నాతనియస్త్రంబులకు నీశిరీష కుసుమకోమలి యెట్లోర్చు ? విధి యేమి సేయుచున్నాఁడో ! ఒక్కయెడుగున నిట్టి దురవస్థ సంభవించుట కరము చింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖీజనకల్ప

నీయం బగు విరహతాపోపశమనంబు సంపాదించు శీతోపచారంబులు గొన్ని సల్పెదను. ఇంత దనుక నే మనకు సాధ్యము.

(అని నాట్యంబున శీతోపచారవిధులు సలుపుచున్నది.)

మదనసేన:—(ఇంచుక యాశ్వాసంబుం జెంది)

ఆ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యనవావతారుం డగు మనోహరునితోఁ గలయుసుఖంబు గల్గం బోదు! కాదేని వలవంత యింత దురంతంబై కాంతుని సమావేశంబగునంతలో నిల్లింతయుం గాలియ పెట్టం బూనుకొనునే! మదీయంబు లగు లావణ్యాదులు కాననంబునం గాయు వెన్నెలవలెఁ గాఁబోయెడినో! మత్కులదేవతల యనుగ్రహంబు నాకుం గలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బునను టెక్కడిమాట!

(నిట్టూరుపు నిగుడ్చుచు)

ఉ. ఎప్పటి కాత్మనాథుఁ డిఁక నేల్కొనఁ గల్గునో మోద మారఁగా
నెప్పటి కబ్బు నాసరసు నింపునఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం
కెప్పటి కానొకో రతుల నెక్కటి యై వగ కానిఁ గూడ నిం
కెప్పటి కానొకో దయితునిం బగువాతెర నొక్కి సొక్కఁగన్.

ధనమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

సహజలజ్జావిభూషణం బగు కులకుమారీజనంబు సముచితము శీలం బున్మూలితంబు సేసి యివ్విధిం బ్రలపించునట్టు లొనరించెడిని. ఈయనంగు ననర్థకారిత్వంబు నేమని చెప్పంజనును.

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖి! ప్రియసఖీ! ఇంత వంతపడియెదవేల? త్వరితగతిం జని నీప్రియతమునిం దోడ్తెచ్చి కేళీగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం దెల్ప గుణమాలినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇంచుక సే పూరడిలియుండుము.

మదనసేన:— (తిరిగిచూచి, లజ్జపడుచు, ఆత్మగతమున)

అక్కటా! ఏను మోహపరవశనై సిగ్గుమాలి యుత్కంఠార్తినున్మత్తకంఠంబుగఁ బల్కితిని. ఇంతకంటె నవినయంబు గలదే! కులకుమారీజనంబున కిది తగవే! ఏమి యిట్టిచిత్తభ్రమంబు? ప్రియసఖి యే తెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని. మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయంగలదానను?

(అని యూరకుండెను.)

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! నన్ను నీవు నీకెందవహృదయం బని యెంచి యుండెడుదానవు. ప్రియజనసంవిభక్తం బగుదుఃఖవేగంబు సహ్యవేదనం బై యుండుం గనుక నాకుం దెల్పి యించుక యాప్యాయత వడయుము.

మదనసేన:—(కరుణతో)

ప్రియసఖి! నీకు గోప్యంబు సేయునర్థంబేని నాకుం గలదె! వేయిమాట లేల? చెప్పెదను వినుము.

చ. విలయకృశానులీలఁ గడు వృద్ధి వహించి వియోగతాప మా
కులపడఁ జేయ నా కిపు డకుంఠిత మై తమకంబు మీఱుటన్
గలయును గల్పకోటిశతకాలముగాఁ గనుపట్టసాఁగె నె
చ్చెలియును రాదు వేగఁ బతి జేరఁగ నేగిన దేమి సేయుదున్.

గుణమాలిని:—(ప్రవేశించి వితర్కించుచు)

కట్టా! కఠోరచరితం బగుదైవంబు మదనసేన కెట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె? హా దైవమా! యేమియు నెఱుంగనిగోల నెట్టియిడుమలు పడంజేయ సమకట్టితివిగా! ఇందు నీకగులాభం బేమియో యెఱుంగ! సకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యప రభారతి యనం బోలు నీలీలావతి కొక్కముక్కిడిమానిసిం దెచ్చి కూర్చితివి. ఈ పసిబాలయందు నీదుఃఖదాన నై పుణ్యంబుం జూపితివి. ఇం కేమి సేయంగలవు?

(స్మరణ మభినయించి)

ఔరా! ఏమనవచ్చు నామానవుని మూఢత్వంబు? నే నావనచారిం దోడ్తెచ్చి చంద్రశాలయందుం బ్రవేశపెట్టునప్పుడు,

ఉ. కేళిగృహంబుఁ గాంచి బలు కేకలు వేయుచు మ్రొక్కి నొక్కమై
బాళిని గీలుబొమ్మలను భామిను లంచును బల్కరించుచున్
వాలిడివోలెఁ దాను వలవంతల జూపెను హంసతూలికా
లాలితతల్ప మెక్కను లులాయమురీతిని మోరటెల్లుచున్.

వీఁడు నాగరికజనంబులం గనినమూఢాత్ముం డని విస్పష్టం బయ్యె. అంతియ గాదు! కడుదుర్మృగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియు నెఱుకపడుచున్నది.

శా. కీలుంబొమ్మలఁ జూచి గాఁడిదల సాఁగించుప్రకారంబునం
దోలం బూనె వితానమాలికలయందుం దాను బన్నుండె ను
త్తాలశ్రీకరకేతునంతతుల సందర్శించి లంఘించితా
లీలం దన్నువచిత్రవస్త్రముల మాళిం దాల్చె ఖండించుచున్.

కట్టా! ఏమి సేయుదు. భర్తృదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచ క్షణురిం గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటిలేనిపరమమూఢుండు సంప్రాప్తుం డయ్యె. ఈవృత్తం బెఱింగెనేని యీమదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయు. కాన

కెఱిఁగింపఁ జనదు. తానె వానిమాధుర్యంబు కెఱింగెనేని యప్పటి కేవిధంబున నైన దిద్దుకొనును. ఈపంకజేక్షణ సర్వకార్యంబుల నతివిచక్షణ గాదె?

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి)

ఇదె కన్యాంతఃపురంబున విరహోపచారంబులు పడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱిలి దీనితో దీనిమగనిని కేళీగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

(అని పరిక్రమించి)

భర్తృదారికా! నీవల్లభుని కేళీగృహంబున విడియించి యిట వచ్చితి. భవదాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ఆలస్యం బగునేని యతనిగతు లెట్లగునో! లెమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన:—(నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు, లేచి)

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! ఏలకో యెఱుంగ! పాతాళంబునం బడినదానం బోలె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు?

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునన ద్రోఁచినయది. ఇంకం జేయునదేమున్నది?

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖి! మోహాంధకారం బట్లు గ్రమ్మి నిన్నుం గాఱియపెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మదనసేన:—(లేచి నిలువంబడి, కలయ నవలోకించుచు)

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగునీభువనాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్రసంప్లావితంబు వోలెఁ బొడసూపెడిని. చూడుము.

గీ. అమృతసాగరపూరవిభ్రమముఁ గ్రక్కు,నిందుమండలమిలజ్జ్యోత్స్ననింపుదొడఁగ
పాండురద్వీపవరవాసభవ్యగరిమ, గాంచుచున్నది వోలె లోకంబు నెలఁత.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కొక్కయొడ్డఁడు సంప్రాప్తుం డయ్యెఁగా! ఇట్టియననురూపఘటనయందు విధి కేమి ఫలంబో! ఎఱుంగను.

మదనసేన:—ప్రియసఖి! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు నీమానసంబునకుం బోలినట్లు గనంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁ దెఱంగున నావచనార్థంబునం గలగుణాగుణంబుల నుడువవా!

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ! భర్తృదారికా ! నీకుం గలయుత్కంఠావిశేషంబుం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యూరులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప సమర్థను గాక యుండెదను. ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యదానంబు నిర్వర్తించి కేళీగృహంబునకుం బోఁగడంగుము.

(ధనమాలినిం గాంచి)

ప్రియసఖి ! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లందియిమ్ము.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి భర్తృదారికా ! ఇదె వికచకల్హారపరిమళసురభిళంబు లగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు ! దీనిం గైకొని కుముదబాంధవున కర్ఘ్యంబిడుము.

(అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.)

మదనసేన:—(భృంగారంబుఁ గైకొని. అర్ఘ్యం బిడంబోయి. శిథిలితాంగుళియై బంగరుగిండిని యిలాతలంబునం బడవేసి ఉలిక్కిపడి.)

ఏమి యిది ? ఈగిండినిసయితము పట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలితాంగుళినై పడవేసితిని.

గుణమాలిని:—(చింతపడుచు, ఆత్మగతమున)

ఇదియ రాఁగలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి భర్తృదారికా ! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు. ఆగిండి పోయినం బోఁగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని తదంతర్జలంబుల జలజవైరి కర్ఘ్యం బొసంగుము.

(అని వజ్రకరకం బందియిచ్చెను.)

మదనసేన:—(అందుకొని, చంద్రునింగాంచి)

చ. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మిఁ గ్రియ ల్రచియించి మించఁ గా
సరసిజబాంధవుం గలసి సమ్మదముం గలిగించుచుండు నీ
వరుదుగ దేవత ల్పితరు లాదటఁ దృప్తి వహింపఁగా సుధా
కరనికరంబు నల్లెదవు గైకొను మోశశి మత్కృతార్ఘ్యముల్.

(అని చంద్రుని కర్ఘ్యంబిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలినిచేతి కందిచ్చి నిలిచెను.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి! ఇంకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుంబోదువుగాక.

మదనసేన:—(అడు గెత్తిపెట్టి, దక్షిణాక్షిస్పందనముఁ జూచి, ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో)

ఆ! దైవం బిది యొకటి యుపశ్రుతంబుం గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

(అని కూరుచుండెను.)

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున చింతాకులత్వంబుతో)

సర్వంబు ననర్థానురూపంబై ప్రవర్తిల్లెడిని. స్త్రీల కుద్దిష్టకార్యోద్యోగప్రవర్తనమున దక్షిణాక్షిస్పందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఘటన సూచకంబు. మఱియు ననతిపాత్యానర్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి మూఢుం డగునాథుండు సుప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియిదుమ రాఁబోయెడినో! ఏదియయిన నేమి సేయం జాలఁదును.

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి! దక్షిణాక్షిస్పందనంబు గూడనిది యని యుపవిష్టవయితివా! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళీయ మని యెఱుంగుము.

క. అనువాచికంబు స్వప్నం, బును గ్రహచరితంబు శకునపుంజము లివి యె
ల్లను యాదృచ్ఛికముగ ఫల,మునుగల్పించు ననెఁ దొల్లిమునియంగిరసుండున్.

కానఁ బ్రాజ్ఞ వగు నీ విందుకు భయంపడం జనునే! లెమ్ము. నాథునిచెంగటికిం బోదము రమ్ము. ఇఁక నొకత్రుటి యే నాలసించితి వేని,

క. అభినవశిరీషసుమమృదు, సుభగం బగునీదు మేను సుందరి దవన
న్నిభమదనబాణశిఖికిం, బ్రభచెడి దుస్సహపునిడుమపాలై డిందున్.

త్వరితతరంబుగం జనకున్న నీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కానఁ దడయక వెడలుటయ కరం బుర వనియెదను.

గుణమాలిని:—భర్తృదారికా ప్రియసఖి! ధనమాలిని వచనంబులు సంగతార్థంబుల యనం జనును. ఇటఁ దడసి చేయంగలకార్య మేమి? రానున్నది రాకమానదు. లెమ్ము.

మదనసేన:—(లేచెను. ముగ్గురును బరిక్రమించిరి.)

గుణమాలిని.—భర్తృదారికా! ప్రియసఖి! ఇదె నీకేళికాఽగారంబుఁ దఱియం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు నీయుపవనవర్తికృతకగిరివలనం బొడమినిర్ఝరిణి భవదీయంబగు కేళికామందిరద్వారోపకంఠంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇం దుద్యానతరువాటీ సంచారసంక్రాంతం బగు పుప్పొడి పోవునట్లు పాదంబులు గడిగికొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన:—(నాట్యంబునఁ బదంబులు గడిగికొని, అలకించి)

ఓసీ! ప్రియసఖి! ఇ దేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుకొట్టుచున్నది యుంబోలె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి వినంబడియెడిని.

గుణమాలిని:—(ఆత్మగతమున)

అయెడ్డేఁడు గుఱువెట్టుచుండు వికృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నఁడు నిట్టి నులివు విన్నదిగాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇందుకు భయంపడినం దీరునా!

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖి! రాత్రివేళ యగుటంజేసి యెన్నియో భూతంబులు వికృతధ్వానములు సేయుచు నయ్యెయెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళీగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన:—(నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.)

గుణమాలినీ, ధనమాలినులు:—ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! ఏము కన్యకాంతః పురంబునందు భవదీయం బగు ననర్ఘమణిహారంబును గూరుచున్నయెడ నునిచి మఱచి లేచి వచ్చినారము. ఏనొండె నిదియొండె నాచోటు మఱచితిమి. ఇదె పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదము. దానినే కద! నీవు నీదయితునురఃఫలకాలంకారంబు గావించి యాసొంపుఁ జూచి యానందింపం దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలి పోనగునవయంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిప్పు డియ్యెడ నిలుపుకొనం జనదు.

(అని యనుకొని యూరకున్నది.)

(గుణమాలినీ ధనమాలినులు నిష్క్రాంతలైరి.)

మదనసేన:—(చంద్రశాలాంతరంబుం బ్రవేశించి, ఆలకించి, సభయముగ)

తొల్లింటి భయావహం బగు బలితంపుపులివు మెండియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

(అంతటం గలయ నవలోకించి)

ఇం దెందేని యునత్వం బేనిఁ గానంబడదు. ఇచటఁ దడయ ధైర్యంబు సాల కున్నది. ప్రాణనాథునిచెంగటికిం జనియెద.

(అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి)

మదీయం బగుశయనమందిరంబునన యీనులివు వొడమునట్లు తోఁచెడిని. పరీక్షించెదను.

(అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి భయపడి, వెనుకంజయిడి)

కట్టా! నాప్రాణనాథుండె యిట్లు గుఱువెట్టుచున్నవాఁడు. ఈయర్థం బతి విచిత్రంబు. ఈయుత్తమపురుషలక్షణోపేతం బగు నతిమానుషరూపసారోదారం బైన విగ్రహసౌష్ఠవం బెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱు వెట్టునవలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇతని కిది చందురునికిం గళంకంబువోలెఁ గావంబడియెడిని. "నవసంత్యేకత్ర సర్వే గుణాః" అని పెద్దలు నుడివియుండలేదా! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణాయాసంబు వలనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశమునుండి చనుదెంచుటం జేసియు నిన్నిదినంబులు పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురగూర నయితిగామిం జేసియు నధిక పరిశ్రాంతిం జెంది యీయతిసుకుమారాకారుం డిట్టు లుండెడిఁ గాఁబోలు! సమీపమునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

(అని పరిక్రమించుచున్నది.)

(శయనంబున మోకాళులు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండిన లంబభుజుండు ప్రవేశించెను.)

లంబభుజుఁడు:—(నిద్రించుచు గుఱువెట్టుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! నాప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బళ్ళిమార్గంబు బూర్వకాయంబునం బ్రవేశింపఁ బరుండుటం జూడ నితఁడు కడు ననాగరికుండని తోఁచుచున్నది. ఇది కరము జుగుప్సావహం బయ్యును సేవగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్లున్నవారల యని యితిహాసంబులు వల్కవే! గాఢనిద్రఁ గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదండ్రు. ఇంచుకసేపు వీణాగానంబు సేయ మేల్కొనకపోఁడు.

(అని వీణె వాయించి)

కట్టా! యితఁ డింతకును మేల్కొనఁడు. మోహతాపంబు దేహంబును దహించుచున్నది. ఇతని మోమున మోమిడి ముద్దిడుకొనియెదను.

(అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.)

లంబభుజుఁడు:—ఇసీ! తొలఁగించి యొందుచోటఁ గట్టుమురా! మొగంబు పయిఁ జలిశిలం బడుచున్నది.

(అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.)

మదనసేన:—కట్టా! యితనివచనంబులు పశుపాలకులపలుకులం బోలి యున్నవి. ఇట్లగుటకుఁ గతం బేమొకో! పరికించిచూతము. ఇతఁడు కలవరించి నోఱు దెఱచు

గొని పరుండియుండెడిని. మృగమదఘనసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువీడియ మునిసెదఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

(అని తమ్మల మాతనినోట నునిసెను.)

లంబోదరుఁడు:—(తమ్మలమును తుపుక్కున నుమిసి)

ఓరీ! యీ పెంటిగాడిదె పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టునకుం దీయ రోరి పోలిగో!

(అని కూయుచు లేచెను.)

మదనసేన:—(ఆశ్చర్యపడుచు, కొంతతడవు నెవ్వఱపడినిలిచి, సశోకముగ)

కట్టా! కీతండు గాడిదెలం గాయుచుండుమూఢమనుష్యుండని తెలిసె. హా దైవమా! నన్నీవిధంబుననా వంచించితివి? సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బతిఁగాఁ బడయం గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలమేపువానిం దెచ్చి కూర్చితివే! ఇఁక నాజన్మమేల! హా! అయ్యా! హా! తల్లీ! మీరు నాకై కరము ప్రయాసపడి యఖిలరాజచక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనంబుల మనముద్దులపట్టి మదనసేన సదృశవరసమాగమసుఖంబున నానందింపం గాంచి సంతసింత మని తలంపుం గొని యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వమ్మయ్యె. అసమానవైదుషీవిభూషితు లగురాజకుమారుల ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూఢుని గాడిదెలమేపువానిం జేపట్టె నన్న యూడికె వీనులం బడిన మీర లెట్టివగలం బొగలం బోయెదరో! అది వినునంతదనుక నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుఁడవై యింతపని యొనరించితివి. ఇఁకనైన నీయనాథ; నశరణ; నతిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంపనీయ; నను గ్రహించి మరణం బిచ్చినయెడఁ గావుము.

(అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడి కొంతతడవున కొడలుతెలిసి)

అయ్యయో! నాప్రియసఖులు నన్నుఁ బాసి పోయిరి. ఏ మూర్ఛయైన నింకఁగొంతకాల ముండక నివర్తించినయది. ఇఁక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు. అదియు నీమందభాగ్యకు లబ్ధం బగుట యరుదు. రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు వాయఁ దునన్న నాత్మహత్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్రంబు లనులోకంబులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇఁక నేమి సేయుదును? ఏగతిఁ బ్రవర్తింతును? ఎవ్వనిం జేరుదును? ఎవ్వరితోఁ బల్కుదును? ఎవ్వరితోఁ జెప్పుకొందును? ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వడసి యేఁడుపుట్టువై పుట్టి యపరిమితవైదుషీవిశేషంబున నందఱ మెప్పించి మించిననా కిదియా ప్రయోజనం బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యశాలిని నేఁ దెలవారఁగా నెట్లు ప్రియసఖుల మొగంబులం

గాంతు. కన్యకాంతపురంబు వెడలునప్పుడు నా కైనదుర్నిమిత్తంబు లీ ట్లగుటకు సూచకంబైగదా పొడమె. ఇది యెఱింగియె కాఁబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణనిర్వి శేష యగుసఖి యుత్సాహంబుమాని యనుపదము చింతం గూరుచుండియున్నయది. అది యెఱుంగకయ ప్రవర్తించుచుంటి.

(విచారంబుతో)

ఔరా! యే నెంతయవిమృశ్యకారిణిని. లోకంబునం బ్రాయికంబుగ కొల్లవారును స్వప్నంబున నైనరణరణకంబున ననుభావితార్థంబులు వచించుటయుఁ గలదు. అట్టులుండం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు తెలియదు.

(అని సమీపమునకుం జనుచున్నది.)

లంభుఁడు:—(శయనంబున మోకరించుకొని కూరుచుండి, రాజపుత్రిం జూచి బెదరుచు, ఆత్మగతంబున)

అయ్యలూ! ఏమి యిదుమ గర్తె?

(ప్రకాశముగ)

అసాదు! బలుటక్కరిదయ్యమురా యిది! ఓరి! పోలిగాఁడూ! ఓరి! మారిగాఁడూ! ఈదయ్యముతు మన మెప్పుడు గాని సూచియుండలేదురో! ఓ రన్నా! ఇది మిణువురుంబురువులదయ్యమురా! ఓరి బాలిగాఁడూ! ఇది యొంటం తళతళ లాడుమిణువురుంబురువుల నతికించుకొనివచ్చినదిరో.

(నలువలంకులు సూచుచు, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున నయ్యెయ్యెడల నుండువానిని బ్రోఁగుజేసి దగ్గఱ నుంచుకొని, రాజపుత్రిం జూచి)

ఓసి దయ్యమా! బలునొయ్యారంబుతోఁ బయిఁబడం గడం గెదవే! ఓసీ! యిదెచూడు. ఈబట్ట లన్నిం గట్టి యొకపెట్టున నీ మోరఁ బగులం గొట్టెదను. చూడు నాయేటు?

(అని బట్టలు దిండుగాఁ జుట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! మనంబున కొకతీరున నాశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియుం దివృత్తం బయ్యె. ఈతనిపలుకులవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదెలతోడను వసించు వనచారి యగు మోటుమానిసి యని నిర్ధారితం బయ్యెను. ఆ! ఇంక నేమి సేయంగలదానను.

(చింత నభినయించుచు)

ఇతండు దూరదేశప్రయాణాయాసపరిశ్రాంతుండై గాఢనిద్రారణరణకంబు పీడక తాఁ జూచినవస్తువుల నిప్పుడు తడవుచున్నాఁ డనియుం దలంపవచ్చు. ఏదియైనను వీనిం జేయి పట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలదు. వీఁడు లేచి యూడనిబాడం గడంగెడిని.

(అని సరసకుం జేరుచున్నది.)

లంబభుజుఁడు:—(బెదరుచూపులం జూచుచు)

ఓటక్కరిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తులే తెలియంగనా! ఈయెలుక యలంతిగ నీకు దొరకు ననుకొంటివో!

(అని శయ్యాతలంబు దిగి బట్టలదిండును చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు నొదుగువాటునకు జనుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(సశోకముగ, ఆత్మగతమున)

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినరణరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు. వీనిమాటలవలన వీఁ డెలుక యని తెలిసె. అక్కటా! ఈమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి దీనదశావిశేషవిదూషితం బయ్యె! అత్యుత్తము లగురాజసత్తములవంశంబునం జనించి యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయవలసివచ్చెఁగదా! చాలుంజాలు! మదనసేనజన్మంబులు దాని జననీజనకులవంశంబును గడతేరినయదియ. ఇట్టి యతినీచకులునికిం గంఠంబు నూకవలసివచ్చినమదీయదుర్భగకాయంబు కఠోరమగుదావవహ్నియందుం గ్రాచక శుద్ధిం బొరయదు. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి పెనుసొదం జేర్చిన నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు వాపికొనంగలను. నావిధివైపరీత్యంబు వారల దవ్వులకుం గొంపోయె. ఏమి సేయుదును? ఎల్లి యెవ్వరిమొగంబుగాని యెట్లుగాంతును.

(వితర్కంబుతో)

ఇతనియనవద్యం బగురూపంబుం గన నుత్తమవంశసంజాతుండని యెఱింగించుచున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండుటయుం గలదు. ఆ శ్లేషహేతువుననే యితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నోకో! ఇది యూరయుంజనును. ఉత్తమవంశజాతుం డయ్యెనేని మజ్జనకకులంబు దోషాస్పదంబు గాక యుండుఁగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యశోవిదూరం బయ్యె నని యనుకొనం జనును.

(అని వెండియు నాలంబభుజునిసరసకుం జేరం బోయెను.)

లంబభుజుఁడు:—(చూచి, భయంపడుచు, వెనుకంజయిడుచు)

ఇసీ ! యీదయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదుకాఁబోలు ! ఏమి సేయుదును ? కానీ ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈదయ్యమును మనచనుపకుం దవ్వుల నెప్పుడుగాని కనుఁగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబులప్పుడప్పుడు గానఁబడుచున్నవి. ఇది వదలి పోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోని పెనుమాయలది యని తోఁచెడిని.

(అని వస్త్రములమూఁట చేతి కెత్తుకొనఁచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఇతఁడు కరము మూఢుఁడు దనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచనంబుల సమ్మతిం గైకొనిగాని చెంగటి కేగం జనదు. నా స్తవార్థంబు దెల్పి నన్ను దయ్యమనుకొనియుండు నితనిభ్రమంబు వాపెదను.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! ఏను దయ్యమను గాను. భయంపడవలదు. ఇదియుం జనుపగాదు. ఉద్యానవనంబునందలి కేళీగృహము నామేన నివి మగరాలసొమ్ములు. మిణుఁగురుం బురువులు గావు.

లంబభుజుఁడు:—(సస్మరణముగ)

ఔఁగాను ! బాపనయ్య నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా ! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగరని తెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతవు ?

మదనసేన:—ఓ సత్తమా ! నేను రాజపుత్రిని.

లంబభుజుఁడు:—ఇసీ ! ఇంతకుముందు నీవంటిరాజపుత్రికలు బెక్కండ్రు నన్నుంబలసికొని కాళ్లుపట్టి యీడిచియుం జేతులువట్టి నలిపియు మొగమువట్టి త్రేలాడియు నిట్లు పలుదెఱంగుల నన్నుంగాఱియపెట్టి తుదకుఁ దాళంజాలక నే విఱుగనడచిన నిటె పడియున్నవారు. కనుంగొనుము. వారు నాతో మాటాడకపోయిరి. నీవు మాటలాడెదవు.

(అని భగ్నము సేయంబడియుండు కీలుంబొమ్మలఁ జూపుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(కనుంగొని, ఆత్మగతమున)

ఔరా ! ఇతండు రాఁగానే యితనికిం బరిచర్య సేయంబనిచిన కీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసిన నితండు జంత్రపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయఁ గమకించియుండు. కాననే యివి యను వెఱింగి నడపుం దెలియమిచేత నితనిఁ గాఱియపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టువడి యిలపయిం బడియున్నవి.

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా! ఇవి జంత్రపుంబొమ్మలు. రాజపుత్త్రికలు గారు.

లంబభుజుఁడు:—సరి! సరి! ఈవిధముననే యొక్కొక రొక్కొక్కటి సెప్పుచుందురు కాఁబోలు! తొలుత నే వచ్చినప్పు డొకలంజె పూలుగ్రుచ్చినత్రాటి నొకదాని నాయెదుటఁ బడవ్రేయ నదియ రాజకూఁతు రనుకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పి నప్పుడు రాజకూఁతురు బలితంపుకంపుగలిగి మెత్తనైయుండు నని నాకుం జెప్పె. అంత నది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజకూఁతుర వని నమ్మం గారణమేమి?

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఇతఁడు సెప్పునట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయు.

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా! ఏను రాజపుత్త్రిక ననుటకు నాకుం గలసౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ సకలవిద్యలయందును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన నగుటయుం దార్కాణయగు.

లంబభుజుఁడు:—(సోత్ప్రాసముగ)

ఓసీ! ఎల్లచదువు లెఱుంగుదు ననుచున్నావుగదా! గడ యెక్కి దొమ్మరియాట యాడఁగలవా! ఎగిచి యెగిచి పులుఁగులం బట్టం బోదువా! కొండలపేటుల కెక్కి మెండుగఁ బెఱలు గొట్టి తేనియలు పట్టంగలవా! కోఁతపేళ్లు చీలిచి గంప లల్లంగలవా! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా!

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఔర! ఇవియా విద్యలు? అరణ్యకు లగునెఱుకల కుఱవైనవి యీవిద్యలు!

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా! నీనుడివినవి నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుఁడు:—ఆ! అలాగా! అనాగరికవిద్య లెట్లుండునో చూపెదవా.

మదనసేన:—సత్తమా! అట్లే తెలిపెదను. అనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

(వీణియం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంత్రులు సవరించుచున్నది.)

లంబభుజుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఈబాలిమాలినవేల యీసన్నంపువానిం ద్రెంపలేక యిడుమ గుడుచుచున్నది. ఇదియ కాఁబోలు నాగరికవిద్య యన్నది. ఇది యెఱుంగరా!

(ప్రకాశముగ)

ఓసి ఈవిద్య నాకును దెలిసినదే! అది యి ట్లుండియిమ్ము.

(అని చేతులుసాచెను.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఎల్లవిద్యలెఱింగియు నెడ్డెనింబోలె దోచుచొద్దండేమొ యితండు? కాదేని వీణవాయించుసామర్థ్యం బుండునే! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

(వీణియ నందిచ్చుచున్నది.)

లంబభుజుఁడు:—(చేకొని, క్రిందం బెట్టుకొని)

ఇసీ! ఇంత తేలిక యగుదీని త్రాళ్లు దెంచుట యొకకష్టపడి చేయందగుపనియా! ఇదె చూడుము. ఈపని యెవఁడు సేయం జాలఁడు.

(అని వీణతంతెలు తెగదీసి)

ఓసి చూచితివా! నే నొకచిటికెప్రయునంతలోఁ జేసినాఁడను. ఈపనికి కాఁబోలు! నీవు కష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖ్యము? ఈమూఢుని కిఁక నేమి సెప్పఁగాఁ దెలియంగలడు.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మావిద్యలలో మానాగరికవిద్యలు సరిపోలవు!

లంబభుజుఁడు:—ఓసి! అది య ట్లుండనిమ్ము. రాజపుత్రి నాకుం బెండ్లామయ్యో నని బాపనయ్య యనియెనే! నీవేనా యాపెండ్లామవు?

మదనసేన:—ఔను. నేనె నీప్రాణవల్లభను.

లంబభుజుఁడు:—(భయంపడుచు వెనుకంజయిడుచు)

ఓసి! తెలిసె! తెలిసె! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్యమవే! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు? నిక్కము. ఇదె చూడుము నేను నీకుం జిక్కుదునా!

(అని చంద్రశాలోర్ధ్వభాగంబున కెక్కుచూరుచుండెను.)

మదనసేన:—(చింతాకులత్వంబుఁ గాన్పించుచు, ఆత్మగతమున)

ఇతనిమూఢభావంబుం గనిన నిఁక నే మేను వాయుట లగ్గని తోఁచుచున్నది. ఇతనియందంబుం జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబురాదు. ఇతనిని శక్తికొలఁది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యేది సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు. అనువుకొలఁది నితని నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనందగును.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! నేను దయ్యమును గాను. నీ పెండ్లామనే ! నీయిచ్ఛానుగుణముగనే మనము ప్రవర్తింతము దిగి రమ్ము.

లంబఘుణ్డు:—భయపడుచు దిగివచ్చి, వీఁపుమీఁది పుట్టముఁ దీసికొని మరలిచూపి.

ఆబాపనయ్యయు నతనికి బాడిఁదోలుకొనివచ్చినవాఁడును నన్ను గట్టిపుం జబుకులోఁ గొట్టిన దెబ్బలదద్దులు గాంచితివా ! నాకోరినకోరిక చెల్వం గూడ దని వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు సెప్పుదును ?

మదనసేన:—(లంబఘునివీఁపునదద్దులు గనుంగొని దుఃఖించుచు)

ఆ ! కడు నిర్దయులై వార లీకుసుమసుకుమారాకారు నిట్లు గొట్టిరి. ఔరా! మనుజుని కేముండియు బుద్ధి వికలంబయ్యె నేని యేయుపయోగంబు నుండదు గదా ! కట్టా యీయుత్తముఁ డిట్టికఠోరప్రహారంబుల కర్హుండె ?

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా ! గతించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల ! నాసరసకుం జేరితివి గాన నిఁక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నుడువుము. అవశ్యముగ నెఱవేర్చెదను.

లంబఘుణ్డు:— ఓసి య ట్లయేని నాచేతఁ జేయివేసి పతిన గావించెదవా !

(అని చేయి చాచెను.)

మదనసేన:—ఓసత్తమా ! అట్ల యగుఁ గాక.

అని యతని చాచియుండుకరంబుఁ గాంచి, ఆశ్చర్యంబులోఁ. ఆత్మగతమున.

చ. హలకులిశాదిచిహ్నయుత మై యరుణాంబుజరాగలీలలన్
వెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతము నేలఁజాలును
జ్వల మగుభాగ్యరేఖయును సర్వమహీపతిమాననీయ మౌ
లలితకవిత్వ వైఖరి సెలంగుసుకీర్తి: గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముం డుత్తమకులసంజాతుం డనుటయందు సందియంబులేదు.

(అని యతనిహస్తంబునందు హస్తంబిడి)

ఓసత్తమా ! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతును బల్కుము.

లంబఘుణ్డు:—ఓసి ! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయమ్మం జూడవలె !

మఱియు నా కొక గాడిదెపోదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదిరినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన:—ఓసత్తమా! మీచనుప యెయ్యెడ నున్నది ! మీయమ్మ పేరేమి ? మీయయ్య యెవ్వఁడు ? వచింపుము. వారలకడకుం దోడ్కొని పోయెదను.

లంబభుజుఁడు:—ఓసీ మాయయ్య యెఱుకలఱేఁడు; వికటఫాలుం డనువాఁడు. మాయమ్మ నెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన:—ఓసత్తమా ! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా !

లంబభుజుఁడు:—ఓసి ! కాను.

మదనసేన:—(కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున)

నే నితఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపునని తలంచినతలంపును పరమార్థంబగునేమో ? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాఁడఁ గా నని యితఁడు వల్కుటచేఁ బావకజ్వాలాదూయమాన మగుచుండుపాదపము జలభరితం బగుజలదంబునుఱుమునం బోలె సంతసిలుచున్న దానను. కల తెఱం గెఱుంగం జనును.

(ప్రకాశముగ)

ఓ సత్తమా ! కా నంటివే ! అప్పటి కీవు కిరాతులతోఁ గలసినవాఁడవే గదా ! ఎవ్వనికిం జనించితివి ? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి ?

లంబభుజుఁడు:—ఓసీ! అవి యెల్ల నామనంబునకుం దోఁపవు. ఇందు మాపాఁగెపు వారలొండొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాఁడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోఁచెను. చెప్పెదను దెలిసికొనఁగలవా !

మదనసేన:—ఓ సత్తమా ! తెల్పుము.

లంబభుజుఁడు:—ఓసీ ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకయెఱుకత వచ్చి నన్నుం జూపుచు వీఁడు మీగూడెమును జేరిననాటినుండి మీలగ్గగు లెట్లున్నవి ? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లనియె. ఓసింగీ ! కావ్రేలుం జేతులవాఁడు మాలోఁ గలసినదాదిగ మాచనుప యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మా తోడుకులు లెక్కకెక్కువ యయ్యె, దేహారమునం గూడినసొమ్ము పెలుచనైనది. వీఁడు గాయుచుండుగాడిదె లన్నియో తండతండంబులై మెండుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుంగావలసినదేమి ? వీఁ డిందుఁ గాలిడినవేళ యెట్టిదో కాని యొక ముదుసలిగోద యైనం జచ్చినదిగాదు. అట్లుండ మా కేమి తక్కువ ? అనఁగా నా కొరవంజి యో నెలబాలా వీఁడు కదలేని సిరిగలగొప్పవంగడంపుం బిడ్డం డని యెంచం బోలు ? వీఁ డుండినచోటు లెల్ల నిట్టు లుండునుపో ! మోకాళులదనుక వ్రేలుకాఁడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల సిరి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొక విషమానము గల దది వినుము. ఏనో కవిలాతికిం బోయి యుండి యయ్యెడ నాప్రోలి మన్నినిముంతిరికుమరుం డెఱుకలలో గలసినవాఁడని విని యతనిరూపుంగల తెఱంగునం దెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆ విష్ణువాని

యందం బెల్ల నీవిన్నవానియం దున్నయది. ఇతం డామంతిరికొమరుండై యుండంబోలు సుమీ! అనఁగా మాయమ్మ యేగుట్టెవ రెఱుంగుదు రనఁగా నా యెఱుకలసాని మా యమ్మతోనో చెలబాలా! ఆ కొమరుండు మీ బిడారమునం జేరుకొన్నవాఁడని యాయా విలాతులవార లాడుకొనుమాటలు నే వినియున్నదానను. కాన నుడివితిని. అని చెప్పి తనయిచ్చం జనియె.

మదనసేన:—(కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున)

ఒక మహనీయవంశంబునం బుట్టినవాఁ డితని కిట్టిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లు? నాతర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నా సామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారం గతునిం గావించి యితనితో సుఖించెదను.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! ఒకబాపనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆపాఱుని నీ వెఱుంగుదువా!

లఋభుణుఁడు:—ఓసి! యెఱుంగుదును. వాఁడే న న్నీనగరంబునకుం దోడ్తెచ్చిన వాఁడు. ఒకనాఁడు వేకువఁ బాపనయ్యలు కొందఱు నిప్పురగులంబెట్టి యేమేమో గొణుఁగుచు నెయిబోసిరి గదా! అందనుక నాయొద్దనయుండి వాఁడు దనయింటికిం జనియె. ఇచెమరలి వచ్చెదనని పోయినవాఁ డింతదనుక మొగముఁ జూపక యుండెడిని.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

నావిద్యాచార్యుండు గౌతముఁడె తనయభీష్టంబు నెఱవేఱనికారణమున నా యందుం గోపగించి విద్యాధికునిం బెండ్లాడెద నన్న నామనోరథంబునకుం బ్రతిగా విద్యాగంధశూన్యుని నొక్కని నెద్దెమానిసినిం దెచ్చి నాకుం బతిచేసి నన్ను దుఃఖ పెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి కనుగుణుం డగునితని నన్వేషించి తోడ్తెచ్చి నాకుం బతిచేసె. ఇట్లొనర్చి తనసూడు దీర్చుకొనియె. ఇఁక నితని నెవ్విధినైన విద్యా భూషితునిఁ జేసితినేని మన్మనోరథంబు సిద్ధప్రాయంబు. ఇప్పు డితనికిం గ్రమంబుగ విద్యలుగఱపుటకుం దగుసమయంబు గాదు. దేవతానుగ్రహంబునన యితని కియ్యది లభింపఁజేయఁ దగును. బహుదినములనుండి నాయుపాసించుచుండిన కాళిమంత్రంబును మదీయకులగురుప్రసాదాసాదితంబగు దాని నితనికుపదేశించి యింతకాలంబు నాయొనర్చిన పురశ్చరణఫలంబు నొసంగిన నితఁడు కాళికానుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యా పారంగతుఁ డగును. చేయందగుకార్యంబిదియ. నిశ్చితంబు నిది సేయంజనును.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! ఇఁక మీాచనమునకుం బోదము. ఇదె యీాబంగరుగిండీలోని నుండుజలం బులం బాదంబులు గడిగికొనుము.

(అని యయ్యెడనుండుబంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.)

లంబఘుణుఁడు:—(ఓసీ! యూరికిఁ బోవుటకు ముందు గాళులు గడగికొన వలయునా?

మదనసేన:—ఔను! మఱియు నాచమనము సేయవలయును.

లంబఘుణుఁడు:—(స్మరణ మభినయించి)

ఓసీ! ఆచమనమును తొల్లి యెప్పుడో నేఁ జేయుచుండినట్లు తలంపునకు వచ్చు చున్నది. పుడిసిటం బోసికొని నీళులు త్రాగుట గదా! అది. అది సేయునప్పుడు గొణుఁగు కొనవలసినవి పల్కు లేవోకొన్ని గలవు సుమా! నా కవి మఱచిపోయె.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున సంతసించుచు)

ఇతఁ డుపనయనాదిసంస్కారంబులును వడసి యేదేని యొకమహాన్నిగ్రహంబున వికలచిత్తుం డయ్యెనని విస్పష్టం బయ్యెడిని.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! ఆగొణుఁగుకొనవలసినపల్కుల నే నుడివెదను. పాదంబులు గడిగి కొని పుడిసిట నీళులు పట్టుకొనుము.

(అని యతని క్షాళితచరణునిం గావించి సమంత్రకంబుగఁ దీర్థోదకంబుల నాచ మింపం జేసెను.)

లంబఘుణుఁడు:—ఓసీ! యిది కొంతకాలమునకు ముందు మావారు సేయించి నదే! ఇఁకఁ బయన మయ్యెదము లెమ్ము.

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఆ! ఏను జింతించినది నిక్కువంబయ్యె! ఇతం డుపనయనాది సంస్కారంబులం బడయనివాఁ డగునేని యాచమించి యిది మావారు పూర్వము సేయించినదే యని యనఁడు. మే లయ్యెను.

(ప్రకాశముగ)

ఓసత్తమా! ఇదె పయిన మగుదము సుఱియు నాపల్కొక్కటి వినుము.

లంబఘుణుఁడు:—ఓసీ! నీవు మంచిదానవు. నీమాటలు నాకు బాగున్నవి. విని యెదను. ఏమి సెప్పెదవు?

(అని చెవి యొగ్గుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(ఆత్మగతమున)

ఓ భగవతీ ! నాపెనిమిటి కిపుడు భవన్మంత్రం బుపదేశింపవలసినది విధియయ్యె. దీని నగుపాపంబు నా కేమాత్రము దగులుకొనకుండం జనును.

(అని కాళి కంజలి యొనర్చి, కాళికామంత్రంబు లంబభుజునిచెవిలో నుడువుచున్నది.)

లంబభుజుఁడు:—(కాళికామంత్రంబు విని మదనసేనం జూచి)

ఓప్రాణవల్లభా ! నీవలన నేను మహాదుఃఖసముద్రంబుం దాఁటితిని. చండకరకిరణప్రసరణంబున నంధతమసంబువోలె నామోహంబు ; నివృత్తం బయినయది. ఏతన్మంత్రశ్రవణప్రభావంబునంజేసి మదీయం బగుపూర్వవృత్తంబు ; విస్మృతంబయియుండునది మఱియు స్మృతిసమారూఢం బయ్యె. ఓ సుందరీతిలకమా ! గౌతమునికపటంబుననైన మహాసంకటంబువలన నీవు కరము దుఃఖించెదవు. ఆ వంత మానుము.

ఏను కరూశదేశాధీశుని మహామాత్యుం డగు మిత్రమాధవుని కుమారుండను. కళాచంద్రుం డనువాఁడను. యుక్తవయస్సున మదీయజనకునిచే నుపనీతుఁడనై వేదశిరుండనువిప్రవర్యునికడ సమస్తశాస్త్రంబులును వేదంబులును వేదాంగంబులును బురాణంబులు నభ్యసించుచుంటిని. ఏదేవతానుగ్రహంబువలననో నిఖిలశాస్త్రార్థంబులు నితరుల కవిదితములగునవిసాకల్యముగ మదీయబుద్ధికి నిరూఢప్రక్రియ విస్ఫురితంబు లగుచుండె. మఱియు సకలరసికజనశ్లాఘనీయలలితపదరచనాచమత్కారసారం బయియొప్పు కవితయు నుద్భవిల్లె ఆభూసురుం డుపన్యసించు శాస్త్రార్థంబులకును మదీయబుద్ధికిం దోఁచునాయర్థంబులకును భేదంబు వొడసూపుచు వచ్చుటంజేసి సంశయాత్ములండనై తద్విచారంబులందు నాతనితో వివాదంబు సలుపవలసి యట్లు గావించుచుంటి. అందు నాకుం దోఁచిన యవియు ప్రమాణసహంబు లగుచువచ్చె. ఇట్లు జరుగుచుండ నొకనాఁడు నేనడిగినప్రశ్నముల కుత్తరం బొసంగంజాలక కడుఁ గుపితుండై యాభూసురవరుండు గనలుచు నన్నుంగాంచి ఓరీ ! నీ వలంతిగఁ జదివినవాఁడ వయ్యు వలంతివివోలె నన్నాక్షేపించెదవు ! గురుతిరస్కారపాపంబునం జేసి నీవు నీకుం గలసర్వకళాకౌశలగర్వం బడంగి కడు మూఢమానవుండనై వర్తింతువుగాత. అనిశపియించి మెండియుం గినుకఁ బూని యోరీ నీ వపరిమితైశ్వర్యసంపన్నుండ ననియు నాగరికుఁడ ననియు రసజ్ఞశిఖామణి ననియుం గరము గర్వించి యితరుల నరకుసేయవు. ఇట్టి యహంకారం బడంగ నీదినంబుండొట్టి నీచవృత్తు లగుకిరాతులతో సహవాసంబును ఆ యనాగరికజనంబు నయిత నుపహసింపం దగుబుద్ధిదౌర్బల్యంబును గలిగి యతి నీచవృత్తిపై మెలంగుచుండుదువుగాత. అనియుం దిట్టిననేను విభ్రకాంతుఁడనభయంపడి యతనికివందనంబు లాచరించి వేడుకొనఁగాఁ బ్రసన్నుండై యాతండు నాయందుఁ గర

ముతవించుచుం జేయునది లేక సమాధిని సెలకొని దివ్యజ్ఞానంబునంగాంచి గౌరీ వత్స కళాచంద్ర ! నీకు నే నొసంగినశాపంబు నిరతిశయాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగువరచాంపూతిం జేపట్టి మహాభాగ్యం బనుభవింపం బోయె దవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుఁ గాళికామంత్రంబు సంప్రాప్తంబగు. ఆమంత్రప్రభా వంబునం జేసి శాపదోషంబు నివృత్తంబై పూర్వస్మృతిం జెందెదవు. అప్పుడు నీకపరి మేయ వైదుషీవిశేషంబు గల్గం బోయెడిని. నీవు మూఢత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకపడక యుండును గాన నీచకృత్యంబులు సేయ సేవగించు కొనక యుండఁగలవు. అని నుడివిన నేను శాపోపహతుండనై స్మృతిచెడి వికటఘాలుం డను సెఱుకలఁజేని చనుపం జేరితిని. తన్మూలకముగ సెట్టిమహారాజకుమారులకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగళంబుం గంటిని. భవదుక్తం బగుకాళికామంత్రంబును బున శ్చరణంబు చేసి సకలకవికులతిలక సంస్తవనీయం బగువైదుష్యంబు సంపాదించి నీమనో రథంబును బూర్ణము గావించెదను. ఏను గాళికాలయంబునకుఁ జనియెద.

మదనసేన:—(మహామోదంబుతో, బాష్పంబులు విడుచుచు)

ప్రాణనాథ ! నీరూపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నిన్ను మహాకుల ప్రసూతుఁడ వని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపం బుపశాంతిం జెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢ నైతిని. నేను నాకంటె రసజ్ఞుఁ డగుసర్వవిద్యావిచక్షణుని బరిణయంబు చేసికొనం దలంచి యనేకరాజపుత్రుల విద్యావివాదంబునకు రప్పించి యోడించుచుండునప్పుడు నాసఖీజనంబు ; లితరదేశాగతులవలన మదనసేన విద్యావిశే షంబునకును రూపరేఖాతిశయంబులకుం దగినవాఁడు కళాచంద్రుండు గాని యితరుఁడు గాఁడనునుడువులు విని వచ్చి నా కప్పుడప్పుడు సెప్పుచుండువారు. నాకును నిన్నుం గనుంగొన నాస జనియించియుండె. నాకులదేవతలయనుగ్రహంబున నాకు నీవు లభించి తివి. ఇఁక నిన్నుం బాసి యొకనిమిషం బేని యోర్వం జాల. ఏఁ జేసియుండుమంత్రపు రశ్చర్యాఫలంబు నీ కొసంగెదను. అది నిర్హేతుకముగఁ జేయంబడినది గాన ననంతఫల ప్రదంబై యెసంగునది ; యిప్పుడు సహేతుకత్వప్రతీతి వాదముకతంబునఁ గడుపైళంబ ఫలంబుంగూరుచు. దీనం జేసి నీవు దేవిదయావిశేషంబు వడసి నన్నానందవారిధిం దేల్పం గలవు. అని తనమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు దారవోసెను.

మహాకాళి:—(ప్రవేశించి, కళాచంద్రునిం గాంచి)

ఓవత్సా ! కళాచంద్ర నీ ప్రియురా లగుమదనసేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు సర్వవిద్యాధికుం డగుపతిఁ బడయం గోరి భక్తి సలుపుచున్నది. ఇక్క్రన్య

యింతకుంబూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి కరుణాయత్తచిత్తనై దీని మనోరథంబు సంపాదింపం దలంపుఁ గొని మదీయమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబును ఫలనిరపేక్షావృత్తిం జేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడువైళంబ గలిగించుదాని నీరాజపుత్త్రి నీ కొసంగుదు నీకు నే సాక్షాత్కరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగుకాళిని. నీకుం గోరినవరంబులీఁ జనుదెంచితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

(మదనసేనయుఁ గళాచంద్రుఁడును, ఆశ్చర్యపడుచు, సర్వాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణమిల్లిరి.)

కళాచంద్రుఁడు:—(భక్తిప్రశ్రయంబులతో నంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని)

*శ్యామలాదండకము

---

*శ్యామలాదండకము అనఁగా = మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అనియర్థము.

శ్యామలాదేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలాలఘుశ్యామలామంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా నేవం విధా న్కృత్వా మాతంగీమాసనే స్మరేత్,
సురార్ణవాంతరీపస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.

ధ్యానం.—మాణిక్యాభరణాన్వితాం స్మితముఖీం నీలోత్పలాభాంబరాం
రమ్యాలక్తకలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,
వీణావాదనతత్పరాం సురనతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం
మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే త్తాంబూలపూర్ణాననాం.
లక్షం జపే న్మధూకోత్థైః కుసుమై ర్దయుతం శుభైః,
మాతంగీప్రోదితే పీఠే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటఁ జిలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియు నాయర్థమే శ్యామ యనుపదము దెల్పుచున్న దనియు నేర్పడుటయే గాక మాతంగీప్రోదితమయినపీఠంబున శ్యామలనుబూజింపనగు ననుటచే మాతంగీశ్యామలల కేకత్వము సువ్యక్తమయ్యెడి. మఱియు, శ్లో. వాణీ శుకప్రియా జెంతా విద్మహే మీనకేతనః, కామేశ్వరీ ధీమహీతి తన్నశ్శ్యామా ప్రచోదయాత్. అను మాతంగీగాయత్త్రియందు శ్యామలాపదము నే మాతంగీపదమునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగించి యుండుటవలనను దానిమీఁదట (శ్లో. ఏషోదితాతు మాతంగీగాయత్త్రీ సర్వసిద్ధిదా) అనుశ్లోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్త్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగియు శ్యామలయు నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం మాతంగకన్యామబలాం స్మరామి.
2. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేకమాతః.
3. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

---

1. మాణిక్యవీణాం = మణులుసెక్కినవీణియను, ఉపలాలయంతీం = వాయించునదియు, మదాలసాం = యౌవనమదముచే సొక్కుచుండునదియు, మంజులవాగ్విలాసాం=మనోజ్ఞమగువాగ్వైఖరిగలదియు, మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం = ఇంద్రనీలమణులకాంతివంటికాంతిచే నందమైయొప్పునంగంబులుగలదియునైన, మాతంగకన్యాం= మతంగమునికన్యకను, మనసా = మానసంబున, స్మరామి = చింతించెదను.

మతంగస్యమునేరపత్యంస్త్రీ మాతంగి యని శబ్దార్థకల్పతరువునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాన మతంగుఁ డనుమునికిం గూఁతురని యెఱుంగునది. మతంగశబ్దమే మాతంగ అని యగును. కాన మాతంగుఁ డనఁగా మతంగుఁడే. అతని కన్య యని యర్థము.

మాతంగి మతంగమునికన్యక యనుటకును ఈమెయే శ్యామల యనుటకును ప్రమాణము.

సౌభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు
శ్లో. ఛందో నుష్టుప్ తథా ప్రోక్తం దేవతా శ్యామలాంబికా, అంగన్యాసం కరన్యాసం కుర్యా త్తారత్రయేణతు, జననీం జగతాం ధ్యాయే న్మతంగమునికన్యకామ్. అని

2. చతుర్భుజే = నాలుగుభుజములుగలదానా ! చంద్రకళావతంసే = చంద్రరేఖను శిరోభూషణముగఁ దాల్చియుండుదానా ! కుచోన్నతే = గొప్పబిగువుగుబ్బలు గలదానా ! కుంకుమరాగశోణే = కాశ్మీరంపురక్తకాంతిచే నెఱుపుమీఱినదానా ! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ హస్తే = తెల్లదామర, చెఱకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తముల ధరించుచున్నదానా ! జగదేకమాతః = జగములకు మొదటితల్లీ ! తే = నీకు, నమః = నమస్కారము.

3. మరకతశ్యామా=మరకతమణివలె నల్లనిదియు, మధుశాలినీ = మదిరాఘూర్ణితయు, కదంబవనవాసినీ = కడిమిచెట్లయడవియందు వసించునదియు, కల్యాణీ = మంగళ మొసఁగునదియు, నై; మాతా = తల్లియైయొప్పు, మాతంగీ = మాతంగి, కటాక్షం కుర్యాత్ = కటాక్షముంచుఁగాత.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలోత్పలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

దండకము.

1. జయజనని. 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీపసంరూఢబిల్వాటవీమధ్యకల్ప ద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే. 3. కృత్తివాసఃప్రియే. 4. సాదరారబ్ధసంగీత సంభావనాసంభ్రమాలోలనీపస్రగాబద్ధచూళీసనాథత్రికే. 5. సానుమత్పుత్రికే. 6. శేఖరీ భూతశీతాంశురేఖా మయూఖావళీనద్ధసుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణిశృంగారితే. 7. లోకసంభా

4. మాతంగతనయే=మాతంగునికూఁతురా ! జయ=విలసిల్లుము. నీలోత్పలద్యుతే= నల్లకలువలవంటి కాంతిగలదానా ! జయ=వర్ధిల్లుము. సంగీతరసికే = గానరసమెఱిఁగిన దానా ! జయ = ఎసఁగుము. లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందుఁ బ్రియముగలదానా! జయ = జయమునొందుము.

1. జనని=ఓతల్లీ ! జయ=జయంబు నొందుదువుగాత ఈజయ అనుపదము ప్రీతి శక్త్యావసంతేనచానందితే, యను సంబోధనము దనుక ననువర్తించుకొనఁదగినది.

2. సుధా...ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీప = అమృతసముద్రము నడుమఁ బొడమెడుమణిద్వీపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటవీ = బిల్వకాననపు, మధ్య=నడుమనుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పకవృక్షములు, ఆకల్ప = అలంకారముగాఁగల, కాదంబకాంతార = కదంబవనమున, వాస=వసించుటకు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా ! జయ. ఇట్లేమీఁదటను.

3. కృత్తివాసః ప్రియే = శివునికిం బ్రియురాలా !

4. సాద...త్రికే:—సాదర = ఆదరముతో, ఆరబ్ధ = ఉపక్రమింపఁబడిన, సంగీత=గానమును, సంభావనా = శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలునట్టి, నీపస్రక్=కదంబ పుష్పమాలికచే, ఆబద్ధ=చుట్టంబడిన, చూళీ=కీల్జడతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబో పరిదేశముగలదానా !

5. సానుమత్పుత్రికే = పర్వతమునకుం గూఁతురైనదానా !

6. శేఖ...రితే:—శేఖరీభూత = శిరోభూషణమై యుండు, శీతాంశురేఖా= చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావళీ=కాంతిపుంజముచే, నద్ధ=వ్యాప్తములయిన సుస్నిగ్ధ= కరముననుపుమీఱిన, నీలాలకశ్రేణి = నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారితే = అలంక రింపఁబడినదానా !

7. లోకసంభావితే = జనులచేతఁగొని యాడఁబడినదానా !

వితే. 8. కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనాపంకకేళీలలామాభిరామే. 9. సురామే. 10. రమే. 11. ప్రోల్లసద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూత సౌరభ్యసంభ్రాంతభృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవన్మంత్రతంత్రీస్వరే. 12. భాస్వరే. 13. వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధ తాటంకభూషావిశేషాన్వితే. 14. సిద్ధసమ్మానితే. 15. దివ్యహాలామదో

8. కామ...రామే:—కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్ప సందేహకృత్ = మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకు సమానము లగుకనుబొమ లనుతీవెలకుం బొడమినపుష్పమో యనుసందేహమును గలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంక కేళీలలామ = సుందరమగుగోరోచనాపంకమున నుంచఁబడినవిలాసంపునొసటిబొట్టుచే, అభిరామే = మనోజ్ఞురాలా !

9. సురామే = ఉత్తమురాలైనకాంతా !

10. రమే = లక్ష్మీరూపిణీ !

11. ప్రోల్ల...స్వరే:—ప్రోల్ల సద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండల = కరముకులుకు లొలుకు బావిలీల ముత్తియంబులగుంపుల తెల్లనికాంతులచేఁబోలుచు, గండస్థల = చెక్కిలులయందు, న్యస్త=వ్రాయఁబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా = కస్తూరిచే వ్రాయఁబడిన మకరికాపత్రములనుండి, సముద్భూత=పొడమిన, సౌరభ్య=పరిమళమునకు, సంభ్రాంత = త్వరపడునట్టి, భృంగాంగనా = ఆఁడుతుమ్మెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రీభవత్ = అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణియయొక్కస్వరముగలదానా !

12. భాస్వరే = ప్రకాశమానురాలా !

13. వల్ల...న్వితే:—వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోల = వీణవాయించు తెఱంగునం గదలునట్టిదియు, తాళీదళాబద్ధ = తాటాకుచేఁ జేయఁబడినదియునగు, తాటంకభూషా విశేష = కమ్మ లనుసొమ్ములతో, అన్వితే = కూడినదానా !

14. సిద్ధసమ్మానితే = సిద్ధులచే సమ్మానింపఁబడినదానా !

15. దివ్య......త్పలే:—దివ్య = దేవతాయోగ్యమగు, హాలా = మదిరవలనఁ గలిగిన, మద = మత్తుచేఁ బొడమెడు, ఉద్వేల = మేరమీఱిన, హేలా=విలాసములచే, లసత్ =వెలుంగునట్టి, చక్షుః = కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ = కూరుకుపాటుతోఁగలసిన తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిప్త = చెదరిన, కర్ణైకనీలోత్పలే=ఒంటి చెవిమీఁది నల్లకలువ గలదానా ! మదిరామదమున ఘూర్ణిత మగులోచనపుంగాంతిచేత నొకచెవిమీఁది కలువపూతేకు కాంతి యాక్షిప్తమగుచున్న దని భావము.

ద్వేలహేలాలసచ్చతురాందోళన శ్రీసమాక్షి ప్తకర్ణైకనీలోత్పలే. 16. పూరితాశేష లోకాభివాంఛాఫలే. 17. స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్యనిష్యందసందోహసందేహకృన్నాసికామౌక్తికే. 18. సర్వమంత్రాత్మికే. 19. కుందమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగకర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే. 20. శ్రీకరే. 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ దంతావళీ నిర్మలాలోలకల్లోలసమ్మేళన స్మేరశోణాధరే. 22. చారువీణాధరే. 23. సులలితనవ

16. పూరి......ఫలే:—పూరిత = సమగ్రముగా నిండబడిన, అశేషలోక వాంఛాఫలే = ఎల్లజనులకోరికలపంటలు గలదానా!

17. స్వేద......క్తికే:—స్వేదబిందు = చిఱుచెమట బొట్లతో, ఉల్లసత్ = ఒప్పుమిగులు, ఫాల = నొసటి, లావణ్యనిష్యంద = లావణ్యపుంజాలుల, సందోహ = గుంపులనియెడు, సందేహకృత్ = సందియమును గలిగించునట్టి, చారు = మనోహరమగు, నాసికామౌక్తికే = ముక్కుముత్తియము గలదానా! ముక్కుముత్తియము చిఱుచెమట బొట్లతోఁ గరఁగి జాఱుఫాలలావణ్యబిందుసందోహమో యనఁదగియున్నది యని భావము.

18. సర్వమంత్రాత్మికే = సమస్తమంత్రమయురాలా!

19. కుంద......త్కరే:—కుందమందస్మితోదార = మొల్లలకాంతిం గొల్లలాడుచిఱునగవు దేఱుటంజేసి కరము మనోహరంబై యొప్పు, వక్త్ర = మొగమున, స్ఫురత్ = అమరునట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండం = పోఁకపలుకులయు కర్పూర ఖండంబులయు తమలంపుమడుపులయు, ఉత్కరే = తెగలుగలదానా!

20. శ్రీకరే = సంపత్కరురాలా!

21. కుంద......ణాధరే:—కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ = మొల్లమొగ్గల యాకారములో నునుపుమీఱు, దంతావళీ=పలువరుసల, నిర్మలాలోలకల్లోల = నిద్దంపువన్నెలం జెన్నుమిగులుచుం గదలు కాంతితరంగంబులయొక్క, సమ్మేళన = చేరికగల, స్మేర = చిఱునగవులోనొప్పు, శోణాధరే = ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా! మొల్లమొగ్గలవంటిపలువరుస యించుకవెలికిం దెలియునట్లు లలఁతిలేనగవు నవ్వఁగా నా నగవుయొక్క కాంతులు కొంచెము చలించుచు నెఱ్ఱనిమోవియందు నొలయుచున్నవి యని భావము.

22. చారువీణాధరే = మనోహర మగు వీణియను దాల్చియుండుదానా!

23. సుల...ధరే:—సులలితనవయౌవనారంభ = కడుమనోజ్ఞమగునభినవతారుణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయముచేత, ఉద్వేల = మేరమీఱు, లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడిపాలమున్నీటినుండి, ఆవిర్భవత్ = పొడముసట్టి, కంబు=శంఖమునకుంగల, బిబ్బోక = విలాసములను, హృత్=అపహరించెడు, కంధరే =

యౌవనారంభచంద్రోదయోద్వేలలావణ్యదుగ్ధార్ణవావిర్భవత్కంబుబిబ్బోకహృత్కంధరే. 24. మంథరే. 25. బంధురచ్ఛన్నవీరాదిభూషాసముద్యోతమానానవద్యాంగశోభే. 26. శుభే. 27. రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటాపల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే. 28. యోగిభిః పూజితే. 29. విశ్వదిఙ్మండలవ్యాప్తమాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే. 30. సాధుభిస్సత్కృతే. 31. వాసరారంభవేళాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిచ్ఛన్నపాణిద్వయే. 32. సంతతోద్యద్దయే. 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగుళీపల్లవో

కంఠముగలదానా ! కంఠము ; సారెసారెకుఁ దోఁచు నభినవతారుణ్యోదయ మను చంద్రోదయమువలన నీమెయొక్క లావణ్య మనియెడిసుధాసముద్ర ముప్పొంగఁగా నందుం బొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుంగుచున్నదని భావము.

24. మంథరే=యౌవనమదమున నలస యయినదానా !

25. బంధు...శోభే:—బంధురచ్ఛన్నవీరాదిభూషా = సొంపులుగుల్కునంగ బిళ్ల మొదలగుసొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=కడుఁ బ్రకాశించు, అనవద్య = దోషము లేని, అంగశోభే = అవయవములకాంతి గలదానా !

26. శుభే = మంగళమయురాలా !

27. రత్న......రాజితే:—రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటా = రతనంపు బాహు పురులమెఱుంగుల గుములను, పల్లవ = చిగుళ్లచే, ప్రోల్లసత్ = కడుసొంపు సంపాదించు, దోర్లతా=బాహులతలచేత, రాజితే = ప్రకాశించుదానా ! బాహువు లను తీవెలకుఁ గేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోఁచుచున్నవని భావము.

28. యోగిభిః పూజితే=యోగనిష్ఠులచేత నర్చింపంబడుదానా !

29. విశ్వ......కృతే:—విశ్వదిఙ్మండల = సమస్తమగు దిశాసమూహము నందును, వ్యాప్త = కలయంబఱవిన, మాణిక్యతేజః=మణులతేజంబుచే, స్ఫురత్ =వెలుంగు నట్టి, కంకణ = చేతికడియములచే, అలంకృతే = అలంకరింపంబడినదానా !

30. సాధుభిః = సాధువులచే, సత్కృతే = పూజింపఁబడినదానా !

31. వాస......ద్వయే:—వాసరారంభవేళా = దినోదయకాలమునందు, సముజ్జృంభమాణ = వికసించునట్టి, అరవింద = ఎఱ్ఱతామరపువ్వులతో, ప్రతిచ్ఛన్న = సాటియగు, పాణిద్వయే=చేదోయి గలదానా !

32. సంతతోద్యద్దయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు కెలప్రాయముగలదానా!

33. దివ్య...వలే:—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దేవతార్హము లగుమణులు చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁగాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంజకైలోఁచెడు, అంగుళీ

ద్యన్నఖేందుప్రభామండలే. 34. ప్రోల్లసత్కుండలే. 35. తారకారాజినీకాశహారావళిస్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లీ వళిచ్ఛేదవీచీసముల్లాససందర్శితాకారసౌందర్యరత్నాకరే. 36. శ్రీకరే. 37. హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే. 38. త్రిలోకావనమ్రే. 39. లసద్వృత్తగంభీర నాభీసరిత్తీరశైవాలశంకాకరశ్యామరోమావళీ

పల్లవ = చిగుళ్లకైవ్రైన చేతివ్రేళులవలన, ఉద్యత్ = పొడముచున్నట్టి, నఖేందుప్రభామండలే = నఖచంద్రప్రభాపుంజము గలదానా! ముద్దుటుంగరమునం జెక్కఁబడియుండు రత్నములకాంతులు వర్విసయట్టినివ్రేళులు సంధ్యారాగములవలెఁ దోఁప నందు నఖకాంతి మండలము చంద్రోదయమయినట్టు లొప్పుచున్నదని భావము.

34. ప్రోల్లసత్కుండలే = కడునొప్పిదంబుగల కుండలములు గలదానా!

35. తార...కరే:—తారకారాజినీకాశ = నక్షత్రములవరుసతో సరిపోలు, హారావళి = ముత్తియంపుసరులగుములయొక్క, స్మేర = వికాసముచేత, చారు = మనోహరమగు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరమునన్నైన, భార = వ్రేఁగుచేత, ఆనమత్ = ఇంచుకవంగిన, మధ్యవల్లీ = కౌనుదీవియయందలి, వళిచ్ఛేద = కడుపుమీఁదిముడుతల విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కాన్పింపఁబడిన, సౌందర్య = సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = సముద్రముగలదానా! నక్షత్రపఙ్క్తికిసమానమగు ముత్యాలపేరులుదాల్చికొనియుండుటంబట్టి సొంపుమీఱుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి గుబ్బలనిబ్బరంపువ్రేఁగున వలియంబాఱుచు నించుక వంగునట్టికౌనుదీవియను నిక్కించుకొనునప్పుడు కడుపుమీఁదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. ఆముడుతలు సౌందర్యసముద్రమునకు తరంగములు. అట్టి యాతరంగములు గానవచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము పొంగివచ్చునట్లున్నదని భావము.

36. శ్రీకరే = సంపత్కారిణీ!

37. హేమ...నమ్రే:—హేమకుంభోపమ = బంగరుకుండలకెనయయి, ఉత్తుంగ = పొడవుమీఱిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవనమ్రే = కొంచెమువంగినదానా!

38. త్రిలోకావనమ్రే = ముల్లోకములవారిచే సేవింపంబడుదానా!

39. లస...వణే:—లసద్వృత్తగంభీర = పొలుపుమిగిలి బటువై లోఁతుగలదియగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = ప్రాదముయొక్క, తీర = గట్టున మొలిచిన, శైవాల = తీఁగప్రాఁచియోయను, శంకాకర = సందియముం గలిగించు, శ్యామ = నల్లని, రోమావళి = నారు, భూషణే = అలంకారముగాఁ గలదానా! అందముమీఱి గుండ్రనయి లోఁతుగలిగియుండుపొక్కిలియే ప్రాదము. నారు దానిగట్టున నుండు నాఁచుతీఁగయువలె నొప్పుచున్నది యని భావము.

భాషణే. 40.మంజుసంభాషణే. 41. చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్త్సితానంగలీలాధను శ్శింజినీడంబరే. 42. దివ్య రత్నాంబరే. 43. పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వర శ్రోణి శోభాజితస్వర్ణభూభృత్తలే. 44. చంద్రికాశీతలే. 45. వికసితనవకింశుకాతామ్ర దివ్యాంశుకచ్ఛన్నచారూరుశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తా ర్గళే. 46. శ్యామళే. 47. కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలోత్పాదితానంగతూణీరశంకాకరోద్దా

---

40. మంజుసంభాషణే = మనోజ్ఞముగ మాటలాడుదానా.

41. చారు...బరే:—చారుశింజత్ = మనోహరముగ శబ్దించునట్టి, కటీసూత్ర = మొలనూలిచేత, నిర్భర్త్సిత = బెదరుపెట్టఁబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శింజినీ = మన్మథుని లీలాచాపగుణముయొక్క, డంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటీతటంబునం దాలిచి యుండురశనాదామముయొక్క నలివు మన్మథునిలీలాధనుర్గుణధ్వానమును మీఱియున్న దని భావము.

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవతార్హమగురతనంపువలువ దాల్చినదానా!

43. పద్మ... త్తలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించెడు, మేఖలా = ఎనిమిదిపేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = అందముమీఱు, శ్రోణి = నితంబముల, శోభా = ఒప్పిదముచే, జిత = కీడ్పఱచఁబడిన, స్వర్ణభూభృత్తలే = బంగరుకొండనెత్తములుగలదానా! పద్మరాగమణులు సెక్కినయెనిమిదిపేటల మొలనూలును పైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండనెత్తములువోలెం గాన్పించుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశీతలే = వెన్నెలవలెఁ గన్నులకుఁ జల్లనైనదానా!

45. వికసితనవకింశుక = వికసించిన క్రొత్తమోదుగువలె, ఆతామ్ర = అంతట నెఱుపుమీఱు, దివ్యాంశుక = ఉత్తమమగు వలువచే, ఛన్న = ఆవృతములయిన, చారూరుశోభా = అందపుందొడలమెఱుంగులచే, పరాభూత = అవమానింపంబడిన, సిందూరశోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గళే = సిందూరమలందుటంజేసియెఱుపుగలయు గడియ మ్రానునకుం దీటగుచుండునైరావతపుఁదొండము గలదానా! అప్పుడు వికసించిన మోదుగుపూలవలె నొప్పునెఱ్ఱని దివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుటజేసి తొడలు సిందూరములందియుండు; నింద్రునిమాతంగముయొక్క యర్గళములవంటి తొండములకు దీటై యున్నవి యని భావము.

46. శ్యామళే = ఉలుకతొక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయ గలదానా!

47. కోమ...లతే:—కోమలస్నిగ్ధ = అందపునునుపుగల, నీలోత్పల = నల్లకలువలచే, ఆపాదిత = కలిగింపబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్మథుని యంబుల

మజంఘాలతే. 48. చారులీలాగతే. 49. నమ్రదిక్పాలసీమంతినీకుంతళస్నిగ్ధనీలప్రభా పుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంకసారంగసంయోగరింఖన్నఖేందూజ్వలే. 50. ప్రోజ్వలే. 51. దేవ, దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ, వాయ్వగ్నికోటీర మాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52. అద్వయే. 53. సురుచిర నవరత్న పీఠస్థితే. 54. సుస్థితే. 55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పొదులోయనునుదియంబుగలిగించెదు, ఉద్దామ = గొప్పదియగు, జంఘాలతే = తీవియల వంటి పిక్కలు గలదానా! జంఘాలతికలు మన్మథుని కందంపునల్లకలువలచే జేయం బడిన తూణీరములో యన్నట్లు లున్నవియని భావము.

48. చారులీలాగతే=మనోజ్ఞమగులీలాగమనంబు గలదానా!

49. నమ్ర...జ్వలే:—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ = నమస్కరించునట్టి దిక్పాల కాంతలయొక్క, కుంతళ=ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ = నునుపుమీఱిన, నీలప్రభా=నల్లని కాంతుల, పుంజ = గుంపులవలన, సంజాత = కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక = గఱికపోఁచ లనియెడు సందియము నొందిన, సారంగ = (చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సంయోగ=కూడికచేత, రింఖత్=ఒప్పుమిగులు, నఖేందు = నఖచంద్రునిచే, ఉజ్వలే=ప్రకాశించుదానా! దిక్పాలకకామినులు ప్రణామముసేయునప్పుడు వారలకుంతలముల కాంతి పుంజము దేవిచరణంబులపైఁ బర్వఁగా నదిగాంచి లీలాసారంగము పచ్చనిగఱికపోఁచ లని శంకించి చరణముల నాకుటకురాఁగా నాసారంగము చంద్రునిలోనిసారంగమనియు నదిరాఁగా దానితోఁ గదలివచ్చినచందరునింబోలె నఖంబు లొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రోజ్వలే = కడునందమగుకాంతి గలదానా!

51. దేవ......ద్వయే:—దేవ = దేవతలయు, దేవేశ = దేవపతులయు, దైత్యేశ=దైత్యనాథులయు, యక్షేశ=యక్షనాథులయు, భూతేశ = భూతపతులయు, వాగీశ = సరస్వతీనాథునియు, కోణేశ = మూలలకధిపతు లయినవారలయు, వాయు = మారుతునియు, అగ్ని = అగ్నిదేవునియు, కోటీర = కిరీటములందలి, మాణిక్య=మణులచే, సంఘృష్ట = ఒరయఁబడినదియై, బాలాతపోద్దామ = రేపటియెండవలె మించునట్టి, లాక్షారస = లత్తుకయొక్క, అరుణ్యలక్ష్మీ = ఎఱుపుంబెల్లిదంబున, గృహీత = కమ్మఁగొనంబడిన, అంఘ్రిపద్మద్వయే = అడుగుందమ్ములదోయి గలదానా!

52. అద్వయే = సాటిలేనిదానా!

53. సురుచిరనవరత్నపీఠస్థితే=అందమగునవరత్నసింహాసనంబునను౦డెడుదానా!

54. సుస్థితే = చక్కనిదానా! [దానా!

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే = శంఖనిధిపద్మనిధులజంటచే సాశ్రయింపఁబడిన

56.ఆశ్రితే.57.దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైర్యుతే. 58.మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే 59.భైరవైరష్టభిర్వేష్టితే. 60. దేవివామాదిభిస్సంశ్రితే. 61. లక్ష్మ్యాదిశక్త్యష్టకాసేవితే 62.భైరవీ సంవృతే. 63.పంచబాణేన రత్యాచ సంభావితే.64.ప్రీతశక్త్యా వసంతేనచానందితే.65.భక్తిభాజాం పరంశ్రేయసే కల్పసే.66.ఛందసా మోజసే భ్రాజసే.67.యోగి

56. ఆశ్రితే = భక్తులాశ్రయించియుండుదానా !

57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైః = దుర్గాదేవితో, వటవృక్షముతో, క్షేత్రపాలకులతో, యుతే = కూడినదానా !

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే = యౌవనమదమునం బొదలుమతంగముని కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా !

59. అష్టభిః భైరవైః = ఎనమండ్రు భైరవులచే, వేష్టితే = పరివేష్టింపబడినదానా! ఉన్మత్తుఁడు, కపాలుఁడు, భీషణుఁడు, డమరుభాస్కరుఁడు, రవిభక్షకుఁడు, కాలుఁడు, చండుఁడు, మహామంథానుఁడు, అనువారు భైరవులెనమండ్రుగురు.

60. దేవివామాదిభిః = వామాదేవిప్రముఖులచే, సంశ్రితే = ఆశ్రయింపబడినదానా !

61. లక్ష్మ్యా............వితే = లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మీప్రముఖులగు, శక్త్యష్టక = ఎనమండ్రుగురుశక్తులచేత, ఆసేవితే = సేవింపఁబడుచుండుదానా ! లక్ష్మి, చాముండి, బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమండ్రుగురు శక్తులు.

62. భైరవీసంవృతే = భైరవీదేవతలచేఁ జుట్టుకొనంబడినదానా !

63. పంచబాణేన = మన్మథునిచేతను, రత్యాచ = రతీదేవిచేతను, సంభావితే = గౌరవింపంబడినదానా !

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాఁడగు, వసంతేనచ = వసంతునిచేత, ఆనందితే = సంతసింపబడినదానా !

65. భక్తిభాజాం = భక్తిగలవారలకు, పరం = మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు, కల్పసే = వలంతివయ్యెదవు.

66. ఛందసాం = వేదముల, ఓజసే = ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే = ప్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం = తపస్వులయొక్క, మానసే = మానసమందు, ధ్యాయసే = ధ్యానింపంబడియెదవు.

నాంమానసే ధ్యాయసే. 68. గీతవిద్యానుయోగావిత్రృప్తేనకృష్ణేన సంపూజ్యసే. 69. విశ్వహృద్యేనగద్యేనపద్యేనవిద్యాధరైర్గీయసే 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే. 71. సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభి ర్వధూభి స్సురాణాం సమారాధ్యసే. 72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితంచాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠ ముల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం కోమలం శ్యామలోదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవత్కింశుకాభం శుకం లాలయంతీమివక్రీడసే. 73. పాణిపద్మద్వయేనాపరేణాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

---

68. గీతవిద్యానుయోగావిత్రృప్తేన = గానవిద్యానుబంధమునం దనివిచెందని, కృష్ణేన = కృష్ణునిచేత, సంపూజ్యసే = బాగుగఁ బూజింపంబడియెదవు.

69. విద్యాధరైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వహృద్యేన = ప్రపంచమునకు మనోజ్ఞమగు, గద్యేన = గద్యముచేతను, పద్యేన = శ్లోకముచేతను, గీయసే = గానము సేయఁబడియెదవు.

70. యక్షగంధర్వ సిద్ధాంగనామండలైః = యక్షులయు గంధర్వులయు సిద్ధులయు ముగుదలగుంపులచే, మండితే = అలంకరింపఁబడినదానా !

71. సర్వసౌభాగ్య వాంఛావతీభిః = సర్వవిధసౌభాగ్యంబులుఁగోరెడు, సురాణాం వధూభిః = దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే = పూజింపంబడియెదవు.

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం = ఎల్లవిద్యావిశేషములతోఁ గూడినదియు, చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠం = చమత్కారపద్యము లుచ్చరించుకంఠంబుగలదియు, ఉల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం = విశేషించినమంచిరంగులు దేఱురేఖలతో నొప్పునదియు, కోమలం = అందమయినదియు, శ్యామలోదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగలగొప్ప ఱెక్కలజంటగలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవత్ = ముక్కుయొక్క మెఱుంగునకు దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం = మోదుగుమొగ్గలనిగ్గు గలదియు నగు, శుకం = చిలుకను, లాలయంతీమివ = బుజ్జగించునదివోలె, క్రీడసే = విహరించెదవు.

73. అపరేణ = మఱియొక, పాణిపద్మద్వయేన = కేలుందమ్మిదోయిట, స్ఫాటికం = స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం = జపమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం = జ్ఞానసారమయమగు, పుస్తకం = పుస్తకమును, బిభ్రతీ = తాల్చుచున్నదిగా, యేన = ఎవ్వనిచే, సంచిత్యసే = చక్కఁగఁజింతింపంబడియెదవో ! తస్య = అట్లు ధ్యానము సేయువాని యొక్క, వక్త్రాంతరాత్ = వదనమునుండి, గద్యపద్యాత్మికా = గద్యపద్యస్వరూపిణియగు, భారతీ = సరస్వతి, నిస్సరేత్ = వెడలును. వీణయు నొకకేలను శుకంబు నొకకేలను మఱియొకకేలుందోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును దాల్చియుండునట్లు భావించినవాఁడు మహాకవియగు నని భావము.

కం బిభ్రతీ యేన సంచింత్యసే తస్యవక్త్రాంతరా ద్గద్యపద్యాత్మికా భారతీనిస్సరేత్. 74. త్వే నవాత్వంసనాథాఽకృతిర్భావ్యసేసోపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కింనసిధ్యేద్వపు శ్శ్యామలంకోమలం చారుచంద్రావచూడాన్వితం ధ్యాయతః. 76. స్తస్యలీలాసరోవారిధిః. 77. స్తస్య కేళీవనం నందనం. 72. తస్య భద్రాసనం భూతలం.79.తస్యగీర్దేవతాకింకరీ.80. తస్యవాచాకరీశ్రీస్స్వయం. 81. సర్వయంత్రాత్మికే. 82. సర్వమంత్రాత్మికే. 83. సర్వ ముద్రాత్మికే.84. సర్వశక్త్యాత్మికే. 85. సర్వవర్ణాత్మికే. 86. సర్వరూపే.87. జగన్మాతృకే

---

74. త్వం = నీవు, యేనవా = ఎవ్వరిచేనేని, సనాథాకృతిః = పెనిమిటితోఁ గూడినయాకారము గలదానవుగా, భావ్యసే చింతింపంబడియెదవో ! సోపి=అట్లుధ్యానిం చువాఁడు, లక్ష్మీసహస్రైః = వేనవేలలక్ష్మీదేవీజనముతో, క్రీడతే = క్రీడించును. పెని మిటితోఁగూడిన యాదేవిని భావించినవాఁడు విష్ణుపదవిని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం=చిలుకవంటి పచ్చవన్నె గలదియు, కోమలం=మనోహరమును, చారుచంద్రావచూడాన్వితం=మనోహరుఁడగు చందమామను శిరోభూషణముగఁ దాల్చి నదియునగు, వపుః=ఆకారమును, ధ్యాయతః = ధ్యానమొనరించువానికి, కింనసిధ్యేత్ = ఎది సిద్ధింపదు.

76. తస్య = అట్లు ధ్యానించెడువానికి, వారిధిః = సముద్రము, లీలాసరః= క్రీడాసరస్సగును.

77. తస్య=అతనికి, నందనం = నందనవనము, కేళీవనం = క్రీడోద్యాన మగును.

78. తస్య = అతనికి, భూతలం = భూస్థలి, భద్రాసనం = భద్రపీఠమగును.

79. తస్య = అతనికి, గీర్దేవతా = సరస్వతి, కింకరీ = దాసురాలగును.

80. తస్య = అతనికి, శ్రీః = లక్ష్మి, స్వయం = తాను, వాచాకరీ = పలుంకుబం టగును.

81. సర్వయంత్రాత్మికే = సకలయంత్రస్వరూపిణీ !

82. సర్వమంత్రాత్మికే = సకలమంత్రస్వరూపిణీ !

83. సర్వముద్రాత్మికే = సకలముద్రాస్వరూపిణీ !

84. సర్వశక్త్యాత్మికే = సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ !

85. సర్వవర్ణాత్మికే = సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ !

86. సర్వరూపే = సకలస్వరూపిణీ !

87. జగన్మాతృకే = లోకములకుందల్లియగుదానా !

88. హేజగన్మాతృకే. 89. పాహిమాం. 90. పాహిమాం. 91. పాహిమాం. 92. పాహి.

(అని స్తుతించి భక్త్యవనతుండై నిలువంబడియెను.)

కాళి:—(కడుసంతసంబుతో)

వత్స కళాచంద్ర! నీయొనర్చినసంస్తవంబున కతులామోదంబుం జెందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యనుబిరుదనామం బొసంగితిని. మదనుగ్రహంబున నిట్టివిశేషంబు నీ కబ్బినందుకు నిదర్శకంబుగ నీ విది మొదలు కాళిదాసుండనునామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నుద్ధరింప భూమియందవతరించిన భారతీదేవివిగాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండవు గావు. ధారాపతి యగుభోజభూపతి భవదీయకవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితధనంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయసుకవితాచాతురికి మెచ్చి పెక్కండ్రు దేశాధిపతు లగణితంబు లగుధనసంచయంబులు సమర్పింపంగలరు. కాన నిర్విచారుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరికించి యిప్పుడు కలికాలవినష్టం బయియున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. 'సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం' అన్నట్లు సుకవితా నిర్వర్తితజీవనోపాయంబుకన్న షష్ఠాంశవృత్తికి బాసటయై యుండుట సుఖావహంబు గామి నీ వందులకు నియ్యకొనకుము. నీవు జాతిస్మరుండవై విస్మయనీయంబు లగు పెక్కులు కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు. ఇంకను నీయపేక్షితం బెయ్యది? నీ వడిగిన వెల్ల నొసంగం గడంగియున్నదానను. మదనుగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాళిదాసుఁడు:—ఓలోకైకజనని! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దేమున్నది? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చ. అనుకల మీవు నన్ను సదయాత్మతఁ జూచుచు వైరిసంఘముల్
కనుపడి చేయు నెగ్గులను భవ్యగతిం దొలఁగించి కాచుచున్
నిను మది నెంచునప్పు డతినిర్భరసత్కరుణాత్మమూర్తివై
కనఁబడుచు న్సమస్తనరకాంతనతాంఘ్రివిఁ జేయుచుండుమీ!

---

88. హేజగన్మాతృకే=సర్వప్రపంచోత్పత్తికింగారణరూపమగుప్రకృతిస్వరూపిణీ!
89. మాం=నన్ను, పాహి=కావుము.
90. " "
91. " "
92. పాహి=కావుము.

కాళి:—వత్స ! కాళిదాస నీప్రార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు నను కూర్పనప్పు డప్పుడు నీకుం గన్పడుచుందును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబుకన్న నాకుం బ్రియంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

(అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

మదనసేన:—(కరమునంతసించుచు)

ప్రాణనాథ ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణాతిరేకంబు కడు సంస్తవనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బతిగాఁ బడసిననాయదృష్టంబె పొగడికొనందగియున్నది.

చ. అభినవమన్మథుం డనుచు నంగన లెల్లను మెచ్చురూపముక్
విభవసముజ్జ్వలం బయినవిశ్రుతియుం దగునాభిజాత్యముక్
సుభగతమీఋలవై దుషియు శుద్ధయశోవిభవంబు నింద్రస
న్నిభ మగుసంపద ల్వెలయునిన్ను నలంతుల కొంచె పొందఁగన్.

ఏను నాతొలిపుట్టువునం జేసినపుణ్యమయం బెట్టిదియో ! ఇట్టి సుకవికులావతంసంబుం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనవావతారుండ వనుటకు సందియంబు లేదు. కానిచో మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే ! అదియునుంగాక యిట్టిరసాస్వదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినవచనరచనాచాతురి మనుష్యమాత్రుల కుండు నే !

చ. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజషండనికామనిర్గళ
ద్వరమకరందబిందుఝరవై ఖరిచారుపదావళీమనో
హర మయి యొప్పునీకవిత నాస వినంగ సుధాబ్ధివీచికల్
వరుసగఁ బైఁబయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోఁచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమన్మనోరథంబు నాయర్చించుచుండిన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు:—(మహాహర్షంబుతో)

ఓచంచలలోచనాతిలకమా ! వినుము.

చ. సురగరుడోరగప్రముఖశోభనగాత్రలకందరానియా
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగలనిన్ను మన్ననక్
నరభువనాంబుజాలయను నర్మిలిఁ బెండిలియైతి నింక న
చ్చెరు వగుజన్మభవ్యఫలసిద్ధి లభించెను నాకు నెచ్చెలీ.

(నేపథ్యంబున వైతాళికుండు)

చ. చెలువపుదీవి యామదనసేనను బెండిలివై మహోన్నతిన్
వెలుఁగుచుఁ గాళికావరముచేత మహాకవి వైతి వింక నీ
కులము పవిత్రమయ్యె సతికోరికియు న్ఫలియించె నిప్పు డీ
జలజసఖుండు దోఁచుతఱి చయ్యనఁ డగ్గఱ మేలుకోఁ గదే!

(వెండియు నేపథ్యంబున యొండు వైతాళికుండు)

చ. అమలిన మైననీయశము దంతటఁ బర్వఁగఁ జూచి వెల్లనై
యనుకలము న్గ్రసించు చిపు డంబుజవైరియుఁ గ్రుంకుచున్నవాఁ
డమరవధూవతంససుషమాపహరన్నతగాత్రఁ గూడుసం
భ్రమ మిపు డొప్పదయ్య! ఖరభానునిఁ గొల్వఁగ మేలుకోగదే!

కాళిదాసుండు:—ఓ ప్రాణేశ్వరీ! దేవీసాక్షాత్కారాదిశుభపరంపరలఁ గాలంబు గడచుట యెఱుఁగమైతిమి. ఇప్పుడు వేకువ యయ్యె! నీను శాపోపహతుండనై యుండు నప్పుడు కర్మానుష్ఠానంబు సేయక మానుకొన్నందుకుఁ బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని విశుద్ధిం బొరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునం గలపుణ్యనదికిం జని యుషఃస్నానంబు సల్పి ప్రాచితంబుచేసికొని సూర్యోపస్థానాదులు దీర్చి వైళంబ వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు ఖిన్నతం జెందకుము.

మదనసేన:—(కాళిదాసునిం గౌఁగిలించుకొని)

చ. నిను నెడబాసి యొక్కత్రుటి నీరజసాయకమార్గణాళికిన్
మనమున నోర్వఁజాల నిఁక మానవలోకసుధామయూఖ ని
న్గనుఁగొనకుంటినేనిఁ ద్రుటికాలము గల్పశతంబు గా నగున్
ఘనశుభకీర్తి రమ్ము వెస కాల్యసుకృత్యము దీర్చి యానతోన్.

(మఱియును నిప్పుడు)

చ. నిను నెడఁబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భర మైనవియోగవేదనన్
మనము మహాంధకారమున మగ్నతఁ జెందినరీతిఁ గాంచ మ
త్తను విడఁ గ్రాఁగ సాఁగె నొకకష్టము దుర్భర మైన దిప్పుడే
మునుకొని కల్గఁ బోవు నని మున్మను దోఁచుచునున్న దాత్మకున్

అదియునుం గాక మన్మానసం బనిష్టాశంకి యై యుత్తలంపడియెడిని. కాన నీ వొంటి నేఁగకుము. ఈభవనంబునకుం గావలియుండురక్షకభటవర్గంబును వెనువెంటఁ దోడ్కొని పొమ్ము. వేగ రమ్ము. నాయందుం గరుణయుంచి యుద్బుద్ధముగ్ధసరసిజశోభామనోహరం బగునీనగుమొగంబు వైళంబ వెండియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుడు:—ప్రాణవల్లభా! నా కెవ్వరును దోడు రావలయు నన్నది లేదు. అయినను నీమనస్సమాధానంబుకొఱకు వారలం దోడ్కొని పోయెదను. కాన మద్గతం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండకుము. ఓభీరు! నీవొంటి నుండఁగలవే!

మదనసేన:—ప్రాణనాథ! ఒంటి యన నేల! వేకువ యయ్యె. ఇప్పుడ నాప్రియ సఖులు గుణమాలినీధనమాలినులు రారా! అందుకుం జింతింపవలదు.

కాళిదాసుఁడు:—ప్రాణవల్లభా! అట్లయిన సరే. ఏఁ బోయివచ్చెద.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

మదనసేన:— (కొన్నియడుగులు వెనువెంటం జని, పైవలనికి దృష్టులు నిగుడించి)

ఆ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూఁడవయామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్న దని తార కలం గాంచినం దెలిసె. వైతాళికులు వేకువ యయ్యె నని పల్కిరి. నా ప్రాణనాథుని నన్ను నెడబాప నెవ్వఁడేని క్రూరుం డిట్టినికృతిం గావించెనొకో!

(శంకాతంకంబులతో)

వేకువ యయ్యెనేని దీపములకాంతి తగ్గదా! అట్లు గానంబడదే. దూరాలోచన సేయకయ పతిం బంపితిని. మానసంబు కర మలయుచున్నది. ఏమి సేయుదు! మాన సంబునం దేదియేని యొకయప్రియంబు గల్గంబోయెడునని తోఁచెడిని.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి, భయసంభ్రమంబులతో)

నావిద్యాగురు వసమయంబున గౌతముఁడు మఱియొక్కరునితో నిచ్చోటికిం జనుదెంచుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఇతఁడు నాపయిఁ బ్రేమం బూని తొలుత నక్ర మంబు సేయం బూనినవాఁడు. ఇప్పుడు నేదేని యహితంబుసేయుటకే చనుదెంచు చున్నాఁడని తోఁచెడిని. కాదేని యిప్పు డిచ్చోటి కేల సనుదెంచు. నే నిచ్చోట నుండుట యుచితంబుగాదు. దవ్వులకుం జనియెద. భవనరక్షకభటవర్గంబును లేదు. ఆర్యపుత్రునితోఁ జనియె. అహా! యొకనిమిషంబులోనన దురతిపాత్యం బగు నెట్టి యిడుమ సంభవించినయది!

(అని వెనుకంజ యిడుచుఁ ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది.)

(యవనభటసహితుండై గౌతముఁడు ప్రవేశించె.)

గౌతముఁడు:—ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొన నీకుం దరంబుఁగాదు. ఇది నిశీథసమయంబు. నీ వీకేళీగృహంబునం బ్రవేశించుటకు ముంద నిగూఢగతి నే నీకేళీమందిరంబు జొచ్చియుండి యిందు జరిగినవృత్తాంతంబు సూచుచు నీ నాయకుని నిన్ను నెడబాపి నిన్నపహరింపం గడంగి వైతాళికులవలె నుడివి నికృతి మెయి నాతని వెలువఱిచితిని. ఈ వీరభటుని నాకుం గావలి దెచ్చుకొని మందిరబహి

స్థలంబున నిలిపి నీపతి వెలికిం జనునప్పు డంతరంబుఁ గల్పించుకొని వచ్చిన యీతనితోఁ జేరుకొని నిన్నపహరింప నిచటి కరుదెంచినాఁడ. నీ విఁక ఋజుభావంబునం గదలి సద్దు సేయక నాగొనితెచ్చియుండునరదంబు నెక్కి నాయింటికిం జనుదెంచితివేని మేలగును. అట్లుసేయవేని నిన్నీయవనుండు కరకలితఖడ్గధారాఖండితగాత్రిం గావింపంబోయెడిని.

మదనసేన:—(భయశోకంబులతో, ఆత్మగతమున)

కట్టా! నామానసంబునఁ దోఁచినయర్థంబు సత్యంబయ్యె. అనతిపాత్యంబయిన యిడుమ వాదమినయది. ఏమి సేయంగలదానను. ఇందాలస్యం బొనర్చితినేని యితఁడు నన్నుం బట్టుకొనుట నిక్కువంబు. అట్లు గాక యితనివచనం బనుష్ఠింపం బూనినదానం బోలె నటించితినేని త్రోవ నెవ్వరేనియు నడ్డపడరా!

(అని చింతించుచుండె.)

గౌతముఁడు:—ఓసి రాజపుత్రి! ఇంకం జింతం గూరుటవలన నుపయోగంబు లేదు. వెడలుము వెడలుము.

మదనసేన:—(శోకంబుతో)

ఓ యనాథరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాల! రుక్మిణీనాథ! నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరున్నారు! ఈ దీనను గావ నీవు నాప్రక్కన యున్నాఁడ వని నమ్మియున్నదానను.

(అని పలుకుచు వెడలుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—ఓ సుందరీతిలకమా! నాయభీష్టంబు నెఱవేర్చెద నంటివేని నిన్ను నేను రక్షించెదను. ఇంతటిపనికి గజేంద్రరక్షకుని దడవ నేల! ఓసి కామినీమణీ! నీ యిష్టంబుం దెల్పెదవేని యింద నీతోఁ గేళివిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి చనియెదను.

మదనసేన:—(భయపడుచు! ఆత్మగతమున)

కట్టా! నా కియ్యెడ నుండక చనుటయె యిప్పటికి మేలు!

(అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.)

గౌతముఁడు:—ఓ కాంతామణీ! నేను తుద కొకమాఱి నీతో సుఖింపం గోరితిని. నీ విపుడు నాకు సంతతము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటియభీష్టప్రదురాలు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోహింపుము.

మదనసేన:—(అడుగులుతడఁబడ రథముకడకుఁ ద్వరితగతిం బోవుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

గౌతముఁడు:—(వెనువెంటం జనుచు)

ఓరీ యవన! నా వచనంబున నీ సుందరి రథారూఢ యయ్యె. వీను నిజ రథం బారోహించెదను. నీ వలివేగంబున నరదం బెక్కి రథ్యంబుల నడుపుము.

యవనభటుఁడు:—ఓ బాలసమ్మా! అట్ల యొనర్చెద.

గౌతముఁడు:—(సంతసంబుతో)

ఉ. అంబుజపాణి నాకును స్వహస్తధనం బయి పొల్చె నిప్పుడే
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కెయ్యెడ కైనఁ బోయి యా
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ దేలుదు మధ్యమార్గమం
దుం బరిపంథి యడ్డమయి లోఁచకయుండిన మేలె యయ్యెడిన్.

(అని యిరువురతో నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము

పంచమాంకము

(వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఔర ! మదనసేనకుం గలసౌందర్యంబు లోకంబున నుండు పువ్వుంబోఁడుల కెవ్వారలకేని యుండ దని యనుకొనియెదను.

ఉ. ఆవనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిపథంబునఁ దోఁచుటాదిగా
భావిత మైనశీతకరపార్వణబింబము నింపు గాదు నా
భావము దానిచంచలతరాంచలలోచనము ల్గనంగ ని
చ్చావిధిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చఁగన్.

మఱియును,

ఉ. దానిబొమ ల్గనుంగొనిన దర్పకచాప మ దెందుకొను పో
దానికురు ల్పయోదములతండముల న్నిరసింపఁ జాలు న
ద్దానియొడల్ కఠోరశిఖితప్తసువర్ణమనోజ్ఞరేఖయే
దానికి నీడుగారు పెరతామరసాయతనేత్ర లిద్ధరన్.

అదియునుంగాక,

చ. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల నారాజీవపత్త్రాక్షి భా
రతి విద్యానిచయంబులందు సుషమారంభంబున న్జూడ శ్రీ
సతి యైశ్వర్యకలావిశేషమున నాచంద్రాస్య తా నాశచీ
సతి యా దానిని జూడకున్న నిఁక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇసీ! ఏమిది! ఏను దానిలో విద్యావివాదంబున నోడినాఁడను. మఱియు నయ్యిందువదన పెరవానిం బెండిలియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్ల కఱ్ఱుసాచు చున్నాఁడ. ఇఁక నా కాకన్యారత్నము లభించుననుట ఎక్కడిమాట. కార్తాంతికుండగు విప్రుండు ధనలోభంబున నాకుం బ్రియవచనంబులు సెప్పి యావిశిఖినియందు నన్నుల యింతం జేసెడినో! దానియందుం గలయుత్కంఠాతిరేకంబునంజేసి యా బాపనయ్య సెప్పినవచనంబుల నమ్మి యాచిమ్మచీఁకటులం ,బడి కడు నలయుచుఁ గరగళితం బయిన

రతనంబు నన్వేషించుచాడ్పున వీథులవెంట వెదకుచున్నాఁడను. ఆకన్యాకారత్నం బెయ్యెడ దొరకునాయని మదికి నెవ్వెఱయుఁ బొడమక యున్నది. విధి యనుకూలం బగునేని యభిమతార్థంబు నన్యద్వీపమునుండియైనను గొనితెచ్చి కాకతాళీయంబుగలిం జేర్పకపోదు. ఇట్టులేకదా! తొలుత నీ రాజపుత్రితో విద్యావివాదంబు సేయం గోరి యీయూరికిం జనుదెంచి పురబాహ్యోపవనంబున విడిసియుండి మదనసేనాసందర్శనంబున నిచ్చ వొడమి యున్నవాఁడ నగుటంజేసి యుత్కంఠితం బయినచిత్తంబునకు నించుక వినోదంబు గల్పించుకొన నొంటరినై యీ యారామసీమం జెలువారుచారుతర తరునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గడుదవ్వులకుం జనిననాకు చెలికత్తెలతో నయ్యెడకు యదృచ్ఛాసమాగత యయినయారామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబులకలిమికి ఫలంబుగ సమకూరినయది. ఇమ్మహోత్సవంబు లభించినవిధంబున మఱియు నిట్టివి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్యంబులు గలుగంబోలును. ప్రాయికంబుగ బ్రాహ్మణులపల్కులు కల్లలు గావు. ఎందఱో రాజకుమారు లీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదంబున నోటువడి యవమానంబున కోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎవ్విధినైన నీమదనసేనం దోడ్కొనిగాని మదీయపురంబుత్రోవం బట్టం జన దని యీవిడుపనిపట్టుదల నాకుం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రశాస్త్రవేది సెప్పుటయుంజూడ నభిమతార్థసిద్ధి గావచ్చుననియుం దోఁచుచున్నది.

ససారథికంబగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు:—ఓ ప్రాణవల్లభా! ఏల నీ వీయరదంబున నొకవంక సంకుచితాంగివై నిలువంబడి యుండెదవు? వేడ్కమెయి నాయంకతలంబునం గూరుచుండుము.

చ. సరసిజపాణి నీ బిగువుఁజన్నుల న న్ననురాగపూరభా
సురగతిఁ జేర్చి పైకొనవె సుందరి నీనును మోవిపానకం
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నిఁక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని
ర్భరతరకీలల న్దగిలి భస్మముగాఁగల దాదరింపుమా.

మదనసేన:—(శోకంబుతో)

గురువరా! ఈబుద్ధి మీ కుండంజనదు. ఏను మీకు సుతాసమానను. శిష్యను. మఱియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగల కింకరిని. అట్టికార్యంబుల నియోగించి నన్నుం బావనతరపదవీపరిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛసుఖంబులు మీసాలపై తేనియ లని మీర లెఱుంగరా! దయయుంచి నన్ను విడిచిపుచ్చుఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(చెవియొగ్గి విని)

ఆ! ఈనిశీథసమయంబున నెవ్వఁడో తనకుం గూర్పనిదాని నొకదాని నపహరించి, దానిం బలాత్కరించుచుం గూడం దలంచి తనయభిప్రాయంబు సెప్ప నాబాల సేయునది లేక శోకభారోద్వేలలీలావికలంబుగం బ్రతిషేధించుచున్నది. ఇది కన్యకాంతఃపురోపవనసీమం జెలువారు సంకటరథ్యయందు వీరలు మాటలాడెదరు. వీరలెవరో! అరయుదము.

(స్మృతి నభినయించి)

ఎవ్వరో యన నేల! గౌతముం డీరాకన్నియవిద్యాగురు వతండు మదనసేనయం దనురక్తుండని విందు. వీరలవచనసందర్భంబు గౌతమమదనసేన లని యెఱింగించుచున్నది. మదనసేనయె యయ్యోనేని నాతపంబు పండె. బాగుగ నాలకించి సేయంగల కార్యంబునకుం గడంగెదను.

(అని గౌతమాదుల కభిముఖుంబుగ నడుచుచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—ఓసుందరీతిలకమా! ఈమాట లెల్ల మానుము.

క. ఓమదనసేన వినుమా, రామామణి వీవు నాకరస్థ వయితి వో
భామిని బహుకాలముగా, నే మది తహతహ పడంగ నీ వెఱుగవొకో.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సంతసంబుతో)

ఏఁజింతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీఁడు గౌతముఁడె! మదనసేన నపహరించుకొనిపోవుట నిక్కంబు. వీనిం బట్టి బాధించి ఈనారీరత్నంబుం గొందును.

(నిరూపించి చూచి)

ఇదె ఏతదధిష్ఠితం బగునరదంబు నాసమీపసమాగతం బయినయది. శబ్దం బుప్పతిల్లిన నిం దిరువురకుఁ గార్యహాని యగును. కానఁ గోలాహలంబు గలుగనీకయ తొలుత సారథిం దునిమి గౌతమునిం బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముండును సారథియుఁ దమ లోకంబై యున్నారు. వీరల కెఱుకపడక రథం బెక్కిన నాయుద్దిష్టకార్యంబు సాధించుకొనుట సుకరము.

(అని నాట్యంబున రథంబెక్కి గదచే సారథి నడచుచున్నాఁడు.)

యువకుఁడు:—అయ్యయో చచ్చితినిగదా! ఏ భూమిపయిం బడుచున్నాఁడ.

(అని వగ్గంబులు వదలి, ప్రహారవేదన నభినయించుచుఁ గరచరణవిక్షేపములతో నిహతుఁడయ్యె.)

మదనసేన:—(సంతసంబుతో)

నా కేఁడుఁగొనిన దీనాలాపంబు లాలకించి యాపాంచాలీమావరక్షకుండు వీరల నిరసింప నేతెంచెనో.

(సకరుణముగ)

ఓదయావిధీ! ఈ బ్రహ్మబంధువును బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఓకనకాంగీ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవాఁ డయ్యును వీనిం జంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకొకవరం బీఁదలంచినాఁడ. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగల నీయందు నీదుర్భగుం డిట్లు కట్టిఁడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

(అని తప్పించి గౌతమునిసిగం బట్టి ధనుర్జ్యాగుణంబుచేఁ బెడతెక్కలు విఱిచికట్టి)

ఓగౌతమా! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయంగడంగి నప్పుడు నికృతిమెయి న న్నవమానించి నాకుం బాణిగృహీత గావలసినదీనిం దప్పించి తివిగదా! ఇప్పు డేమి సేయంగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్య సారవివాదంబు. నీ విందుం జేయఁగలపని యేమొ? ఇందు నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ వని యీవనజాక్షి కనికరించి యట్లు గావింపకు మని ప్రార్థించియుండు కతంబున నాదారుణవ్యవసాయంబువలన నివృత్తుండ నైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇఁక నీకు విమోక్షణం బెప్పటికో!

(అని గుద్దులుఱుముచున్నాఁడు.)

గౌతముఁడు:—(ఆత్మగతమున)

కట్టా! ఏఁ జేసిననికృతికిం జేసేత ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళికానుగ్రహ పాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలితెచ్చుట యూరక పోవునే! వీనికి నే నేమియుఁ బ్రతివచనం బొసంగఁజాల.

(అని యూరకున్నాఁడు.)

వీర్యగుప్తుఁడు:—(మదనసేనం గాంచి)

ఉ. చంచలనేత్రి నీవికచసారసపత్రవిశాలలోలనే
త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాస జనించినవాఁడ నుగ్మలీ
కుంచితనీలముగ్ధశుభ కుంతలసంతతిసుందరంబుగా
నంచితరీతిఁ గాంచు భవదాస్యసరోరుహ మెత్తి యాసతోన్.

మదనసేన:—(సాతంకంబుగ ఆత్మగతమున)

వీఁడు నన్ను రక్షింపం జనుదెంచె నని యనుకొన్నందుకుఁ ద్రోసివేయం గూడని శత్రు వయ్యె. గౌతముఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాన మదీయధనుర్విద్యాకుశలతాదిగుణంబులకు భయింపడుచునతిక్రమింపం జాలక యుండినవాఁడు. ఇతండు నాకు భయపడువాఁడు గాఁడు. ఏమిసేయుదు.

(ఆశ్వాసంబుతో)

నామనస్సున కొకసమాధానంబు గలదు ; వీఁ డుత్తమక్షత్రియుండు గాన నల్పబుద్ధియై కుత్సితంపుఁబనులకుం జొరఁడు. గంభీరుఁడై ప్రవర్తించు. ఎవ్విధినైన నితనివలనఁ దప్పించుకొనవచ్చు నని తోఁచెడిని. ఇప్పటికి సమయోచితముగ బొంకిరయిన నితఁడు నన్నుఁ దాఁకకుండం జేసికొనియెద. మానభంగంబు గాఁబోవుకాలంబున దానం దప్పించుకొనుటకు బొంకులాడుట దోషావహంబు గా దని ప్రామాణికవచనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన :

క. వనజాక్షులయం దాసలు, గనినట్టియుదారశీలఘను లగుమగ లా
వనజాక్షులవచనంబుల, కును జవదాఁటరు తదీయకుతుక ప్రియులై.

మఱియు,

క. రసభావజ్ఞులు మదిలో, నసదృశ మగుప్రీతి యున్న నంగనలమనః
ప్రసవంబులు సౌరభగతు, లొసఁగక తహతహలుగూర రుత్కంఠితులై.

(ప్రకాశముగ)

ఓవీర్యధుర్యా ! నన్నుం జౌర్యమున నపహరించి తోడ్కొనిచనుచున్న యీ విప్రుని శిక్షించితివి ఇఁక నేను నీధనమను గాని యితరునిసొత్తు గాను. నూతినీళ్లు వెల్లువఁ బోనుభయంబుం గూర నావశ్యకంబు లేదు సూవె. ఉత్తమవంశసంజాతు లగుభూనాథులు తారు సెప్పినమాట మరల్పరు. కాన నిప్పుడు నాయందు సంతసించి కోరిన వరం బొసంగెద నన్నవచనంబు యథార్థంబు గా నావేఁడినయర్థ బంగీకరింపుఁడు అది యొద్ది యంటిరేని. కడవులంబట్టి యే నొక్క వ్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్న దానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తిం జెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లువ్విళులూరం జనదు. ఇదినాకు మీరు కరుణించి యీఁదగువరంబు. ఇది యొసంగిన వ్రతసమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనంబును.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సంతసంబుతో)

ఓ సుందరీవతంసమా! అట్లయగుంగాత. రాజకన్యకం దోడ్తెచ్చినాఁడ ననుయశంబ నాకుఁ జాలును.

క. ఇంటికిని లక్ష్మియై నా, కంటికి దా నమృతవర్తికయుఁ బోలెను పె
న్నింట ముదంబునఁ దేలఁ గఁ, గంటికి ఫల మనుచు, నిన్నుఁ గనుఁగొనుచుందున్.

ఓసుందరీ ! ఏను మదీయం బగుకరూశదేశమునకు రథము దోలుచున్నాఁడను.

(అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము

షష్ఠాంకము

(గుణమాలినియు ధనమాలినియు సంభ్రమంబుతోఁ బ్రవేశించిరి.)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ధనమాలిని! ఏమే యీవింత! మనభర్తృదారిక యగు మదనసేనగృహంబున నిశీథసమయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు నట్లున్నది. గాఢనిద్రాభియోగపాత్రమతులై యించుక మేల్కాంచి యావైతాళికులు తెలి యెఱుంగక యిట్లు గావించిరి గాఁబోలు? పూర్వదినంబునం బరిణయకార్యవ్యాపృతులై యుండుటంజేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైళంబ రాజపుత్రి కడకుం జనవలసినవారము గాదే! భర్తృదారిక యస్మదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండు. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమింజేసి వేకువ యయ్యు నిశీథ మని తోఁచుచున్నదిరో! ఎందుకుఁగాని వైళంబ చనవలయు.

(అని ద్రుతతరంబుగఁ జనుచున్నారు.)

ధనమాలిని:—(శ్రమం బభినయించుచు)

ప్రియసఖి! గుణమాలినీ! మన మింతపరువెత్తిన నుద్యానమునందలి భర్తృదారిక యుండు కేళీగృహపుమార్గంబు ముగియకున్నది. మనము భర్తృదారికను బాసి యింటికిం జనుట కార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడ యింటం దలవాల్చితిమి. అప్పుడ లేచి పరుగెత్తవలసివచ్చె.

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వతెకుఁ దెలియునే!

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి, భయంపడుచు నిలిచి)

ఓసీ! అదె కనుంగొనుము. యమభటుండు బోలె నతిభయంకరాకారుం డెవ్వఁడో మరణవేదనకుం బాల్పడి యూర్పులు విడుచుచుఁ గాలుసేతుల నిలకుం దాఁచుచుం బొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈసంకటరథ్యయందుఁ బోయినంగాని వైళంబ భర్తృదారికకేళీగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమిసేయనగును!

ధనమాలిని:—ప్రియసఖి ! భయంపడినం దీఱునా ! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో ! ఏమైననుఁ గానిమ్ము. పోదము రమ్ము ! భర్తృదారికకేళీగృహంబుం బాసిపోవుటం జేసి మన మపరాద్ధల మయి యున్నారము. అయ్యెడ నేదేని యొక యప్రియంబు జరిగిన మనకు మాట రాదటే !

గుణమాలిని:—ఓసి ! నీ వేమిచెప్పినను నామనంబునకు ధైర్యంబు గల్గలేదు.

(అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు కొడలువంచి నిరూపించి చూచి)

ఓసి ! వీఁడు మనభర్తృదారికయం దుత్కంఠితుండై యుండు గౌతమునిసహచరుండు గిరిసారుం డనుయవనవీరుండు. రథ్యాప్రదీపశిఖాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియంబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాంచనాంగు లెల్ల భయంపడుచుండిరి. వీఁడు సచ్చుట సంతోషావహం బయ్యె వీఁ డియ్యెడఁ గఠోరప్రహారంబున నిలకుం ద్రెళ్లియుండుటంబట్టి గౌతముఁడు నిష్కృతిమెయి భర్తృదారిక కహితంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దననేస్తకానిం గోలుపోయి సంకటపడి యున్నవాఁ డను నర్థంబు దోఁచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదియో యిడుమ సంప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైళంబ పోయి ప్రియసఖిం జూతము రమ్ము.

(అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.)

గుణమాలిని:—(పురోభాగంబునకు దృష్టులు వఱపి, నెవ్వెఱపడుచు, త్వరతో)

ఓసి చూడవే ! మనతలంచునర్థంబు వివృతంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబులచేత నిర్ధారితం బగుచున్నది.

ధనమాలిని:—ఓసి యంతియ గాదు. కేళీమందిరరక్షకభటు లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియు నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోఁచెడిని. ఏమే ! యీకష్టము !

(ఉరంబున మోఁదుకొనుచు)

గుణమాలిని:—ప్రియసఖి ! నీనుడువుపల్కులు వినినంతన నాయంగంబులు విశ్లథంబు లయినయట్లు కార్యాక్షమంబులై ప్రసరింపకున్నవి. ఏమి సేయంగలనే !

ధనమాలిని:—ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుఁగదా ! ఇంటం బ్రవేశించిచూతము రా ! (ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.)

గుణమాలిని:—(కలయనవలోకించి)

అయ్యయో ! మనభర్తృదారిక గనంబడదే ! కట్టా ! మదనసేనకు; సర్వవిద్యావిశారదకు; శారదాదేవీసమానకు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలికి; మనప్రియసఖి కిట్టిగతియా పట్టెను ?

(ఆకాశము లక్ష్యముచేసి)

ఓ ప్రియసఖి భర్తృదారికా ! ఓప్రియసఖీ మదనసేనా ! ఓప్రియసఖీ యభినవ మానవలోకశారదా ! ఆ ! ఎంతపిలిచినను బలుకవేమె ?

(సశోకముగ)

ఓసీ ! నే నిం కేమి సేయంగలనే ! హాప్రియసఖి ! ని న్నేకతినుండు గాఱియం పెట్టెనో ! ఏక్రూరకర్మునిచేతం జిక్కుకొంటివో ! అక్కటా ! నీ వేగతి వట్టితివో! ఆహా నీ వేయిదుమలు వడియెదవో ! ఎవ్విధంబునం బెగ్గలెదవో ! ఏరీతి నోర్చుకొందువో! ఎవ్వరికెవ్వరిం జీరెదవో ! ఏమని విలపించెదవో ! ప్రియసఖి ! నీవెట్టిక్రూరదశావిశేషం బనుభవించెదవో ! ప్రియసఖి! భర్తృదారికా ! ఏము నీకుం గష్టము సంప్రాప్తమగుకాల మునకు నిర్ఘృణల మై యెడబాసిపోతిమిగదే ! ఓముగుదా ! మమ్ముఁ బ్రియసఖులని నమ్మి యుంటివే ! ఏము కఠినాత్మల మై యిట్టిసమయంబున లేకపోతిమిగదే ! నీతండ్రి నిన్నొకదినమునసైనఁ జూడక యుండలేఁడే ! ఎల్లియుదయంబున నెవ్వరిమొగంబుం గాం చం బోను. దేవి మమ్ముంగాంచి మదనసేనసుఖం బడిగినేని యేమని నుడువంగలవారమే ! ప్రియసఖి ! ప్రియసఖి జగం బంతయు శీర్ణారణ్యం బయ్యెనే ! ప్రియసఖీ ! నిన్నిట్టు లచింతితోపనత మయిన యిడుమకుం బాలుచేసి యీగుణమాలిని భూమియం దిఁక జీవింపవలయునా ! ఓదైవమా ! కుటిల ! కాతపస్వినికి మూఢునిం బతిఁగాఁ జేసిన కొలంత యట్లుండ నిప్పుడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా ! యీకాళరాత్రి నాకు వేగంబోదుసుమా ! వేఁగినదిపో ! నే నెవ్వరిమొగం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలినీ ! నీకు భర్తృదారిక ప్రాణనిర్విశేష యని యందురే ! కామాట కల్ల యయ్యెఁగదా ! నీవు వాసి పోయినను బ్రాణంబులు పోకున్నయవి.

ప్రియసఖి ! మదనసేనా !

హా ! యింకేలనే గుణమాలిని బ్రతుకవలె !హా !నీనాయకునిగతి యెట్లయ్యెనోగదే!

(అని మూర్ఛపోయి యిలపయింబడియె.)

(భటుండు ప్రవేశించి)

ఓసి ధనమాలిని ! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుండైన కళాచంద్రుండు తన ప్రాణదయితకుం జెప్పు మని నా కాజ్ఞాపించి పంపినయర్థంబు విని యది రాజపుత్రి కకుం దెల్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిన్నుఁ గడు మోహముచే నెడబాయలేక నేఁ
దద్దయుఁ గుందుచున్నదిక దక్షిణ వచ్చితిఁ దీర్ఘమాడ నీ
ప్రొద్దును దీర్ఘమై యెసఁగె పాత్రిరొ వెండియు వత్తు నన్న నో
కొద్దిగ రేయి యుండు నని కోమలి నిల్చితిఁ దాన మాఁడఁగన్.

క. మానిని నే లే ననుచున్
మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికితము పడం
బూనుకొనఁ బోకుమీ యను
మానింపకు వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జెలీ. అని.

ధనమాలిని:—సఖి ! సఖి ! యూరటం జెందుము. మనమదనసేనకు భర్త యయిన వాఁడు కళాచంద్రుఁడఁట. అతఁడు నదీస్నానార్థంబు సని ప్రొద్దు గల దని యయ్యోడన తడసి యందుకుం దన ప్రాణదయిత యుత్తలంపడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాఁడు. దీనివలనం గళాచంద్రుండు మూఢవేషమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్పఱిచి వైతాళికులవచనంబుల మోసపోయి తన ప్రాణవల్లభ యింట నున్న దని యాసందేశ మంపినయర్థంబు సుస్పష్టంబయ్యె. అట్టికళాచంద్రునిం బలిఁ గాఁ బడసి యాసుకుమారాకారునితో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యీరాజపుత్రిక యెంత దీనదశం జెందిన యది. కట్టా ! యీతపస్విని కెట్టిచెట్ట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని:—(ఆశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొని)

సఖీ ! మనప్రియసఖికిం గళాచంద్రుండు బలియయ్యె నన్నది విన్నని త్తఱిదరిలేని దుఃఖసాగరంబున మానసంబు మునుంగుచున్నె ! ఆకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డని యుఁ గరూశభూశాధీశునిమంత్రికుమారుం డనియు విందును. మనము వైళంబ చని మదనసేన యిట్టిదం గానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి నివేదింతము.

(అని ధనమాలినితో లేచి, భటునిం జూచి)

ఆర్య ! కళాచంద్రుం డుండుచోటికి మమ్ముం గ్రక్కునఁ దోడ్కొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుఁడు:—ఓసి గుణమాలినీ ధనమాలినులార ! రండుపోద మతని కడకు!

(అని వారలం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

ప్ర వే శ క ము

(కళాచంద్రుండు ప్రవేశించి, శోకంబుతో)

ఉ. మానవతీమణిం దలఁచి మానస మొక్కటఁ దుఃఖసాగరా
నూనవినూత్నపూరమున నోలి మునుంగుచునున్న దక్కటా
యూనలినాయతాక్షి కుటిలాలకలాలితమందహాసల
క్ష్మీనవకాంత మా మొగము మేలిమితో నికఁ జూడఁ గల్గునే !

ఇది యిఁక నీమందభాగ్యుని కందరానిదియ యని తలంచెదను. నియతముగ నియతి యీకళాచంద్రుని గష్టములు పెట్టం బూనుకొనియున్నాఁడు.

ఉ. కోరుచునుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను బెండ్లియాడఁగం
గూరిచి నామనోరథము గూఢముగా విధి యిప్పు డేడ్తెఱన్
ఘోరవియోగతాపభర గుంఫిత వేదన పాలుచేసె న
న్నీరహిఁ జేయ నీనియతి కేమి యొనర్చితినో విరోధముల్.

హా ! దైవంబు తనకుంగలకష్టదాననైపుణ్యంబు నాయందుం గాన్పించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవమోహనాంగిఁ గనినంతన గౌఁగిటఁ జేర్ప లేకనే
మానసిమూఢభావమున మ్రాన్పడియుంటి నొకింతకాల మా
మానిని నాకు మూఢదశ మానిచి యేల్కొనఁ బూనునంతలో
చానను నన్నుఁ బాపె విధి సహ్యమె యేరికి నైన నీవ్యథల్.

ఇఁక నీకళాచంద్రుని కీలోకయాత్ర యెవ్విధిఁ జరుగఁ బోవునో !

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ బాసిననాటినుండి నా
యింటికిఁ బోవఁ గా హృదయ మెల్లవిధంబుల సమ్మతింపదు
కంటకితత్వముం గనుచుఁ గాయము దాపముఁ దాళలేదు న
న్నొంటరిఁ జేసెనే విధి పయోరుహలోచనఁ బాపి వ్రేల్మిడిన్.

ఇంక నీకళాచంద్రుండు భూతలంబునకు భారభూతుండు గాని మానితజీవుండు గాఁడు.

ఉ. పాపపునాథవం బిపుడు ప్రాప్తఫలంబును గోలుపోయె నం
తాపపరీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియున్
కేడుములాడ లెవ్వియును జిత్తమున న్స్ఫురియింప వే మొహో

(ఆశ్వాసంబుఁజేసికొని)

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియున్.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియు ధనమాలినియు నాకడకుం జనుదెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని నాకుం దెలిపిన దాదిగ.

క. పాతాళగుహను బడిన, ట్లాతతగాఢాంధతమస మలమినరీతిన్
భూతోపహతము మాడ్కిన్, చేతోగతి స్రుక్కెఁ గరము చింతాకులమై.

ఏనును సేయంగలకార్యంబు దోఁచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్చగింపక యచ్చపలాక్షీమణిని దలంచుచు ననేకదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని. ఈనగరాధిపతి భోజుండు కవికులంబున కవ్వారిగ ధనంబు లొసంగుచున్నవాఁడు. ఇతనిసభాస్థలంబునకుం జేరితినేని సర్వకాలము కవివరులతో విద్యావినోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. అట్లయినం బ్రియావిరహవిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణతాబలంబునం గొంత యాప్యాయత గల్గుంబోలు.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి ఆశ్చర్యపడుచు)

ఔరా! ఈయెదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాగ్ని దగ్ధుండగుమన్మథునికిం గల్పించినసంజీవనౌషధివిశేషనవాంకురంబునాఁ దోఁచెంచుచున్నయది. ఔరా యీకుందరదనయందం బేమందును?

చ. నును పవడంపు దీవియనుంగునిగారపుఁగావిమోవి
కుందనపుఁబొంకాటపుంగొమరు తళుక్కులకాఱు మెఱుంగమేను శో
భనవనీలనీరజనిభం బగువాల్గనుదోయి యొప్పు నీ
యనుపమరూప బాలిక భవాంబుధి కిందిర నాఁగఁ బోల్చెడిన్.

ఈనితంబవతీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నతులానందంబు సమకూరుచున్నది.

మఱియును,

ఉ. చానను బాసి దుఃఖభరసాగరమందు మునుంగుచుండు నా
మానస మీసుమాస్త్రసమానజయేందిర బాలికామణిన్
జానుపడంగ నాత్మకును సంతరణం బనియెంచి మించి యీ
మానవతీలలామకును మక్కువఁ జొక్కుచునున్న దెంతయున్.

ఈకాంచనాంగి తనయీడు బాలికామణులం గూడి తాళపత్త్రాదిలేఖనోపకరణహస్తయై చనుచుండుటం గాంచిన నీపంచాననమధ్య విద్యాభ్యాసంబు సెలుప విద్యాశాల కరుగుట సువ్యక్తం బయ్యెడిని. ఈచక్కెరబొమ్మ యిట్లేగుదెంచుటయు మించిన రాగవిశేషంబుం బురికొల్పుచున్నయది.

క. ఈలలన తాళపత్త్రముఁ, గేలం ధరియించి రాఁగఁ గేదఁగిబాకుం
లీలఁ దనమగని దనుచుం దాలిచి చనుదెంచురతివిధానం దోఁచెన్.

(స్మృతినభినయించి)

కొన్నిదినంబులకు ముందు సాయంసమయకర్తవ్యం బగుభువనేశ్వరీచరణనళిననమస్కారణంబునకుం జనుచున్నానయనపథంబునం దగిలినబాలారత్నం బిదియ కాఁబోలు! అప్పు డేను కార్యాంతరాసక్తుండనై యతిత్వరితగతి నరుగుచున్నవాఁడ నగుటంజేసియు నాకనకాంగి బాల్యక్రీడాపరాయణయై యుండుటంజేసియు బాగుగ నిరూపింప నయితి గాకయుండెడె. ఈలలనామణియు నాకు సమ్ముఖముగ నేతెంచుచున్నయది. బాల్యంబున నుండుటంజేసి యంతగ లజ్జాగతి యెఱుంగనిది గాన నసంకుచితమనస్క యయి నావచనంబులకుం బ్రతివచనంబులొసంగును. కులకుమారికాజనోచితంబు గానిరథ్యాపర్యటనంబు సేయుకతంబున నిది వేశ్యాకన్యకయై యుండం బోలు, దీనితో సంలపించి దీనిసరసవచనామృతంబుం గ్రోలి విరహదవదహనాయత్తంబైయు త్తలంపడుచిత్తంబున కొకించుక తనివిఁ గల్పించుకొనియెదంగాక.

(అని యుపసర్పించుచున్నాఁడు.)

(వేశ్యాకన్యకయు సఖులును బ్రవేశించిరి.)

సఖులు:—ప్రియసఖి యిదె చూడు! మొకసర్వావయవసుందరుండు మూర్తిం దాల్చినమన్మథుండునాఁ బొలుచువాఁడు కరం బనురాగంబులో నిన్నుం గాంచుచు నీరామణీయకమున కెద మెచ్చుకొనుచు మందహాససుందరం బయినవదనారవిందంబులో నీచెంగటి కేగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఇతని యతిరమణీయాకృతిం జూడుము. మనకుం గరము గౌరవ్యుండు. కాన మన మొకింతతడవు నిలువంబడి యామహాభాగుని వచనంబులు విని సబహుమానంబుగ వీడ్కొని పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు నీబాలక్రీడావిశేషంబుం గాంచి కర మరుదుగ వర్ణించియుండు సరసకవితావిశేషవిభూషితుండు. ఇట్టి మహనీయులయనుగ్రహంబునకుం బాత్త్రంబ వయితివేని శ్రేయంబులెల్ల నమకూరు.

(వేశ్యాకన్యక కాళిదాసునిం గాంచి విస్మయంపడుచు నిలుచుండె.)

కాళిదాసుఁడు:—కాంచనమాలకు డగ్గఱి)

1. శ్లో. కా త్వం బాలే.

వేశ్యాకన్య:—వినయంబులో

2. శ్లో. కాంచనమాలా !

కాళిదాసుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఔర ! ఇది దీనికిం దగిన పేరు. దీని నిరవద్యం బగుసౌందర్యంబునకు శోభావహంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమున కామోదం బుండుటయు.

(ప్రకాశముగ)

3. శ్లో. కస్యాః పుత్రీ !

కాంచనమాల:—(ప్రణయంబులో)

4. శ్లో. కంచుకవత్యాః.

కాళిదాసుఁడు —(ఆత్మగతమున)

కంచుకవతి భోజభూపతిరాణి యగులీలాదేవికిం బ్రధానసైరంధ్రిపదంబున నుండునది యనియు నసమానరూపగుణగణోపేత యనియు వినియున్నాఁడ. దీని వినయవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

(ప్రకాశముగ)

5. శ్లో. కిం తే హస్తే.

కాంచనమాల:—(ముఖవికాసంబులో)

6. శ్లో. తాళీపత్రం.

కాళిదాసుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఔర ! దీని ప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర మభినందనీయంబై యొప్పుచున్నది.

(ప్రకాశముగ)

---

1. టీ. బాలే = ఓపడుచా ! త్వం = నీవు, కా=ఎవ్వతెవు ?

2. టీ. కాంచనమాలా = కాంచనమాల యనుదానను.

3. టీ. కస్యాః = ఎవ్వతెకు, పుత్రీ=కూఁతురవు.

4. టీ. కంచుకవత్యాః = కంచుకవతియనుదానికూఁతురను.

5. టీ. తే = నీయొక్క, హస్తే = చేతియందుండునది, కిం=ఏమి ?

5. టీ. తాళీపత్రం = నాచేత నుండునది తాటాకు,

* శ్లో. కా వా రే ఖా.

కాంచనమాల:—(మందహాసంబుతో)

† శ్లో. కా ఖా గా ఘా.

కాళిదాసుడు:—(శ్లాఘించుచు)

ఔర! అతివిస్మయనీయం బగునీబాలభావంబె యిట్లు విలోభనీయంబై యుండ దీని యభినవతారుణ్యవిలాసం బింతకంటె నెంతో మనోహరంబై యుండదా!

ఉ. బంగరుతీవెయందు నవపల్లవ ముద్భవమౌట చిత్రమా
సంగతరోచి యై యదియ సారసుధారస మొల్క టబ్బురం
బుం గలిగింపకున్నె యికఁ బుష్పసముద్గమకాల మయ్యెనే
నిం గలుగంగఁ బోవుఫలనిర్వృతి యెట్టిదొ తోఁచ దాత్మకున్.

(అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు)

ఓకులుకులాడి! యిప్పు డీవు.

చ. కులుకుంగు త్తపుగుబ్బచన్నుఁగవతోఁ గ్రొమ్మించు మైఁదీఁగెతో
నలఘుశ్రోణిభరాలసం బగుకరంబుందంపుయానంబుతో
లలితోదారవిలాసలాలసకళాలాలిత్యవైచిత్రితో
విలసన్నూత్నవయోవిలాస వగుచున్ వేడ్కల్ దగం జేయుమీ!

కాంచనమాల:—(స్మితముఁ గావించుచు, ఆత్మగతమున)

---

* టీ. రేఖా = గీత, కావా = ఏమి? ఈ గీత యేమి యనిప్రశ్న.

† టీ. కాఖాగాఘా = కాఖాంగాఘాలు.

ఈకాంచనమాల నవనీలనీరజాభంబు లగువాలుఁగన్నులును ఎఱుపుమీఱులే మోవియుఁగలది యని కవి వర్ణించుటవలనను ఇది సుందరుం డగుపురుషునిం గాంచి విస్మయంపడుటవలనను ఇట్టిగుణము లావిర్భవించుతారుణ్యప్రాదుర్భావ పూర్వకాలికం బయినపదినంవత్సరములప్రాయము గలది యని నిర్ణయింపవలసియున్నది. అప్పటికి కాఖాగాఘాలు పఠించుచుండుట వయస్సునకుం దగినదిగా దనవచ్చు. మఱియుం గవి యడిగిన శ్లోకసమస్యలకు శ్లోకరూపముగా నుత్తర మొసంగుటం జేసి విద్యాకవిత్వవిచక్షణ యనియుం దెలియుచున్నది. కాన నిచట కాఖాగాఘా అని విశేషాకారముతోఁ బల్క నందుకు నక్షరసామాన్యతాప్రతీతియే భావ్యము సామాన్యమును విశేషముచేతఁ బల్కుట యర్థ్యోయెడల విదిత మగుచున్నది. భక్తమందారుఁడు అనుచోట వృత్తవిశేషమును జెప్పుటకు సామాన్యముగుకల్పవృక్ష మన తాత్పర్యము గదా!

ఈసుందరాకారునిపలుకులవలన మానసంబు లజ్జాకులితం బగుచున్నది.

ఈతనియెదుట నుండ నోప. చెలికత్తెలమఱుగున కరిగెదను.

(అని సఖులమాటునకుఁ జనుట నభినయించుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.)

సఖులు:—(ఒండొరులతో)

ఏమే యీచిత్రము? ఈకవిచంద్రుండు మనసఖి కభినవయౌవనాగమంబు గలిగిన నెట్లుండునోయని యావిశేషంబుం గనుంగొనం దలంచుచుఁ దదనురూపంబు లగువచనంబులు వల్కినవి ముగిసినతోడన మనప్రియసఖి సమారూఢయౌవన యగుచు రతీదేవివిధంబునం బొలుపారుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు కళాచంద్రుండ యని విందుము. ఆతండె యయ్యె నేని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు పండినయదియ.

(నేపథ్యంబువలనికిం జూచి)

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాలా! ఏలనే యిట్లు సిగ్గుపడియెదవు? ఎప్పటికైన నిట్లు గావలసినదానవేగదా! అమ్మహాతిశయం బిప్పుడ సమకూరి యిమ్మహాపురుషాభినందనీయం బగుటకు మహామోదంబు నందుచు నిట్టిమేలు సమకూర్చినయీమహాకవికిం గృతజ్ఞతాసంసూచనం బొనర్పక మామాటునకుం జనుట పాఁడియే. అట్లు పోవం జనదు. ఇతని వీడ్కొనియైనఁ జనపలయుఁ గాదే! కవికడకు రమ్ము.

(అని చేతులు వట్టి తిగుచుచున్నారు.)

(అభినవయౌవనముతో లజ్జావనతాననయై కాంచనమాల ప్రవేశించి)

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచిమీరలిట్లు నన్నగడు పెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు:—ఓసి ప్రియసఖి! నీమైఁదీఁగె నేమతిశయంబు వొడసూపినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల:—(తన్నుం గలయం గాంచుకొని, ఆత్మగతమున)

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జనె నేత్రపద్మముల్
గాత్రము వీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కిగ్లె నే
మాత్రము గానరాదు గదె మధ్యము నూఁగుగ నారు దోఁచెడిన్
మాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గును నిగ్గదేరెడిన్.

ఇట్టి యభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వొడముటకు ఫలంబుగ,

చ. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతి యా
యభినవమన్మథుండు నను నాదర మారఁగఁ జెట్టపట్టి నా

యభిమతసిద్ధిఁ గూరిచి సుఖాంబుధివీచికలందుఁ దేల్చునే
శుభగతి నాథవంబును విశుద్ధతఁ జెంది కృతార్థతం దగన్.

సఖులు —ఒండొరులతో)

ఓసి! యీకవికులకుంజరుండె కొన్నిదినములకు ముందు మనసఖి దాగిలిమూఁత లాడం గడంగి యందు కనుపడకపోవుటంజేసె ఖేదంబుంగొను నాసొంపుం వర్ణించి చెవుల పండుపు సల్పినవాఁడు. ఈరసికవరునకు గాంచనమాల ననురాగనిబంధనంబుం గావింపంజనును.

(కళాచంద్రుని గాంచి)

ఓసరసకులావతంసమా! నీవు కొన్నిదినంబులకుముందుఁ గార్యాంతరవ్యాపృతుండవు వోలెఁ ద్వరితగతి వేశ్యవాటికం జనుచుంటివి. అప్పుడు మాప్రియవయస్య తన యీడుబాలికామణులు దాఁగిలిమూఁత లాడుచుండుటకు సంతసంపడుచుఁ దాను నాయాటలాడం గోర్కి వొడిమి వారలం దరిసిన నద్దానిం దమతోఁ జేర్చుకొనక తమ తెగనుండి వెలువఱిచినం గాంచనమాలయుఁ గడు ఖిన్నయై యేడుచుచుం దనతల్లికిం జెప్పఁగా నది యందుకుం గతంబు విచారించి తనూజాత యాత్మీయాసదృశాభిరూప్య ద్యోతకంబులగువచనంబులు కొన్ని ముగుదతనంబునంజేసి వానిభావంబెఱుంగక పల్కిన నందు కలరుచు న గ్లేడుచుచున్నదానిం బలుమాఱు ముద్దుగొనుచు నవ్వుచుండఁగా నందుకు మఱికొందఱు సవయస్య లబ్బురంపడుచు నయ్యేడకుం దత్కాలసమాగతుండవగునిన్నుంగాంచి నీరూపగాంభీర్యాదుల కలరుచు నీతో మాటలాడం గోరి ప్రియవయస్యవృత్తంబు నెపంబు గావించుకొని నీకుందరిసి నిన్నుం జీరి యోయయ్యా! యీ యబ్బురంబుం గాంచితివా! ఈబాలిక యేడువనేడువ దీనితల్లి నవ్వుచు ముద్దిడుకొనుచున్నది. ఇదియేమి? యని యడిగిరి. అందు కీ విట్లంటివి.

* శ్లో. న మాతుం శక్యం మే నయనయుగమాళీకరతలైః,
తనుజ్యోత్స్నా సేయం విఘటయతి గాఢాంధతమసం.

సవయస్యలు తామాడుదాఁగిలిమూఁతలాటలకు రానీనికారణంబున ఖిన్నురాలైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్చుకొనమికిం గారణములు వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హేజనని = ఓతల్లీ! మే = నాయొక్క, నయనయుగం = కన్నుదోయి, ఆళీకరతలైః = చెలికత్తెలహస్తతలములచేత, మాతుం = మూ

సఖీనామాహూతిం విరచయతి సౌరభ్యమితి తాం,
రుదంతీం తన్మాతా హసితవదనా చుంబతి ముహుః.

మితియొనర్చుటకు, నశక్యం = సాధ్యముగాదు. ఓయమ్మా ! నాకన్నులు చెలికత్తె యలచేరలకొలకకు మీఱియుండుటచేతఁ గన్నులు మూయించుకొనువారి తెగలోఁ జేర్చుకొన రని యనుచున్నది. కొందఱు దాఁచుకొనునప్పుడు వారిని వెదకి పట్టవలసిన వారిని మఱికొందఱు కన్నులు మూయుచు డాఁగవలసినవారు డాఁగినవెంటనే కన్నులు తెఱచివిడుచుటయుఁ గరతలముల చేతనే కన్నులు మూయవలయునన్నదియు లౌకికక్రీడావిశేషపరాయణసమయసిద్ధము. కన్నులుపూర్ణముగ మూయనిచో డాఁగి కొనువారు కనఁబడుదురు. మూసియుం బ్రయోజనముండదు. దీనికన్నులు చేరల కెక్కుడవయి యున్నవి కానఁ గన్నులు మూయునది తా మూయనను చున్నది. సేయంతను జ్యోత్స్నా = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధతమసం = దట్టమగు నంధకార మును, విఘటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం దెలియఁబడకుండ నంధ కారావృత మగుస్థలంబున డాఁగెనేని వెన్నెలనంటిశరీరకాంతి యాచోటియంధకారం బును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం దెలియునట్లు సేయుచున్నది. కాన డాఁగికొను వారు వైళంబ పట్టుపడు దానిని జేర్పంజన దని తమ తెగకపమానము రాకుండం గాఁచి కొనుటకుం గడంగి తన్నుం జేర్చుకొనుటకు సమ్మతింపరు. అని యనుచున్నది. కడు దవ్వులకుం జని డాఁగికొనవచ్చునే యన్నచో:—సౌరభ్యం = దేహమునంగల పరి మళము, సఖీనాం = చెలికత్తెలకు, ఆహూతిం = పిలుపును, విరచయతి = చేయుచున్నది. పద్మినియగుకాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండునుగాన నీబాలికయు నాజాతిలోఁ జేరినదియగుటంజేసి యట్టిసౌరభము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సౌరభము గ్రమ్ముకొనుకారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లక్రమమునం బట్టు కొందురు. ఎంతదవ్వుల కఱిగినను మార్గమున మూఁగినసౌరభము కాంచనమాల యీ వైపునకుం జనియె, రండు పట్టుకొనుండు అని తెలుపుచున్నది. కానను డాఁగికొను వారలును తమతెగలోఁ జేర్చుకొనరు అని జననితోఁ జెప్పుచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీంతాం = ఏడుచుచుండునద్దానిని, తన్మాతా = దానితల్లి, హసితవదనా = నవ్వుదేఱు మోముగలదై, ముహుః = సారెకు, చుంబతి = ముద్దిడుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్న మగుటంజేసి తనకన్నులు చేరల కెక్కుడవయి యుంట కడు సౌందర్యవతి యనుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక ముగుద యగుటంజేసి యిది యాటలాడుటకు లేక పోయెనే యని ఖేదపడుచున్నదే యేమి దీని మౌగ్ధ్యమని తల్లి దానిని దానియొక్కతె పల్కునకు ముద్దిడుకొనుచున్నది. ఇట్లే లెక్కనరెండు నూహించునది.

అని వచించి యుద్దిష్టకార్యంబు సాధింపం బోలివి. అది విని యాకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిట్టిరసికకులావతంసంబునను రాగంబు వడసినం గదా యీ కాంచనమాలరూపరేఖాదులు సార్థంబు లగును. ఇతనియుక్తిమాధుర్యంబు కరం బరుదై తోఁచుచున్నయది. ఇంతదనుక నీయతివిలాభసీయాకృతికిం దగినవాఁడు రసికవతంసుం డుపలబ్ధుం డగునా! యని చింతం గూరుచుండునాకు మానసంబునం గలిగియుండు నాకులభావం బిప్పుడు నివర్తించినయది. ఇట్టిసరసాగ్రేసరులు తమకు రూపౌదార్యాది గుణంబులఁ దద్దయు నుద్దియగుముద్దుగుమ్మలయందు ననురాగపూరితాంతరంగులు గాక పోరు ఉాడనిమ్మీ చింత దీని కభినవయావనంబు సంప్రాప్తం బయినయనంతరము గదా సలుపవలయు. అందు కింకను రెండు మూఁడు వత్సరంబులు గడవవలసియున్నవి. ఆకాలమునకుం జూచుకొందము. అని యిట్లు సెప్పుకొనుచుం దనతూఁతు నూరడించె. ఓకవికులావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాయతిశయము సయిత మిప్పుడ సమకూరిన యది. దానికి ఫలంబుగ మా ప్రియసఖయుం దనురాగంబుం గైకొని కంచుకవతిప్రార్థనం బంగీకరించి తదీయమందిరంబును భవదీయ పాదకమలరజఃపరిపూతంబు గావింపుము.

కాళిదాసుఁడు:—ఓకాంతాతిలకంబులార! మీపలుకులవలనకరంబు సంతసం బందితిని. ఆనాఁడు భువనేశ్వరీపాదవందనాభిరక్తి వైళంబ చనుచున్నవాఁడం గాన బాగుగ నిరూపింప ననువుపడకపోయె. ఆబాలికావతంసంబె యిది యని నిర్ధారణ సేయంజాలక సంశయాక్రాంతమానసుండనై యుంటిని. రూపరేఖావిలాసంబులం బర స్పరసమానభావంబునం బరగుబాలికామణు లెందఱో యుందురుగదా! ఆబాలికావతంసంబె యిది యగుటవలన నాకుం బరమానోదంబు సమకూరె. దీనితల్లి కంచుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్ననాతియే నా! దానివినయాదిగుణంబులకుం గడుసంతసించినాఁడ.

(నేపథ్యంబునం గలకలంబు గల్గఁగా)

(కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి, భయసంభ్రమంబులతో)

ఓసి ప్రియసఖ కాంచనమాలా! అదె కనుంగొనుము; భోజభూపాలుని స్యాలకుండు కమలాదేవీసహోదరుఁడు తురగారూఢుండై సమీపమున నుండు పురజనంబులం బ్రహరించుచు మనయుండుకడ కేతెంచుచున్నవాఁడు. ఇతఁడు కరము కఠోరుఁడు. రాజవల్లభుండు నగుటం జేసి తాఁ జేసినపనులకుం బదులునేత యుండ దని గర్వంబుం గొనియుండువాఁడు. మఱియుం గామవశీకృతుండై సుందరీసందోహంబునం దక్రమం బాచరించుచున్నాఁ డని వింటిమి. వీఁడు మనకాంచనమాలం గాంచి నేని సంచలితస్వాంతుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోఁడు. ఏమి సేయం జనును అక్కటా! యీదుస్తరంపు దుఃఖసముద్రంబునుండి ప్రియసఖ నెట్లు తప్పింపం జనును. ఏమి సేయుదము!

తురగాధిరూఢుండై రాజస్యాలకుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజస్యాలకుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

హోరా! ఏమి యాచిత్రము! ఒకనిమిషకాలమునకు ముం దీవేశ్యాకన్యక గాకెదురయ్యె! అప్పుడు బాల్యంబు వీడకయుండినయాయంగజయాన యిట్టు లొక్క కుడుగునన యభినవయౌవనోద్భేదసుభగ యగుట కరమచ్చెరంబై యున్నది. అరయ నియౌవనాగమ మత్యద్భుతంబు. ఈపుండరీకాక్షికి శైశవంబునన యుండినదానికి చూచుచుండునప్పుడ

చ. ఉరమున నుబ్బుమీఱెఁ గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముల్
సరగున నెచ్చెఁ గన్బొమలు సారెకు వక్రము లయ్యె నంతకుల్
గరము వచోవిలాసములు గన్పడె వక్రము లేచు మధ్యముల్
బరమతనుత్వముం గొనియె భారము లయ్యె నితంబబింబముల్.

ఆదియునుంగాక యీరమణీశిరోమణికి యౌవనవిశేషోద్భేదంబువలన నంగకంబులం గలిగిన గుణవినిమయంబు కరము శ్లాఘనీయం బైనయది బాల్యంబువీడుచుండ నేక పదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండునప్పుడు.

ఉ. తనుభావంబు కటీతటంబు దొరఁగం దాఁ బైకొనె స్తనం బలో
చనముల్ పాదవిముక్తచంచలగతుల్ శ్లాఘించు చంగీకరిం
చెను వక్షంబు నురోజకుట్మలయుగశ్రీరమ్యతం బూనె యౌ
వన మీకాంతశుభాంగకంబులగుణవ్రాతంబు వే మార్పఁగన్.

ఇది లీలాదేవిసైరంధ్రి యగుకంచుకవతికూఁతురు కాంచనమాల. దీని బహు దినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలఁగుచుండుదానిం గాంచుచు దీని రామణీయకంబున కరుదందుచు దీనినవయౌవనాగమసంప్రాప్తిఁ గోరుచుంటిని. మదీయ భాగ్యబలంబునన కాఁబోలు! నిది యిట్టిరమణీయావస్థం గాంచినయది. బహుకాలం బునకు నామనోరథంబు నీడేరె. దీని నాయింటికిం దోడ్కొనిపోయెద ఈనగరం బున నాసేయంగఁదగిన పనుల కడ్డముపల్కుట కెవ్వనికైన నం దరం బగునే! ఏ నశ్వంబుం దిగి దీని నశ్వారూఢం గావించుకొని తోడ్కొని చనియెద. ఇట్లయిన నితరులు నన్నుం దటాయింపం జనుదెంచిరేని నాప్రియురాలు వారికి హస్తగత గాకయుండు నట్లు గాచుకొన నగును. ఇది సామాన్యకన్య యగుటంజేసి యిట్లు సేయుట యంతగా నపరాధంబుగఁ బరిణమింపదు. వైళమ మనోరథంబు నెఱవేర్చుకొనెదను.

(తురగంబుడిగ్గి కాంచనమాలనెత్తి యశ్వంబుపైఁ గూరుచుండంబెట్టెను.)

సఖులు:—(హాహాకారంబులు సేయుచు దేచాటుచేసికొని.)

ఓసి! మనముద్దుచిల్క బావురుబిల్లివాతం బడియెనే! యిఁక నేమిసేయం గలవారము. ఈక్రూరకర్మునివలన విడిపింపనివాఁడీముద్దుగుమ్మ యొడలు విడుచు. ఇందు జాప్యసేయం జనదు. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన వైళంబ చని మనయేలికసాని లీలాదేవి కీయద్భుతంబు విన్నవించితిమేని యాదేవి కుతూహలపడి కాంచనమాలను గాంచం దనకడకు రప్పించుకొనును. అట్లయిన నీ క్రూరునినిరోధంబు మనకశక్యం బౌనుం. ఒం డుపాయం బిందుకయోగింపదు. ఇందు మనలోఁ గొందఱు సని విన్నవింతు రురుకు.

(అనుకొనుచు సఖులలో గొందఱు నిష్క్రాంతలైరి.)

కాంచనమాల:—(విన్నయైన మోముతో, కంపంబును భయంబును పెనంగొన, వాఁడి మిగులుచూపులఁ గాళిదాసునిం జూచి)

ఉ. రాతిరి వోవ్రు రేపకడ రాఁగల ధైర్యముఁ డుద్భవించుఁబో
నూతనకాంతి తమ్మిసిరి నూల్కొనినవ్వును నూవె యంచు నీ
భూతిని పంకజోదరనిబద్ధము షట్పది యూసఁ గాంచి సం
భూతమదంబు హాస్తి యొకపూనికి నబ్జిని సంహరించెడిన్.

కాళిదాసుండు:—(ఆత్మగతమున)

ఈయింతి తానుడివినపద్యంబువలనఁ దాను దన కిష్టుండైన ప్రియునిసమాగమం బునకుం గుతూహలపడుచుండఁగా దన యిష్టార్థంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టుని చేతం బడవలసివచ్చె నయ్యయో యేమిసేతు ననుభావంబు నాకు సూచితము గావించినయది. ఈదుర్వృత్తునిమదం బడంచి యీనాతి నీసంకటమువలన విముక్తం జేయ నగును.

(ప్రకాశముగ)

ఓరాజస్యాలక!

* శ్లో. చతురం తురగం పరివర్తయతః పథి పౌరజనా న్పరిమర్దయతః,
నహి తే భుజవీర్యభవో విభవో భగినీభగభాగ్యభవో విభవః.

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డముగావచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః = ప్రహరించుచు, తురగం = గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, పరివర్తయతః = ఆస్కందితము, ధౌరితకము, వల్గితము మొదలగునశ్వధారావిశేషంబులతో నడిపించుచు, తే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండునీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజవీర్యభవః-విభవః = బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి:— భగినీ భగభాగ్యభవః = నీతోడఁబుట్టినదానిభగముచేసినభాగ్యమువలననైన, విభవః = వైభవము. నీ విట్లు మార్గమున కడ్డమువచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుస్వారిసేయు వైభవము నీకు నీబాహువీర్యమువలన నైనది గాదు. మఱి నీతోడంబుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండుభోజునియందుం గలదాక్షిణ్యావిశేషము. అనిభావము.

రాజస్యాలకుఁడు:—(సెవ్వెఱపోయి, కాళిదాసునిం గాంచుచు. ఆత్మగతమున)

కట్టా! వీఁడు నన్ను నిపుణంబుగ నుపాలంభించినవాఁడు. వీఁడు నన్నధిక్షేపించుట విని రథ్యాజనులు స్మేరముఖు లయి నన్నుం గాంచుచు నేగుచున్నారు. ఇంతకంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాఱొడ్డితినేని యింతకంటె మిక్కుటముగఁ బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కాన వీనితో మాటలాడం జనదు. మఱియు నీతఁ డీయూర నుండునేని నావంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని నేవిధినైనం దుద ముట్టించుట యుత్తమంబు. అట్లయినం గాని నాగడంగినకార్యంబు నిరభ్యంతరంబుగఁ జరగదు. ఏవిధి వీనింజంపింతును.

(చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ)

ఆ! చింతితార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనుటకుఁ ద్రోవ దొరికినయది. ఇట్లగునేని వీఁడు బ్రహ్మరక్షోహతుండై చచ్చు. ఇదియ కర్తవ్యంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలిచెను.

(భటుండు ప్రవేశించి)

ఆర్య! యే మాజ్ఞ యిడెదరు ?

రాజస్యాలకుఁడు:—(భటునికర్ణంబునం గొన్నియర్థంబులు వచించి)

ఓరి! వైళంబ యని కార్యం బనుకూలింపం జేయుము.

భటుఁడు:—అయ్యా! మీయానతిం జరిపెదను. ముదలఁ గొనుచున్నాఁడను.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

స్యాలకుఁడు:—ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడ్చి.

(ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుదెంచుచున్నారు. ఏలకో! చింతం గూరుచుండెదను)

(లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి, ఒండొరులతో)

ఓసి యిదేనటే మనకంచుకవతికూఁతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీచిత్రము! ఈనాఁటియుదయంబున మనము చూచినప్పుడు బాల్యంబున నుండినయది. ఇప్పు డిట్టితారుణ్యంబు నొందుటకరము చిత్రంబు గాదె! దీనిం గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవీసహోదరుం డీతండు శృంగారరసపరత్వంబుం బొందుచుండువాఁడు. వీఁడు దీనియౌవనాగమమునకుం బ్రతీక్షించుచుండినయర్థంబు రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల సువిదితంబు. ఇదియుఁ దగుసమయంబున నితనిచేతికిం దొరికె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీబాలిని విడువం జాలక యుత్తలంపడు. ఎట్లైనను జెప్పక తప్పునే!

(సమీపమునకుం జేరి)

ఆర్య దేవి యగులీలావతి తన ప్రధానస్వైరంధ్రిక కూఁతునకుం గాంచనమాలకు నసమయంబున వింతగ నభినవయౌవనంబు గలిగె నని విని యాకనకాంగిం గాంచం దలంచి దానిం దోడ్కొని రమ్మని మ మ్మిందఱ నంపియున్నది. దేవీనియోగం బనుష్ఠింపం జనును.

స్యాలకుఁడు:—(చింతతో ఆత్మగతమున)

కట్టా! చేయలంతిం దొరికినబంగారము చేయిజాఱిపోవున ట్లున్నది. ఏమి సేయనగును. దేవియానతి దురతిక్రమణీయము తదీయపరిచారికాజనంబునకుం దదాజ్ఞాప్రతిపాలనంబు నప్రతిషేధ్య మగు.

(అని చింతించుచూరకుండె.)

కాంచనమాల:—(ఆత్మగతమున)

ఇదియ వీనిచేతినుండి తప్పించుకొనుటకుం దగుసమయము.

(గుల్మమునుండి దిగ్గనుఱికి లీలావతీపరిచారికాజనంబులోఁ గలిసికొనియె.)

(నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.)

నియోగులు:—ఈరాజస్యాలకుండు మనకుం జెప్పినంపినరహస్యంబు చెఱుప మన మియ్యెడ కేగుదెంచియున్నారము గాదా! వీఁ డీపాపం బెవ్వనియందు జేయం దలంచినవాఁడో?

(కాళిదాసునిం గాంచి)

ఎవ్వనియందని విచారింపనేల! ఈమనోహరాంగునియంద యని నిర్ణయింపం జను. వీఁడు రూపవంతులం జూచి యోర్వంజాలనివాఁడు. ఈతేజోవంతునెదుట గాఢాంధతమసంబు సూర్యునెదుటంబోలె రాజస్యాల కృతం బగునికృతి యడంగక పోవునా! అయిన నతఁడు సేయుకపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెడినో! మనకుం జేసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

(కాళిదాసునిం దరిసి)

కవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలుండు తననగరంబున నుండువారిం గడుసమర్థులశిల్పివరులం గొని సకలజననయనమనోహారంబుగ నొకభవనంబు వినోదార్థంబుగ నిర్మించి దానం గ్రొత్తగ నీయూరికిం జనుదెంచినవారలం గని పిలిచికొనిపోయి యాతిథ్యంబుసేయ మమ్ము నియోగించియున్నాఁడు. మేమును ప్రతిసంధ్యము సంచరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనిచని వారలకు విందొనర్పుచుందుము. నీవు కవికులవర్యుండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యాధారాపతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాప్రార్థనం బంగీకరించి మావెనువెంట రమ్ము.

(కాంచనమాలయు సఖియలును ఆత్మగతంబున)

కట్టా ! ఈ నియోగిజనులు రాజస్యాలకునిదుర్ణయంబునకు లోనై యీమనోహరాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావింపం గడంగియుండెదరు. వీరలు సెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరస్థ్యయం దున్నది. అది నిర్మించిన దాదిగ ననేకులు పాంథులేమఱుపాటున నాయింటం బరుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపంబడి మడిసి రని యిది యీయూర నెల్లరకుం దెల్లంబయినయది. భూతాధిష్ఠితం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీకవిచంద్రునిం జంపంబోయెదరు. ఏమి సేయవచ్చు ? ఈమన్మథోపమునికిం గలిగినదుస్తరంపుటిడుమ నెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా ! ఇట్టి యాపదకుం బాల్పఱిచి విధాత యీతనియం దకార్యంబు సేయం గడంగె. దైవమా నీకఠోరచరితంబు నేమనంజాలుదును. నీసేయంగడంగినపనులకుం బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓయనాథరక్షకా ! శ్రీయఃపతీ ! నీవ యీకవిం గావంగలవాఁడవు.

కాళిదాసుఁడు:—ఓయధికృతులార ! మీప్రార్థితార్థం బనుష్ఠింప నే సిద్ధపడి యున్నవాఁడ. పోదము రండు. ఆభవనం బనల్పశిల్పనైపుణసీమం బని విందు. దానిం జూడఁ గోరిక నాకును గలదు.

కాంచనమాల:—(ఆత్మగతమున)

ఆ ! ఏమిసేయుదు ? ఈకవివరుండు నియోగిజనులప్రార్థనకు సమ్మతించిన వాఁడు. ఈజగన్మంగళరూపనిర్మాణునిమొగంబుం గాంచనినాఁడు నే నీయొడలు దొరంగుట నిక్కంబు. ఈతని కేదేని యిడుమ దొడరిన నాప్రాణంబు లుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నయ్యేడకుం బోఁజన దని వచింతు నన్ననో ఈరాజస్యాలకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోఁచుచున్నది. ఇందుఁ జేయంగలకార్యం బిది యని నాడెందంబునకుం దోఁపదు. ఈసుకుమారాకారునిం గూడనినాఁడు నాకాయంబు దురంతవేదనానికాయంబై యడంగుట నిక్కంబు.

లీలావతీపరిచారికలు:—ఓసీ ! కాంచనమాల ! దేవి నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడి యెడిని. పోదము రమ్ము.

(అని దానిం దోడ్కొని చనిరి.)

కాళిదాసుండు:—(ఆత్మగతమున)

కాంచనమాల దైవవశమున నీయవినీతునిచేతినుండి విముక్తయయ్యె. లీలావతీదేవికడకుం దోడ్కొనిపోఁబడియెడిని. కాని దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవతి యాత్మతనూజాతయభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పకపోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియావిరహవిక్లబం బయినమానసంబున నీకాంచనమాలం గాంచి యించుక యాశ్వాసంబుం జెంద నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యనాకాంతసాంగినియుత

నొందఁబఱుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలప్రవర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబునకుం గడంగక పోదు. ఈనియోగిజనులు పిలుచుభవనంబునకుం జని యందు జరుగు కార్యంబులచేఁ గొంతప్రొద్దుపుచ్చెదను.

కాంచనమాలసఖియలు:—ఓసి మనప్రియసఖి! ఈకవివల్లభునియం దనురాగంబుం బొందినయదియ. ఇతని కేదేని యప్రియంబు గల్గిన జీవితమును సయితము పరిత్యజింపం గడంగు. ఇప్పు డీకవివరునికిం గలిగినయడరున నితనికి రహస్యార్థంబు విన్నవించినచోఁ దప్పించుకొనంగలఁడు. లేనిచో బ్రహ్మరాక్షసునివాతం బడును. మనలో నెవ్వతె యైనం గవిననుసరించుకొని యాభవనంబుదనుకం జని యయ్యెడ వేచియుండి తటి దొరకిన నితని కీకపటంబు విన్నవింపవలయుం. ఇందు కీమధురవచనయ సరి.

రాజస్యాలకుఁడు:— (ఆత్మగతమున)

పోనిమ్మా కాంచనమాల; రాజకులంబుననయుండునది; నాకుం దొరకక పోవునే! ఇప్పుడు నా సేయంబూనినకపటంబునం గవిని పిలుకుమార్చి మానసంబునకు సుస్వస్థతం గలిగించుకొనియెద. తదుచితసావిధానంబు జరుపంబోయెద.

(అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

కాళిదాసుఁడు:—

చ. ప్రియను దలంచి మానసము పెక్కుతెఱంగులఁ గుందసాగె నా
నియతికి నాత్మలో నిపుడు నెమ్మి యొకించుకయేని గల్గ దా
శ్రయ మొకటైన లేక మది సంతతదుఃఖము వాయకున్న దిం
తయును వనజాయతాక్షునికృతం బడలం బనిలేదు దీనికిన్.

క. వనజాక్షునిదయ గల్గిన, ఘనతరదుఃఖాంబునిధిని గాల్వయుఁ బోలెన్,
జనులు దరింతురు నా కతఁ,డనఘుఁడు శరణంబు గాక యన్యుఁడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజనియోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బను పేరం బరగుభవనోత్తమంబుం గనుంగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

(అని నియోగిజనంబులతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

కాంచనమాలసఖులు:—ఓమధురవచన కవివెంట నరుగుంగాక. మనమందఱము గృహంబులకుం బోవుదము.

(అని యందఱు నిష్క్రాంతలైరి.)

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు షష్ఠాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

సప్తమాంకము

(భోజభూపతియు లీలాదేవియుం బ్రవేశించుచున్నారు.)

భోజుఁడు:—దేవీ! నీ విప్పుడు వింతయైన లేనగవుతోఁ గనుపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలన నేఁ గ్రోలం దగుశ్రవణామృతం బొందు గల దని తోఁచుచున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వీనులకు విం దొనర్పుము.

లీలాదేవి:—(స్మితము గావించుచు)

ఆర్యపుత్ర! భవదీయం బగువదనారవిందంబు మందహాససుందరంబై యొప్పునది యిప్పు డీవత్సంశయాకులం బగుచుండుటం గాంచిన మీరు నన్నేదే నొకయర్థం బడుగం దలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజుఁడు:—దేవీ! నీతర్కం బుపపన్నంబు. కొన్నిదినంబులనుండి యొకవింత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరంధ్రి యగుకంచుకవలి కూఁతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూఁతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితంబై కనంబడుచున్నది. ఆకాంత యెవ్వతెయో యని సంశయించుచున్నవాఁడ.

లీలావతి:—(లేనగవుతో)

ఆర్యపుత్ర! ఆవింతకాంత యెవ్వతె యని మీ రనుకొంటిరి?

భోజుఁడు:—దేవి! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యేనేని యిప్పుడ తరుణియయి చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! మీరొనరించిననిశ్చయంబు యథార్థంబు.

భోజుఁడు:—(వైచిత్ర్యంబుతో)

దేవి! యేమి యిది! అది కాంచనమాలయేనా! అట్లైన దాని కభినవయౌవనాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె?

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! ఒకమహాత్మునివలన నది లభించినయది.

భోజుఁడు:—(ఆశ్చర్యంబుతో)

దేవి ! ఇది కడు చిత్రమై యొప్పుచున్నది. అట్టిమహాత్ముం డగుకవివరుం డెవ్వండో ! అకాలంబునన యౌవనాగమము గలుగునట్లు వచించిన యామహాత్ముని వాక్సిద్ధి నేమందును ! కావృత్తంబును సాకల్యముగఁ దెల్పుము.

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర ! విన్నవింతు వినుండు.

(అని రాజు చెవిలోఁ జెప్పెను.)

భోజుఁడు:—దేవీ ! నీచెప్పినకవి కాళిదాసుండై యుండనోపు ! కాని నాఁడితని వచనంబుల నర్థంబును వర్తించుట యెక్కడిది ? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనికే గలదనియె తెలియుంగుదును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నేఁ బ్రయత్నించుచున్నవాఁడ. ఇట్లుండ నేను నామంత్రి యగునార్యబుద్ధిసాగరుండు నొకనాఁడు వేషాంతరధారులమై నగరపరీక్షార్థంబు పణ్యవీథిక నరుగుచు నం దొకమాంసాపణముదగ్గఱ సన్యాసి నిలువంబడి పలలము బేరమాడుచుండుటం గాంచి ఆ ! మననగరమందు నిట్టియధర్మము జరుగుచున్నదిగదా ! యని యచ్చెరువందుచు నతనివృత్తం బారయం గోరి యాతనిం జేరి చేని ట్లంటిని.

1శ్లో. భిక్షో మాంసనిషేవణం కిముచితం.

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియె.

2శ్లో. కిం తేన మద్యం వినా.

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాఁడు గాఁడు; మద్యంబునను ప్రియంబు గలిగియున్నాఁడు. ఆ ! ఏమి వీని సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యి ట్లంటిని.

3శ్లో. మద్యం చాపి తవ ప్రియం.

అనఁగా నతఁడు

4శ్లో. ప్రియమహో వారాంగనాభి స్సహ.

---

1. భిక్షో = ఓరిసన్యాసీ ! మాంసనిషేవణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం = యుక్తమాయేమి ?

2. మద్యంవినా = మద్యములేక, తేన = ఆమాంసముచేత, కిం = ఏమియుపయోగము?

3. తవ = నీకు, మద్యంచాపి = మద్యమునయితము. ప్రియం = ప్రియమా ?

4. వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు త్రాగఁగా శేషించినది వారలతోఁ గలిసిత్రాగుట, ప్రియమహో = ప్రియము.

అనెను. అది విని నేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచు నట్టి వారాంగనారతి ధనాఢ్యునికే కాని భిక్షుకుని కెట్లు దొరకంబోవు నని శంకించుచు నాతనితో

1శ్లో. వారస్త్రీరతయే కుత స్తవ ధనం.

అని యడిగితిని. అందు కాతఁడు

2శ్లో. ద్యూతేన చౌర్యేణ వా !

అనఁగా నే నతనిపలుకులకుఁ గడు నెవ్వెఱపోయి మనంబున నితని కీభిక్షువేమం బెక్కడ? చౌర్యద్యూత వారాంగనాసంగమమద్యపానమాంసభక్షణంబు లెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితంబగు నీ పావనాశ్రయమును స్వీకరించుట కిదియా ఫలంబనుకొని యి ట్లంటిని.

3శ్లో. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽ_స్తి భవతః.

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియె.

4శ్లో. భ్రష్టస్య కావా గతిః.

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతానురక్తుండై యాశ్రమాచారభ్రష్టతం జెంది బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియు సంసారసుఖసంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడినరేవణయై యుండ నదిసూచి తద్వర్తనం బరయం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాఁడ. ఆసమస్యార్థంబును నాకుం దెల్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నా కీయర్థం బెఱిఁగించెనో కో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్యబుద్ధిసాగరునితోఁ జెప్పఁగా నతండు రాజా నీ

1. వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం = ద్రవ్యము, కుతః = ఎట్లుదొరకును ?

2. ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రి వేళల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

3. భవతః = నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా = దొంగిలించుటయందును, జూదమాడుటయందును పరిజ్ఞానము, అ_స్తి = కలదా !

4. భ్రష్టస్య = వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడినవానికి, గతిః = గతి, కావా=ఏది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపరు గాన నట్టివాని కీరీతి గాక లోకయాత్ర జరుపుకొనుటకు గతి యేమున్నది ?

సభయందు దీపాటిసమర్థుం డగుకవి లేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చి చేరియుండఁగా జనును. నీకొయినర్పిన యూహాయుపపన్నం బైనయది. అయిన నిప్పు డితని నింతటితో నొప్పరికించి యుండినం గొన్ని దినంబులకు వాస్తవాకారంబుతో వెలువడకపోఁడు, ఇట్టి మహాకవి భవత్సందర్శనంబునకు రాక మానఁడు. అనఁగా నేను మనంబున నీవిద్యా వంతుం డెవ్వఁడో! మన్ననోగతార్థంబును దెల్పినవాఁడు. ఈయర్థంబు విచారించి యిదిసత్యం బగునేని యితని మహాకవి యగుకాళిదాసుండుగా నెంచవచ్చు నని తలంచు కొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనఁ బూర్వ మేను గాంచినభ్రష్ట సన్యాసి మద్యపానాదిరక్తుండై యుండుటయు నెఱింగి సత్యంబువల్కినకవివచనం బులఁ దలంచుచు నాతనిపునస్సమావేశమున కువ్విళులూరుచుందువాఁడను; బహుతర ప్రయత్నంబులు సల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండెద. ఆనాఁడు పణ్యవీథిక యందు గానఁబడినవాఁడె కాంచనమాలయం దీకడునబ్బురంబుం గాన్పించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ వీకాంచనమాలను రప్పించుకొనఁగానే యాకవియెక్కడకేగెనో! ఎవ్వరి కైన విదితంబె?

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! భవదీయస్యాలకుండు కమలాలయాసహోదరుండు వానినిక్కృతిమెయి బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగుచిత్రసీమం బనుహూతనభవనంబునకుం దదధికృతులంగొని తోడ్కొనిచనియె నఁట.

భోజుఁడు:—(ఉద్విగ్నుండగుచు)

కట్టా! ఈకతినచిత్తుండు కవివరుని నమయించి యాలోకంబున భారతీవిలా సంబుమాపం గడంగినవాఁడు. వీనికంటెఁ గడుఁ గష్టుండును గలఁడె? ఇప్పటికాక విగతి యేమయియుండునో!

(ఒకసుందరి ప్రవేశించి), దేవి! జయంబగుంగాత, నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రీతి కలదుగాన దానిసేమంబు నీకు విన్నవింపం జనుదెంచితిని.

లీలావతి:—(సంతోషముతో)

ప్రాణనాథ! ఈ మధురవచన నుడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాఁడని యొఱుంగం జనును. మీ కతనిం గాంచం గల్గు.

(సుందరిం గాంచి)

ఓమధురవచనా! నీవు కవివృత్తాంతం బెఱయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జనియున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. అమందిరంబునం జరిగినవృత్తాంతంబుఁ దెల్పుము.

మధురవచన:—దేవి! కవికులచంద్రుం డగు నామహీయుని మహిమ యింతింతని చెప్పం దరంబు గాదు. స్యాలకచోదితు లయి నియోగిజను లాకవిని నిష్కృతిమెయిం జంపంగడంగి వినయంబుం గాన్పించుచు నా బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బైన నూతనమందిరంబునకుం గొనిపోయి యాతిథ్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులం బరితృప్తునిం గావించి మహార్హశయనంబునం బరుండం జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబు సమీపంబున స్తంభాంతర్హితనై యామందిరంబులోన నితరుల కెఱుకపడకుండం గవి వృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గావం గలవాఁ డనుధైర్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండం దొలిజామున,

ఉ. ఝుంఝుంఝుపల్లవెంట్రుకలు జొల్లు దొరంగెడునల్లసృక్వ మా
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నత మైనకాయముం
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాకృతి దీర్ఘదంష్ట్రలుం
బంజలఁ బోలుకన్నులశుభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొగిన్.

కవి యుండుచోటికిం జనుదెంచి యోరీ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను; ఈ గృహంబుం గాచియున్నాఁడ. నానుడివినసమస్యలకుం దగునుత్తరంబీనినాఁడు నిన్నుం జంపుదు. ఇట్లీమందిరంబునం దడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవు నట్లు నాచే భక్షితుఁడవు గాఁబోయెదవు సుమా! నాకుత్తరంబీఁగలవా! నుడువుము. (అని యిట్లు సెప్పె.)

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—
శ్లో. సర్వస్యద్వే (అని నుడివెను.)

భోజుఁడు:—ఓదేవి! ఇది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయియం దెనిమిదవ యధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీప్సాఽభీక్ష్ణ్య వర్జనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్విరుక్తి గలుగు నను నర్థంబు దోఁపింపం జెప్పంబడినది. దీనికి లౌకికార్థంబు సుయోజితముగావించి వచింపవలయు నను నుద్దేశంబుచే సమస్యగా నీఁబడియె. దీని కతం డేముత్తరం బొసంగం గలవాఁడో! యారయ నగు. మధురవచసా! అనంతరం బేమయ్యె? వచింపుమా.

మధురవచన:—మహారాజ! ఆకవి యారాక్షసు నించుకేనియు సరకుసేయక తక్షణమె యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో సుమతికుమతీ సంపదాపత్తిహేతూ. (అని)

భోజుఁడు:—ఔర! ఆవ్యాకరణసూత్రమునకు లోకవ్యవహారానుగుణముగ నర్థయోజనంబు గల్పించి తదనురూపముగ సమస్యాపూరణంబు గావించిన యాకవివరుని బుద్ధిచతురత కరము మెచ్చం దగినది. అంత నేమయ్యె?

మధురవచన:—మహారాజ ! ఆరాక్షసుండు కవి వచించిన ప్రత్యుత్తరంబు విని యప్పుడేమియుం జెప్పక చని రెండవయామంబున వెండియుం జనుదెంచి యాతనిం జేరి రోరీ ! యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. (అని యిట్లు సెప్పె.)

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—శ్లో. వృద్ధో యూనా అని.

భోజుఁడు:—ఓసి ! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే ! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ వక్కాణించిరి. యువప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమానముం జెందిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననునర్థంబు గలయిది యేకశేషాధికారమునం దున్నది. దీనికిని లౌకికార్థయోజన మతం డెట్లు గావించెనో ! ఇట్టివిషమంబు లందుఁ గదా ! కవివరులబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురవచనా ! అందు నాకవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె ?

మధురవచన:—మహారాజ ! అతని బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. అవధరింపు మారక్కసునినోట మాట వెడలుదు నప్పుడ యతండు వచియించె.

కవి:—శ్లో. సహపరిచయా త్త్యజ్యతే కామినీభిః. (అని)

భోజుఁడు:—(శ్లాఘించుచు ఆకాశము లక్ష్యమొనరించి)

భళిర ! ఓకవీ కవియనుశబ్దంబు నీకే తగును. బాగుగ సెలఁగి పల్కితివి. ఓ మధురవచనా ! ఆకవివృత్తంబు వినంబుయింబుయిం గుతూహలం బయ్యెడిని. వచింపుము.

మధురవచన:—మహారాజ ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డది విని మిన్నక చని మూఁడవ యామంబున వెండియుం జనుదెంచి కవిం జేరి యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపనినాఁడు నిన్నుం దినక పో నని యి ట్లనియె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—శ్లో. స్త్రీ పుంవచ్చ. (అని)

భోజుఁడు:—ఓసి ! ఇదియు నచ్చోటిసూత్రమే ! గోత్రప్రత్యయాంత మగుస్త్రీవాచకశబ్దము యువప్రత్యయాంతముతో సమాన మగునపుడు శేషించు. అది హేతువుగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పుంలింగశబ్దమువలె నగును. అనునర్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధికౌశలంబున నె ట్లర్థాంతరయోజనంబు చేసెనో తెల్పుము. దీనికిని లౌకికార్థయోజనంబు సుకరంబు గాదు.

మధురవచన:—మహారాజ ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయ తడవు గాని కవి వచించుట కొకించుకయు నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినందుకుఁ గవి యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో. ప్రభవతి యదా తద్ధి గేహం వినష్టం. (అని)

భోజుఁడు:—ఓసి! ఇట్లు వ్యాకరణసూత్రమునకు సంగతమగు లౌకికార్థ యోజనముంగల్పించుట కలంతులకగునే! కడుమహనీయుం డనంజను. అంత వారల వృత్తం బెట్లు ముగిసె.

మధురవచన:—మహారాజ! అప్పుడు కవికల్కులువిని యూపాలసుదిండి యేమియు ననక చని నాల్గవజామున పైళంబు ననుడించి కవిం జేరి యోరీ! మదుక్తంబగు సమస్యాత్రయమును పూర్ణము గావించితివి. ఇఁక నొకటి గలదు. దానికి సముచితము సంగతార్థంబుగ వచించితివేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనినాఁడు నిన్ను భక్షింతును. (అని యిట్లు వక్కాణించె.)

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు:—శ్లో. ఏకో గోత్రే. (అని)

భోజుఁడు:—ఓసి! ఇదియు నాపాణినిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు సెప్పుచోటం జెప్పఁబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రావలయు నేని వానికి బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి వచించిన దేమి?

మధురవచన:—అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు పల్కఁగాఁ గవి మందస్మితసుందరవద నారవిందుఁడై కవి యిట్లనియె.

కవి:—శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి. (అని)

భోజుఁడు:—ఓసి! యేమి యీకవిచతురత! ఒక యర్థంబునకు మఱియొకటి వెనుదీయకుండం జెప్పినవాఁడు. ఇట్టి వాగ్వైభవంబు గలకవియందు స్యాలకునికిం గాక యితరునికి నరహంతకునైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మాబ్రహ్మరాక్షసుండు కవియం దెవ్విధిఁ బ్రవర్తించినవాఁడు?

---

* సర్వస్యద్వే, ఇత్యాదులకు లౌకికార్థము.

టీ. సర్వస్య = సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధు లనునవి, ద్వే = రెండు.

యూనాసహపరిచయాత్ = యౌవనముగలవానితోఁ బరిచయముగల్గుటవలన, కామినీభిః = స్త్రీలచేత, వృద్ధః = ముసలివాఁడు, త్యజ్యతే = విడువంబడును.

స్త్రీ = ఆఁడుది, పుంవచ్చ = పురుషునివలె, యదా = ఎప్పుడు, ప్రభవతి = పెత్తనముదీర్చునో! తత్ గేహం = ఆ యిల్లు, వినష్టంహి = చెడిపోయినదే.

గోత్రే = కులమునందు, యఃపుమాన్ = ఏపురుషుఁడు, కుటుంబం = కుటుంబమును, బిభర్తి = భరించునో, ఏకః = అట్టివాఁడొక్కరుఁడె, ప్రభవతి = కుటుంబమున సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

మధురవచన:—దేవ ! వినుము. అంత నాబ్రహ్మరాక్షసుండు వినయంబు మెఱయఁ గవివరుం గనుంగొని యోమహాత్మా ! యేను భోజభూపాలుండు వినోదార్థము నిర్మించు కొనిన యీయింటం బ్రవేశించి యీసమస్య లడిగి వానిం బూర్తిసేయ వలంతులు గాక యుండ నట్టివారి నెల్ల భక్షించితిని. నాసమస్యలభావం బెఱింగి పల్కుటం జేసి నీయందుఁ గరం బనురాగంబుం గొంటిని. నీయభీష్టార్థం బేదేని సమకూర్పం గడంగియున్నాఁడ. నీకార్యం బొనర్చి కృతార్థతం గనం దలంచెదను. అని వినయంబుగం బ్రార్థింపఁ గవియు రాక్షసుం గాంచి యిట్లనియె. ఓభూతనాయక ! నీ కీభూతలంబునం జరుగుచుండువృత్తంబు లెల్ల నారయుచుం దెలిసికొనుచుండుదివ్యజ్ఞానంబు గలదు గదా ! నాప్రాణదయిత యగు మధుమంతపురాధీశుని పుత్త్రి మదనసేన నన్నుం బాసిపోయినవిధంబును నీకుం దెలిసి నదియే ! ఆకన్యకావతంసం బిప్పు డెయ్యెడ నున్నదో నీదివ్యజ్ఞానంబున నెఱింగి నాకుం దెల్పుము. ఇదియ నాకు నీవు సేయఁదగునుపకారము. అనిన నప్పుడ యంతర్హితుండై యారాక్షసుండు మఱునిమిషంబున,

సీ. పరిణతకేతకీపరిపాండుదుర్బలరమణీయతరకపోలములదాని
ధూళిధూసరము లై తూఁగుముంగురులతోఁ గడు విన్ననైనమొగంబుదాని
కరుణరసంబె యీకనకాంగి రూపున వెలసెనో యనునట్లు వొలుచుదాని
విరహవ్యథాభారవివశతావైచిత్రి యంగకంబులఁ బొలుపారుదాని

గీ. జీర్ణమై కడు మాసినచీరదానిఁ, గంతుఁ బాసినరతియ నాఁ గ్రాలుదాని
భూభువనలక్ష్మియేయనఁబొలుచుదానిఁ, దెచ్చె నొకరూపసారయామచ్చెకంటి.

దేవ ! వినుము.

ఉ. ఆరమణీయగాత్త్రిసొగ సారసి చూడ సరోజవాసినీ
భారతులందు దేవపతిభామినియందు సుమాస్త్రురాణియం
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర లెంతటివారు తన్నవో
దార మనోజ్ఞవైఖరి ధారుణిఁ గాంతలు సాటిలేరిటన్.

దారుఫలకాశయితయై భూతనాథసమానీత యయినదాని నాకాంచనాంగిం గవి కనియు నవిరళబాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరంగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు నాకొఱకుఁ గాసియ నొందుచునున్నదాన వా
కామనిశాతబాణహతిఁ గన్నియ యీవిధి స్రుక్కుచున్నవో
ద్దామవియోగదావశిఖిదాహముఁ గాంచుచు నుండెద వయ్యయో
భామిని యిట్లు నీవు పడుపాటులు నూచి సహింప లే నిఁకన్.

అని చెప్పి బ్రహ్మరాక్షసునిం గాంచి యోభూతనాథ! యీకామిని నియత వ్రతంబు సలుపుచుం గడు డస్సి శ్రమాతుర యయి నిదుర గూరుచున్నయది. ఇది యెట్టెయెడ నీ కుపలబ్ధ యయ్యె? అని యడిగిన నారక్కసుండును గరూశపతిపురంబున నొకమనోహరోద్యానంబునందు నాకీమచ్చెకంటి దొరకినయది. అనినం గవియు నోభూత నాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నంద విడియింపుము. ఆకరూశాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశిక్షితుం డగుటం జేసి తనయుం డిష్టపడని కామినులం దన్యాయం బాచరింపఁడు. ఈ యంగనయుం నచటం జేరినకతంబున నామనంబు గొంతదనుక నాప్యాయితం బగుచున్నది. అతం డన్యాయ మాచరింపఁడు గాన నిట్లు చౌర్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు సువిదితంబగునట్లు దెప్పింపం గలను. దీనిం దీసికొని పొమ్ము. పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతన నాకాంచనాంగింగొని రక్కసుండు సనియె. వెండియుం గడువేగిరంబ ప్రవేశించి యారాక్షసుఁడు కవిం గాంచి యోమహాత్మా! నీకు నొండు ప్రియంబు సేయంగలను. అద్దానిని వచింపుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యోరక్షోనాథ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కంబేని యీమందిరంబుం బాసి చనుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్ల యగుంగాక యని యాబ్రహ్మరాక్షసుండు సనియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధికృతులు తలుపులు దెఱచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరువందుచు నాతనిమాహాత్మ్యంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు సల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్య యింతదనుక నీయింటంబరుండి జీవించినవారు లేరు. నీ వొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాఁడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి వినోదార్థంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితంబై యుండిన కతంబున నామహీపతి యీగృహంబుం బరదేశాగతుల కాతిథ్యంబు సేయుట కేర్పఱిచినవాఁడు. ఏమహాత్మునివలన నైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయుచుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజుకడ బహుమతులు వడయుకోరికతో ననేకులు మంత్రశాస్త్రపారంగతులు సనుదెంచి యీభూతంబును బాఱఁదోలం గడంగి వానిచే భక్షితులైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తాంతంబు రాజెఱింగెనేని కరము నిను సన్మానించు. అని చెప్పుచుండఁగాఁ గవియు వారల వీడ్కొని యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధికృతులును బరిచారకులును సనినయనంతరము కవితో మాటలాడం దలంచుకొనుచు వారలం ననిపె వెంబడిన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాఁగా నవ్వు పుడకయుండి యంతలో గవియు మరలి పోఁగా నిక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తాంతంబారయ నిజా

ధత్వంబున నుంటిని. కవి సవినయనంతరమును నేను వారలకుం గానంబడినచో నాయం దన్యథాబుద్ధిం గావింతు రని యెంచి నన్నగపఱుచుకొనకయ యొదిగి యొదిగి స్తంబం బులమఱువునన యాయిల్లు వెడలి వచ్చితిని. ఇట్లుగుటం జేసి కవికిం గాంచనమాల యిల్లు సూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట కనువుపడ దయ్యె.

భోజుడు:—(కరతూవాలముతో)

ఓమధురవచనా ! యిప్పుడు కాంచనమాల యెయ్యెడ నున్నది ?

మధురవచన:—దేవ ! భయదీయస్యాలకునికి భయంపడుచు నీలీలావతిదేవి సన్ని ధానంబునన యున్నది. అతండు దీనిం దనకడకు రప్పించుకొనం దనవలన నైనంత దనుకనుపాయంబులు వన్నుచున్నవాడు. దేవిసన్నిధానమువలన నిర్గమించెనేనిం గాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవియుం దానిఁ బోబాయదు.

భోజుడు:—(లీలావతిం గాంచి నవ్వుచు)

ఓదేవి ! కాంచనమాలం దప్పించుటకును దర్పసారు నతిసంధానం బొనర్పను దగినయుపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుం దోచినది చెప్పెదను. వినుము. నాకడ నడపంబుంబట్టునర్తకుం డనువాడు కరము చతురుండు. కాంతలు సేయువిలాసంబుల నభినయించుటయందు వానివలె నెట్టిదిట్టలును శక్తులు గారు. వానిప్రాయంబును గాంచనమాలప్రాయంబుతో సమాన మయినయది. వానికిం గాంచన మాలవేషంబు వేసి యది సమ్మతించినట్టులు స్యాలకునికడ కంపినం గాంచనమాలకుం గలిగిన నిర్బంధంబు వాయును. ఇదియ చేయందగినపని. వాడు నాకు మఱది గాన నతనిం బరిహాస్యునిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి:—(మందహాసంబు సేయుచుం దలవాంచుకొనుచున్నది.)

భోజుడు:—ఓమధురవచనా ! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించునది యెవ్వ తెయో ! యెఱుంగుదువా !

మధురవచన:—దేవ ! కమలాలయాదేవిపరిచారిక వేత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించి యున్నది. పెక్కుప్రయత్నంబులు నల్పి విఫలోద్యమ యయి మీదటికార్యం బాలో చించుచున్నయది.

భోజుడు:—ఓసి ! అట్లయిన నావేత్రవతితోం జెప్పుము. కాంచనమాల రాజ భవనాభ్యంతరమున నుండుకృతకోరకం బునసుద్యానంబునకు రాగలదు. విజనం బైయుండు నచోట్టికి దర్పసారుండు వచ్చునేని యతనిమనోగతార్థంబు నెఱవేఱు. ఇది రాజస్యాలకుని కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రవతికిం జెప్పి మఱియుం గృతకోరక

వనాధికృతునితోఁజెప్పి యానవనము విని క్తంబు గావింపుము. ధౌమ్ము. అర్జునుని కీవృత్తంబుఁ దెల్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుకముంద కాంచనమాలా నైపథ్యంబులో నయ్యెడకు ర మ్మనుము.

మధురవచన:—(నవ్వుకొనుచు)

దేవ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. (అని నిష్క్రాంతయయ్యె.)

భోజుఁడు:—దేవీ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బోలుచుదారుపర్వతకంబు పైనుండుచంద్రశాలకుం జేరి యందుండి మాయాకాంచనమాలతో మదీయస్యాలకుండు ప్రవర్తింపంబోవు వేడ్కలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యెడకుం బోదము.

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! మీస్యాలకుని నందఱు నిటఁ బరిహాసింతురు. ఇంక నతండు నలువురిలోఁ దలయెత్తంబోఁడు. బంధు వగువాని నిట్లవమానపఱుచుట తగునా!

భోజుఁడు:—దేవీ! వాని నే నవమానింపవలసినది లేదు! మఱి తనయవినయం బునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము; ఆకవివలన నెట్టిదూఱు పడసినవాఁడు!

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! ఈ వృత్తంబు కమలాలయచెవి కెక్కెనేని దుర్మనాయ మానమానస గాదా!

భోజుఁడు:—దేవి! తన సహోదరునిగర్వం బడంగునట్లు కవి పచియించినపద్యం బువిని యాకాంత తన సహోదరునియంద దుర్మనాయమానమానస యయియుండుఁ. కాని మఱియెవ్వరియందును విర సంపడం బోదు. అదియునుంగాక వానికి గర్వ భంగంబు సేయకపోరాదు. కావింపనిచో వీఁడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి తిట్టులు పడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకును గల్గు. అది యట్లుండనిమ్ము. దారుపర్వత కారోహణంబుఁ గావింతము రమ్ము.

(భోజలీలావతులు పర్వతారోహణాం బభినయించిరి.)

భోజుఁడు:—దేవీ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరితిమి. ఇందు జాలకాంతర్హితుల మైయుండి వేడ్కలు గనుగొందము.

(అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టుండై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి.)

దేవీ! అదె కనుంగొనుము. నాస్యాలకుం డగుదర్పసారుండు మధురవచన వన్నిన కపటంపువలం దగులుకొని కృతకోరకంబుం బ్రవేశించుచున్నాఁడు. వీఁడు కాంచనమాలాసక్తుండు గావునఁ దద్విరహవేదనాజనితపాండుతాదిగుణంబులం దద్దయుం మాఱియుండెడిని.

దర్పసారుండు:—(ప్రవేశించి)

కట్టా! కవిని వధియింపం జేసిన ప్రయత్నంబు వమ్మయ్యె!

పోనీ మ్మాయర్థంబు? కాంచనమాలాప్రాప్తికిం జేసిన ప్రయత్నంబులు ఫలోన్ముఖంబులుగా నుండ నది యే మయిన నేమి?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామశరాహతిఁ గుందుచుండఁ గా
నంచితమైత్రి వేత్రవతి యాత్మహితం బగుమాటఁ జెప్పినన్
మించినకౌతుకంబునను మానవిలోచనఁ గూడవచ్చిలిన్
బంచశరుండు నాపయిఁ గృపావశతం గనె నేమి భాగ్యమో!

(నలువలంకులు నిరూపించి)

దైవవశంబున నీయుపవనంబును జనవర్జితంబై యున్నది.

క. కృతకోరకము వివిక్తము, సుతనువు ప్రేమమునఁ గూర్చె శుభగతిఁ గన నా
యతనుఁడు దయఁజూచెను న, న్నతులితమోదాద్రిశిఖర మారోహింపన్.

ఏలకో తడవయ్యెఁ గాంచనమాల రాకున్నయది!

(కాంచనమాలావేషధారియై యర్జునుండు ప్రవేశించె.)

అర్జునుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఏను భోజభూపతినియోగం బనుష్ఠించువాఁడ. కామాతురుండై పశుగతిం బ్రవర్తించు నీదర్పసారు నవమానితుం జేసెద. వీఁ డీరసాలపాదపంబునాటున నుండి కాంచనమాలరాక కెదురుచూచుచున్నాఁడు. నావచ్చినజాడ లెఱుంగఁడు. నాపోలికవ యెఱుఁకపడకనేని త్వరితగతిం బఱతెంచు. కాన పలికించెదను.

(ప్రకాశముగ)

ప్రియసఖి వేత్రవతీ! మధురవచన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోరకోద్యానవిలోక నోత్సుకతం జెలంగుచున్నది; దీనిం దోడ్కొనిచని యాపవనంబుసొంపుఁ గాన్పింపుము; ఏను దేవికార్యంబునకుఁగాఁ జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్నప్పగించినందుకు నీ వీయుపవనంబునన నన్నొంటి విడిచి పోతివి. ఇదేనటే చెలిమి! పసిది యని యారయక పోతివి. ఈయుపవనంబు వివిక్తం బయియున్నయది గాన వెరపోరెడు. దానికో నేమిగతి కావలె? ఇట్టి మోసకత్తె వని యెఱుంగుదునేని నీతో నేను రానే రాను.

(నలువలంకులు విలోకించున ట్లభినయించి)

(సంభ్రమముతో)

ఆ ! ఇతఁడెవ్వఁడ నన్యపురుషులఁబోలఁకున్న యున్నట్లు గానంబడియెడిని. ఏమి సేయవచ్చు ! ఏకతంబునం బురుషుం డుండుచోటికి ముగుద యొంటిమైఁ జనుదెంచె నేని, దానింగాంచి గరగరికగలమగవాఁ డూరకుండునే!

భోజుఁడు:—(నవ్వుచు)

దేవి ! అర్జునుండు సేయుకపటంపువగలు సూచితివే !

లీలావతి:—ప్రాణనాథ ! ఇట్టియర్థంబులందు మీరలె యాతనిం దిద్దినట్టు లున్నది. మీకు వీఁ డడపగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగు మీవలన ననేకము లగునర్థంబుల నెఱింగియుండఁడా.

దర్పసారుఁడు:—(మాయాకాంచనమాలం గాంచి, సంతసించుచు) ఆత్మగతమున) వేత్రవతి యొనరించిన యుపాయంబు కరము శ్లాఘనీయంబు. కాంచనమాలయుం జేయలఁతిని జిక్కినయది. దీనిని విస్రంభణోపాయంబున వశగతం జేసికొనియెద.

(సమీపమునకుం జని)

ఓవగలాడీ ! ఏ నన్యుండను గాను. తడవులంబట్టి నీయం దాసఁ గాంచుచుండు వాఁడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

(మాయాకాంచనమాల:—దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు, లజ్జావినయ సంభ్రమంబులతో మఱియొండుచోటికిం జనియె.)

దర్పసారుఁడు:—(వెంటనంటి చని)

ఓముద్దులగుమ్మా ! నీ వేల న న్నొప్పరికించి చనియెదవు ?

ఉ. మారకఠోరశాతసుమమార్గణతాపభరంబు హెచ్చ నీ
చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకలేప మి
చ్ఛారతిఁ జెందఁ గోరితిని సాంకవగంధిరో నీవు నాపయిన్
గూరిమిఁ గాంచి నాభవ మకుంఠగతి న్ఫల మొందఁ జేయుమా.

మాయాకాంచనమాల:—(తలవాంచుకొనియుండె.)

దర్పసారుఁడు:—(కామావేశంబుతో)

క. సుమగంధి మాటలాడవె, రమణీ నీబిగువుచనుల రహిఁ జేర్పవె న
ద్గమలాక్షి మోవితేనెలు, గ్రమమునఁ గ్రోలంగనిమ్మ కనకపుబొమ్మా.

మాయాకాంచనమాల:—(బెగడుంజూపులం జూచి)

చ. సరసము చాలుఁ జాలు నిలు సారసలోచన లొంటి నుండఁగా
సరసముఁ జేర రాఁ దగునె చక్కనిచానల కాడికల్ ఘనుల్

దిరముగఁ గల్గుఁ జూచె యలఁతిం గడుఁ గష్టము గల్గు నక్కటా
పురుషుల కక్కరల్ గడచు పొల్తుల నొప్పరికింతు రంతటన్.

(అని యవ్వలికిం జనుచున్నది.)

భోజుఁడు:—ఓరి! యర్జునా! భళిరా! నీనుడివినవచనంబులు మెచ్చుకొనం దగినవియు. చక్కనిచానల కాడికలు గలుగు ననుట నిక్కంబు.

లీలావతి:—ఆర్యపుత్ర! పురుషుల కక్కరల్ గడచ పొల్తుల నొప్పరికింతు రన్నది తథ్యంబు గాదా?

భోజుఁడు:—(నవ్వుచు)

దేవి! యదియు సత్యమే. ప్రవృత్తం బగువినోదంబు గాంచెదము.

దర్పసారుఁడు:—(అనునయించుచు వెంటంజని)

చ. నిలుము లతాంగి పోకు కరుణింపుము నాపయిఁ గోప మేలనే
చిలుకలకొల్కిరో! భయముఁ జెందకు బంటను నేను నీకు నీ
లలితవినూత్నయౌవనవిలాస వశీకృత మానసుండనై
పలచితి నిల్వలేను పెరవాఁడను గాను మృగాక్షి గావుమీ.

(అని యామాయాకాంచనమాలచేయి పట్టెను.)

మాయాకాంచనమాల:—(మొగ మోరఁ జేసికొని)

గీ. సారతర మైనముత్యాలహార మొకటి, కపికి దొరకిన మూర్కొను గాంచు మీఁద
లేహనము నొనర్చు నాగన మూహ చెత్తు, కొని నటించును గాక తద్గుణముఁ గనునే.

భోజుఁడు:—(నవ్వుచు)

ఓరియర్జునా! మర్కటసాదృశ్యముచే బాగుగ వీనినధిక్షేపించితివి. మానహీనుండు గాన వెండియు ని న్ననుసరింపం గడంగెడిని.

దర్పసారుఁడు:—(కెవ్వెఱపడి నిలిచి, వెండియు ననునయించుచు)

ఉ. కోమలి రిత్తకోపములు గూడునె యెప్పటికైన నాపయిన్
గాముని లీలలం బ్రణయగౌరవరమ్యము లైనకిన్కలం
బ్రేమను గాంచలేవొ మదవు వేడుక న న్నలయించె దింతయే
సామజయాన మోడి యిఁకఁ జాలును లీలల నేలు గ్రక్కునన్.

(అని చుబుకంబుంబట్టి యెత్తి ముద్దుగొనంబోయె.)

మాయాకాంచనమాల:—(తటాలున వానిచేయిఁ దట్టివేసి)

గీ. చనుమె నీ కివి పెద్దలచాటుఁ బాయ, తుందుముగుదలయుం దిట్టు లుచితపథము

దప్పి నడుచుట నీగొప్పతనమునకును, దగినవిధమున నడచుకొం దగును నీవు.

దర్పసారుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

పయింబయిఁ బడఁతులతో మెండొడ్డం గూడదు. కాన నిప్పుడు బలాత్కరించు పనివలన నివర్తించుకొనుట యుక్తమంబు.

(మాయాకాంచనమాలభుజంబు వదలి)

ఉ. సార మసారముం గననిచానలపొందును గాంచుకంటె నా
సార మెఱుంగునాతిముఖసారసవీక్షణ మేనిఁ జాలు పో!

మాయాకాంచనమాల:—(అసూయ నభినయించుచు)

ఉ. పూరుషు లంగనామణులబుద్ధులు శుద్ధు లెఱుంగ కాసతోఁ
జేరిన వారికూటములు చీయనరే కమలాక్షు లెల్లెడన్.

భోజుఁడు దేవి! మనయర్జునుఁడు కాంచనమాలా వేషంబుం దాలిచి యాదర్ప సారుని వంచించుసంచు మించినవేడుక గలిగింపదే! ఇంతకుం గాంచనమాల మధుర వచనచే బోధితయై తనయింటికిం బోయి యుండు. ఈదర్పసారుండును వంచితుండయ్యె. ఇఁక వీరలు నివృత్తు లౌట మంచిది.

దర్పసారుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఈ కన్యకామణి చేయలాతిం జిక్కియుం దప్పిపోవు నట్లున్నది. ఏమి సేయునగు!

(ప్రకాశముగ)

క. కరుణింపుము నాపయి నో, యరవిందదళాక్షి నీదునంఘ్రులకును నా
శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద, వరవర్ణిని నన్ను నేలు వాంఛలు మీఱన్.

(అని మాయాకాంచనమాల యడుగులపయిం బడుచున్నాఁడు.)

అర్జునుఁడు:—(నవ్వుచు)

ఓరాజస్యాలకా! నేను వరవర్ణినిని గాను. ఇదె చూడుమర్జునుండ. నన్నుం గాంచి యేల మరులుపడియెదవు?

(అని చీర విడిచి పాఱవైచి)

ఓస్యాలకా! రాజును దేవియు నీపడుపాట్లు దారుపర్వలికారూఢులై గాంచు చున్నవారు. ఇఁక నీవు రాజునెదుట మోముఁ గాన్పింపం దరంబుగాదు. ఏఁ బోదుంగాక.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

దర్పసారుఁడు:—(సిగ్గువడి, కొంతసేపూరకుండి, దీనాననుండై, ఆత్మగతముగ)

ఆ! మోసపోతిని. ఏమి సేయవచ్చు! కామాంధులకు జ్ఞానంబు మాసియుండు నన్నది యథార్థంబయ్యె. ఇఁక నీయూరనుండి రాజు మొగంబుం గాంచుటకంటె నవమానం బేమియు లేదు. ఇఁక నింటికిం జనుట యుక్తంబు గాదు. నిజనగరంబున కరిగెదను.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

భోజుఁడు:—(సంతసంబుతో)

దేవి! ఈ మానహీనుని నూరువెలువఱుచ నెంచియుఁ గమలాలయకు మోమోడి యట్లు సేయకుంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున వీఁడె మనపత్తనంబు వదలి పోవలసినట్లయ్యె. ఇఁక నాయెదుటికి రా మోమోడును. కాంచనమాలాకవీంద్రులవృత్తం బారయుదము నగరునకుం బోదము. మధురవచనకదకుం గలాలాప నంపి వృత్తంబుఁ దెలిసికొందము.

(అని నిష్క్రాంతులైరి.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

అష్టమాంకము

కలాలాప:—(ప్రవేశించి)

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞానువర్తినినై మధురవచనయింటికిం జనియెద. గత దినాంతంబున దారుపర్వతకమునుండి దిగి వచ్చి రాజును రాణియు నన్నుం జీరి యోసి కలాలాప! దర్పసారుం డర్జునునికపటంబున వంచితుండై యీయూరు వాసె. కాంచన మాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయినది. నీవు మధురవచనకడకుం జని దాని నడుగుము. కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము కవిసంప్రాప్తి దాని కయ్యెనా! లేదా! ఇది తెలిసికొని రమ్ము. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏనును మధురవచనయింటిదాపు నకు వచ్చితిని. అదె నాప్రియసఖి మధురవచనయు నతిత్వరితగతి నెక్కడకో చనం బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురవచన:—(ప్రవేశించి, (సంశయంబులో)

ఏలకో రేపకడన ప్రియసఖి కాంచనమాల నన్నుం బిలువ నంపినయది. ప్రియ సంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయాకాంత కేదేని కొఱంత యుండునో! లేనిచో నన్నేల రప్పింపం బూనినయది?

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి, వైచిత్ర్యంబులో)

రాజాంతఃపురపరిచారిక కలాలాప యిదె నాకడ కేగుదెంచుచున్నయది. ఏదేని కారణంబు లేక యది రాదు. కాన నారయ నగు. ప్రియసఖి! కలాలాప యంతఃపుర పరిచారిక వగునీకు మావంటివారియిండ్లకు రాఁ గతంబు వీనులకు విందై యుండును. ఎఱింగింపుము.

కలాలాప:—ప్రియసఖి! అవన్నియు న ట్లుండనిమ్ము. కాంచనమాలకుం ప్రియ సంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తం బారసి ర మ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ కంపిరి.

మధురవచన:—ప్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గలప్రియంబు కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు కాంచనమాలాక్షేమంబుం దాలుచుకొని కృతకోరకోద్యానంబునకు నాతోఁ జనుదెంచె.

రాజస్యాలకునికార్యంబులందు వ్యాపృతలై యుండు వేత్రవతీప్రధానలు వానిఁ గాంచనమాలయే యని యెంచి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తంబు విన్నవించిరి. అందు వేత్రవతికపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను వాని నెడబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్త లగుదాసికలు తమకార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱుపాటున వారివారియిండ్లకుం జనఁగా నతనినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచితిని. ప్రియసఖ కవిగతం బగుచింతతో విషాదంబు నొందుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలువలంకులు దిలకించుచుండె. అప్పుడు తత్సమీపరథ్యయం దాకవివరుండు సనుచుఁ గాంచనమాలం గాంచి యి ట్లనియె.

శ్లో. * ఝడితి ప్రవిశ గేహం మా బహి స్తిష్ఠ బాలే
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖమకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహు
ర్గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విహైవ.

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా ! ఝడితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాతిష్ఠ = ఉండకుము. ఏలయనఁగా:— శీతరశ్మేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించుసమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినంబడియెడిని. కాయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగం బోయెడు మని వదంతి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగ నిమ్ము ! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికిఁ జనవలసిన దేమి యన్ననో:— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము దెల్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = ఆచందురుని మ్రింగం గడంగురాహువు, తవముఖం = నీమొగమును, వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం = చంద్రబింబమును, విహైవ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుఁడైన, తవముఖేందుం = నీయొక్కముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రింగెడిని. నిర్దోష మగువస్తువు దొరికెనేని సదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంకచంద్రుండై యొప్పు నీమొగంబుం గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రింగంబోవు. నీమొగంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబమువగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము:

చ. ఘనకచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బొమ్మిఁక బైఁట నుండఁగా
జన దుపరాగవేళ యిది చంద్రుని కంచును బౌరు లాడుటల్
వినఁబడె నీముఖేందువును వేడుక రాహువు గాంచెనేని భా
మిని యకళంకి మ్రింగుఁ గడిమి న్సకళంకుని బాసి వ్రేల్మిడిన్.

ఇట్లు కవి వచియించినపలుకులు విని యతనిరసికతావిశేషంబునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు వెండియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబుం గ్రోలం దలంచి యూరకుండఁగా నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి నే నాకామినీమణి కంచుకము దాల్పకయుండుట మనంబునం దలంచుకొనుచుఁ గవిం గాంచి యోకవికులతిలకమా! యిది యింటిలోనికింజని చేయవలసినకార్యం బేమేనిఁ గలదా! అనలిమ్ము అని యడుగఁగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి.

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయో స్తనయో ర్జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగాదుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగుచతురోక్తుల కలరుచు నాకాంచనమాల వేగంబ సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునారంజపుత్రికె దొడిగికొని సఖికదంబకంబు తోడ రాఁ దనగృహబహిర్ద్వారదేశగతుం డైన తనసరసుని నెదుర్కొనం జనుదేరనప్పుడు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాసరోచిరుదంచితంబు లగు నుదారకటాక్షవీక్షణంబుల నాకాంచనమాలముఖాంబుజంబుపయి నోలయించిన సిగ్గుపడుచు మాప్రియసఖి తనకేలుందమ్మిం బయింటచెఱంగు నెత్తి మోముదామర కడ్డముచేసికొని సుస్మితంబు సేయ నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి.

---

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి యొడలిచాయగలదానా! ఘనతరయోః = కడుగొప్పవియగు, అనయోస్తనయోః = ఈ స్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = రవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య=ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాత్ = తూరుపు దిశయొక్క భాగమునుండి, కోకారిః = జక్కవలకుసూడగుచంద్రుఁడు, పరిపూర్ణః = కడుఁబూర్ణుండై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా! నీయొక్కకుచములు జక్కవలగుటంజేసి చక్రవాకవైరి చందరుం డుదయ మగునేని కుచచక్రవాకంబులుఁ విరియుంగాన వేగముగఁ గంచుళికఁ దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

క. కనగాంగి గబ్బిగుబ్బల, మునుపడఁ గంచుళిక దొడుగు ముద్దియ యదిగో
కను కోకవైరి యేద్తెం, ఘనమండలుఁ డగుచుఁ బొడముఁ గాఁబ్రాగ్దిశలోన్.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండవన్నెలుదొంగిలించిన వగుటంజేసి, అనయోస్తనయోః = ఈ నీ స్తనములకు, గోపనం = దాపఱికము, ఉచితం =

అనిన నతని సరససంభాషణామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు నానందపరవశం బగుచిత్తంబుతో నమ్మత్తకాశినీతిలకంబు మానసంబునఁ గుతూహలంబుం గాంచుచుండు నదియయ్యు లజ్జాగ్రహాగృహీతయై యూరకున్న నాశృంగారవతీవతంసంబుభావం బెఱింగి యే మెల్లరమును బూన్ప నాసరసాగ్రేసరునికిం గైదండ యొసంగి తోడ్కొని చని కేళీమందిరంబున ననల్పసుఖదం బగు తల్పంబునం దుపవిష్టునిం జేసినయది. అంత మేము మాయిండ్లకుం జనుదెంచితిమి. కాంచనమాల యింతకు ముంద నన్నతిత్వరిత గతి రమ్మని చెప్పి పంపె. కతంబు స్ఫురియింపదు. ఇదియ ప్రవృత్తం బగువృత్తాంతంబు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. వైళంబ యేను గాంచనమాలమందిరంబునకుం జని యది నన్ను రమ్మనిపంపినకారణ మారసి దేవీసన్నిధానంబునకు వచ్చి విన్నవించుకొని యెదను. ఒకలాలాప దేవి తహతహపడుచుండును పొమ్ము. ఏఁ జనియెద.

(అని దానితో నిష్క్రాంతయయ్యె.)

ప్ర వే శ క ము.

తగినదియే. ఇతరులసొత్తు దొంగిలించిన వారలను రాజభటులకంటికిం గనంబడక యుండ దాచియుంచుట యుక్తమే యనునిది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరుకొండ వన్నెలం దొంగిలించినది యైనకతంబునం గుచంబులను కంచుళికచే మూసిపెట్టుట యొప్పిదంబ యగు నని భావము. అవ...ఘనం—అవధీరితవిధుమండల = చంద్రమండలమును దిరస్కరించినదియగు, ముఖమండల=ముఖమండలమునకు, గోపనం = దాచుట, కిమితి = ఎందుకు? ఇతరులను దిరస్కరించి విఱ్ఱవీగుచుండువారిని డాపఱిక మొనర్పవలసినది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విఱ్ఱవీగుముఖమండలమును దాపఱికముసేయ నుచితంబు గాదని భావము. స్తనములను గప్పికొనుట యుచితమే! ముఖ మేలగప్పుకొనియెదవు? ఇది తగదని భావము.

ఈశ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము:

చ. కనక మహీధరేంద్రశుభకాంతులఁ బల్మఱు దొంగిలించుటన్
స్తనకలశద్వయంబునకు ధారుణి గోపన మొప్పు గాని యా
ననమునకు న్శరచ్ఛశిఘనప్రభల న్నిరసించిమించుచున్
దనరుపుఁ జెందుదానికిని దాపఱికం బొనరించు టొప్పునే.

కాంచనమాల:—(ప్రవేశించి దీనత్వముతో)

నా ప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏఁ జెప్పెనంపి తడవయ్యె.

మధురవచన:—(ప్రవేశించి) ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నీకోరినకాంతునిం బడసియు సంతోషాంబునిధియందుం దేలనివిధంబు నీవిన్నసైనమొగంబు దెలుపుచున్నది. మఱియును,

చ. కులయజపంకలేప మిటు మాయక యున్న దిదేమి చన్నులన్
గలసినపత్త్రభంగములు గండములం జెడకున్న వేల ని
స్తుల మగునోష్ఠబింబమునఁ దోరపునున్దమలంపురాగముం
గలయక యున్న దేమి కలకంఠిరొ యల్గితివో ప్రాణనాథుపై.

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి! యే మనియెదవే! ప్రాణనాథుని మోము గనంబడుటకు ముంద ప్రణయకోపమా! వింతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాకు మదిఁ గోర్కులు పేరొనసాగకున్న వో
రూపవతీవంతసమ! నిరూఢిగఁ జెప్పెద నాయకుండు సం
తాపపరీతుఁడై వ్యసనతత్పరతం గడుఁ గుందుచుండఁ గా
నే పగిది న్సుఖంబుఁ గను నింతి కృపాకలితాంత రాత్మతోన్.

మధురవచన:—ప్రియసఖి ప్రణయంబు విశేషించిన నల్కగల్గుట చిల్కలకొల్కులకుం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేని నాఁడు రసాభిజ్ఞశిఖామణి యయ్యు నసురక్తయందు సౌభాగ్యలక్ష్మీనవావతారయందుం బూర్వమనువోదితయైన దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండం గతం బెద్దియో!

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి! నాథుండు నాయం దనురక్తుం డగుట యథార్థంబు. ఇతండు కాంతాంతర సమాసక్తుండై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యథావివశుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటింపకుండుట తెల్లంబ కదా!

మధురవచన:—ప్రియసఖి! ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. గతరాత్రియం దతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరసికోత్తముండు ప్రియ మార సుఖాంబుధి నోలలాడుటల్
గోరక మన్మథాస్త్రచయగుంఫితవేదన కోర్వలేక తా
సారెకు వెచ్చ నూరుచును సర్వముపై మది నీసడించుచున్
వారనిబాష్పసంతతివివర్ణముఖాబ్జముతోడఁ జింతిలున్.

ప్రియసఖీ! యేమి సేయుదు. ఇందులకు మూలంబు తాపం; బది యడంత మనియేఁ జేసిన శీతోపచారంబులందు.

చ. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దక్షణమాత్రన పెట్లఁబాఱె నూ
తనసుమమాల్యసంతతులు దావమునం బడినట్లు వాఁడె నే
మనియెదఁ దారహారము లహహ యుబ్బ మంటినఁ గందె వ్రేల్మిడిన్
ఘనఘనసారలేపము నికామగతి జ్వలియింపఁ బూనెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనావశీకృతస్వాంతుండైన యామనోహరాంగునికి,

క. సర్వలోకైకమంగళసార మైన, తనువు విరహజపాండిమాధార మగుచు
జిక్కి యభినవసౌభాగ్యశేష మయిన, సుందరాకారరేఖతో నందగించు.

మఱియు నాలోకోత్తరసౌందర్యలక్ష్మీస్వయంవరపతి యగు నాప్రాణనాథుండు నాకడకుం జేరిన దాదిగ.

చ. పులకలు గ్రమ్ముచుండు మెయి పూరితబాష్పము లైనకన్నులున్
కలితవిమూర్ఛనాళతవికంపిత మై వెతఁ గాంచుమానసం
బలఘుసురోచిశేష మయి యందము మీఱెడు మేను గల్గి యా
తులపడఁజేసె నామనము ఘోరతరార్తి మునుంగఁ జేయుచున్.

ఇవ్విధంబున రేయియంతయుం గడిచినం బ్రభాతశేషంబునను సయిత మాధన్య చరితుండు.

ఉ. తానము సల్ప నిచ్చ మదిఁ దాల్పఁడు వేమఱుఁ బల్కరింపఁగా
దీనతతోడఁ బల్కు నతిదీర్ఘతరోద్గతమారుతాస్యుఁడై
మానని చింతతోడ నసమానవిలాసముఁ బాసి యుండు సు
మ్మానవనీరజాక్షి యెఱిఁగి యొక్కొ? కతం బిఁకఁ డిట్టు లౌటకున్

మధురవచన:—ప్రియసఖీ! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధినేత మాఁతు రీతనికిం బ్రాణదయిత. ఏకారణంబుననో దాని నెడఁబాసి యితండు వియోగ వ్యథావివశాంతఃకరణుండై యుండెడిని. దానిరామణీయకం బనన్యసాధారణము. బ్రహ్మ రక్షస్సమానీతమై యాకాశోదరి నూతనమందిరాంతరంబున నాకంటికిం గనంబడియె. ప్రియసఖీ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యానిరవద్య రూపోపేత వంటినాతి యాభూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఉ. ఆ నవమోహనాంగి కమలాలయ యే యన వచ్చు నాసరో
జానన రూపసంపదల కచ్చెరు వందక పోరు లోకు లా

చానవయోవిలాసములచారుత నేఁ బొగడంగఁజాల నో
మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవసత్తముఁ డోర్వఁజాలు నే.

ఆకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యథావివశత్వంబునకు వగచి బాష్పాకులేక్షణుండై భూతనాథునితో 'వెండియు నిది యుండుచోటికి దీనిం జేర్పు' మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మారాక్షసుం డట్ల యొనరించె.

కాంచనమాల:—ఆ! ప్రియసఖి అట్టియనురూపవయోగుణోపేతయం దనురక్తుండు గాన నే యితరానురాగంబు తద్విరహవ్యథాకులితహృదయుం డగునితనియుల్లంబున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరాననం గలసినంతట గాని ముదంబుఁ జెందఁ డా
సారవిచారుఁ డీసరసుసఖ్యము జన్మఫలం బ దెంతయుఁ గా
చారుముఖీవతంసమ విచారము సేయుము దానిఁ జేర్పఁ గా
బోరన సర్వయత్నములు పూనికఁ జేయుట యొప్పిదం బగున్.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యాతనిదురవస్థావిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాఁడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవింపం బోలదు. కాన నాకాంతాసమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను వేదియో యెఱుంగను.

మధురవచన:—ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని పరస్పరసమావేశం బయినం గాని యీకార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తాంతంబు లీలావతీదేవికి విన్నవించి తన్మూలకముగ రాజుచెవి కెక్కింపం జనును. భోజభూపతి కవులపయిం గర మనురాగంబు గలవాఁడు. ఈకవివరునిం గాంచం గోరుచుండెడిని ఈతనిం గనుంగొనెనేని కరూశదేశపలికి వృత్తాం బెఱింగించి యానాతిం దెప్పించి యితని కర్పింపం గలండు. తొలుత నీకభినవతారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియే యితనియతిమానుషప్రభావంబునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాఁడు. ఇట్టియద్భుతచరితంబులు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పింపఁబడె. అవియు నతనిచెవి కెక్కినవి. కవియును రాజసన్నిధానంబునకుం జను. వీరికిం బరస్పరమైత్రి గల్గకపోదు. ఇందుకు భువనేశ్వరీపాదప్రణామంబు సతతము సేయుచుండుదు మేని కార్యంబు సమకూరు. ఏఁ జని లీలావతికి వృత్తాం బెఱింగింతు. నీవు భువనేశ్వరిం గొలుచుచుండుము. ఉద్దిష్టకార్యం బనుకూలింపకపోదు.

(ముందుకు దృష్టులునిగుడ్చి, వైచిత్ర్యంబులో)

ఓకాంచనమాలా! ఇది యేమివింతయొ. ఆర్యుండు బుద్ధిసాగరుండు తా నేనాఁటేని యీవంకకు మరలనివాఁడు సుస్నాతుండై ధౌతాంబరంబులు దాల్చి వైదికకర్మో

చితవేషంబుతోఁ బాదచారియై యియ్యెడ కేగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఈభోజుని ముఖ్యామాత్యుఁడిప్పు డిట్లు రాఁ గతం బే మొకో! ఇతఁ డెక్కడ కేగెడినో.

(ససంభ్రమముగ)

ఎక్కడికో యన నేల? మనయింటి కే వచ్చుచున్నాఁడు.

కాంచనమాల:—ప్రియసఖి! ఒకనాఁడేని యిట్లు రానివాఁడు తాన యిప్పు డిటు వచ్చుటకుం గారణము మహాకవిం గనుంగొనవలయు ననుటయొకాని యొండు గాదు. కవియు నింత ప్రొద్దెక్కియు నింకను శయనంబున నిదురగూరువాఁడునుంబోలెఁ బరుండి యుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరునిరాక కవికి నివేదింతుఁగాక.

(అని మందిరాంతరాళంబునకుఁ జనం గడంగుచున్నది.)

బుద్ధిసాగరుండు:—ప్రవేశించి, (సత్వరముగ)

ఓకాంచనమాలా! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెఱుంగుదును. కవి యుండుశయనాగారంబున కేన వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొసంగం జనదు.

(అని మందిరాంతరప్రవేశ మభినయించుచున్నాఁడు.)

(శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.)

కాళిదాసుఁడు:—(శయనంబునం దుపవిష్టుండై)

ఆర్య బుద్ధిసాగర! నీ వియ్యెడకుం జనుదెంచుటకుం గతం బెయ్యది?

బుద్ధిసాగరుఁడు:—ఓమహాత్మా! వినుము. మదీయజనని కడు వృద్ధ నీ వీయూరికిం జనుదెంచిన దాదిగ నుసి గవ్విననిప్పువంటివాఁ డితఁ డని చెప్పుచు వచ్చినది. శరము దేవపితృ సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పతిభక్తిపరాయణ. ఆయమ నీ ప్రభావంబుంగల తెఱంగున నెఱుంగు. ఆసతి తనప్రాణప్రయాణసమయంబున నన్నుంజీరి యోబుద్ధిసాగర! నేను పరలోకగత నైనయనంతరము నాకుం జేయవలసినయౌర్ధ్వదైహికక్రియలయందుఁ గళాచంద్రుని నిమంత్రితుం జేసి యతనియందు మనంబున నీసడించుకొనక భోజనం బిడవలయు. అట్లైన నేఁ బరితృప్తిం గాంచి యచ్యుతం బగుపదంబును బితరులయనుగ్రహంబునం బడసెద. ఇదియ నాయిష్టార్థంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృవాక్య మవశ్యానుష్ఠేయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిని. నాతల్లియుం బరలోకగత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నిన్నుం దోడ్కొనిపో వచ్చితిని. ఈదినమున భవదీయపాదకమలరజఃపూతంబై నాయిల్లు సకల సాధుజనసంసేవ్యం బగుం గాత.

కాళిదాసుఁడు:—బుద్ధిసాగర! నీవుడివినవచనంబుల కద్దు గలదా! అట్లే
జనుదెంచెదను. నిమంత్రణోపాయంబునకుం బూర్వభావికార్యంబులు సిద్ధపఱుచుకొనుము.

బుద్ధిసాగరుఁడు:—మహాత్మా! అనుగృహీతుఁడ నైతిని.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

కాళిదాసుఁడు:—ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలకో నామానసంబు
దుఃఖాకులం బగుచు సంతపించుచున్నది. ఎవ్వరితోనైన మాటలాడ నొల్లను. రాత్రి
నిదురలేమిం జేసి యించుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడిజామున
కెక్కనేని నా కెఱింగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు.
ఈ శయనాగారంపుందలుపులు మూసికొని పొమ్ము.

కాంచనమాల:—ప్రాణనాథ! యట్లయే నిదురింపుఁడు.

(అని తలుపులు మూసినట్లభినయింపం గాళిదాసుండు నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.)

మధురవచన:—ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తం బెఱింగింపం జనియెదను.
నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపం బొమ్ము.

(అని కాంచనమాలతో నిష్క్రాంతయయ్యె.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము

న వ మాం క ము

(భోజుఁడు లీలావతియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

భోజుఁడు:—దేవి! ఈదిన మేను విద్వత్సభయం దుండునప్పుడు శంకరుం డనుకవివరుండు సనుదెంచి యొకపద్యంబు వచియించె. అందు కలరి యేను వానికిం బాడ్రెండులక్షలధనం బొసంగితిని. అట్లొసంగినందుకు మదీయహృదయగతం బగు కారణం బెఱుంగక కవులు తదితరు లగువారు విచ్ఛాయవదనులై ఈరాజు సమస్తశాస్త్ర విచక్షణు లగుతమకు లక్షధన మిచ్చుటయు గ్రామ్యకవి యగు శంకరునికిం బాడ్రెండు లక్ష లిచ్చుటయు నాతనియవివేకం బని యనుకొనుచు నాయం దసూయాకులులై కోపంబు దీపింప వర్తించుటం గాంచి యేను నాకుపితులకడ నుండం జన దని తలంచి రాజ్యకార్యవ్యాజంబున నింటి కేతెంచితిని. వారలకుం గలిగినయాగ్రహం బుపశాంతం బయ్యెనో లేదో యెఱుకపడకున్నది. తెలిసికొన నగును. ఈ పరిచారిక నొకదాని నంపి నాచామరగ్రాహిణిని సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలావతి:—ప్రాణనాథ! అట్లయె.

(అని కలాలాపం గాంచి)

ఓసి! నీవు సభకుం జని సీతం దోడ్కొని రమ్ము.

కలాలాప:—దేవీ! ఇదె నీయానతిఁ జరిపెదను.

(అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి)

దేవ! ముఖ్యామాత్యుం డార్యుండు బుద్ధిసాగరుఁడు జలపూరితసువర్ణకుంభం బులు మోచుకొని యుండుబ్రాహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నవాఁడు.

భోజుఁడు:—(సంశయించుచు, ఆత్మగతముగ)

ఇప్పుడు వృద్ధ యగుబుద్ధిసాగరునితల్లి కాలగతిం జెందియుండుకతంబునఁ దదూర్ధ్వ దైహికకృత్యంబుల వ్యాపృతుండై యుండవలసినవాఁడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుదెంచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంబై యుండకపోదు. మఱియుం బూర్ణకుంభంబులు దాలుచుకొని యుండుబ్రాహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో.

(ప్రకాశముగ)

ఓసి! రమ్మని చెప్పుము.

కలాలాపః:—దేవ! అట్లయ.

(అని నిష్క్రాంతయై బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభంబులు దాలిచిన బ్రాహ్మణులతోడను బ్రవేశించి)

ఆర్య! అమాత్యసత్తమా! రాజు మధ్యాహ్నస్నానశాలాపురోవర్తిమండపమున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియానతి సేయం జనియెద.

(అని నిష్క్రాంత యయ్యె.)

బుద్ధిసాగరుడు:—(భోజునికి సమీపించి)

ఓరాజా! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబున నుండుమందాకినీపావనతీర్థంబు లివి బ్రాహ్మణులచే సువర్ణఘటంబులందు మోపించుకొని తెచ్చి యున్నాడను. ఇందు దేవికి బ్రాహ్మణసుమంగలులు వేఱుగ నాతీర్థంబులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనోదకంబుల నీవును దేవియుం దానమాడి సమస్తకలుషవిముక్తులరగుడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపం బోవు నని త్వరపడుచు నీమహాలిశయంబు నీకుం బ్రాప్తింపఁజేయ నాకార్యంబు వదలియైన నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నివి దెచ్చితి. అఘమర్షణమంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రాహ్మణపుణ్యయువతులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజుడు:—(మహాశ్చర్యంబుతో)

ఆర్య! భగీరథునంతటివాడు తత్పూర్వపూర్వులును దానును రచించినదురత్యయంబగుతపఃఫలంబునను బడసినయాదివ్యగంగాజలంబులు నీకు లభించుట యెట్లు! ఇది పరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిని. భవన్మూలకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తం బయ్యె. మనయం దేదేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయామహాలిశయంబున నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్య విశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంజాలదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు:—రాజా ! సాధుజనులసమాగమంబు గలిగెనేని యదియ జన్మ ఫలంబు. దానం బడయరానిదేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటంజేసి యీయతిశయంబు సంప్రాప్తం బయ్యె.

భోజుఁడు:—ఆర్య ! అట్టిసాధు వెవఁడు లభించె? నిన్నివిధి ననుగ్రహించిన వాఁడెవ్వఁడు ? ఈవృత్తంబు జరిగినవిధం బెట్లు? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుఁడు:—రాజా ! యిప్పు డీయూర నతిచతురకవితాచాతురివిభూషితుండగుకవివరుం డొక్కరుండు దిరుగుచున్నాఁ డని నీవెఱుంగుదువుగాదె ! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱింగినవృద్ధ తనయార్థవైదికకార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిడు మని నాకుం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృ వాక్యంబుననుండువాఁడఁ గాన నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గావించితిని. మధ్యందినమున కాకవియు.

చ. నిరుపమసారసౌరభము నిర్భరమై యలరారు మేనితో
వరతను మేనినున్ననపువన్నెలు చెన్నెలరారు వల్వతో
నరుణత రాధరోష్ఠమున నద్దపునుద్దములంపుఁగాంతితో
నరగున వచ్చి స్నానవిధి సల్పకయే కుడువం గడంగినన్.

ఏను మదీయమాతృవచనగౌరవంబునం జేసి యాతనియందు దోషబుద్ధి నలుప కుంటిని గాని యాతనికి సహనిమంత్రితులు విప్రులు తదశుద్ధి కీసడించుకొనుచు నోరి బ్రాహ్మణుఁడు దానమాడక కుడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాతిరియం తయు వేశ్యాగృహంబునం గడపి యా వేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనకయ పాపపుంబాఁచివేషంబుతో నీవైదికకార్యంబునకుం గడంగుట కర మొప్పునిపని. ఇట్టి యనుచితకృత్యంబులు సేయునీతోఁ బొత్తున భుజియించుట మాకుం బాతిత్యహేతు వగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యోర్చుకొనవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవిచంద్రుండు విని యోవిప్రవర్యులారా ! యిప్పు డేఁ జేయం దగునని యేమియో ! అనతిండు. అనిన నాబ్రాహ్మణులు నోవిప్ర ! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబులఁ దాన మాడవలయు ; ననంతరము ధౌతాంబరంబులు ధరించి వైదికకార్యంబున కుపయోగింపం జను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యోవిప్రవర్యులారా ! నన్నుం దీర్థో దకంబులం దానమాడు మంటిరి. అట్టియుదకంబులం గానక యున్నాఁడ. పర్యుషి తంబు లైనయుదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి పరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం జాలును.

భూమియం దుండునేయుదకంబుగాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా! యని యడుగ సావిత్రి లోకరిమొగంబొకరు సూచుకొనుచు బదులు సెప్పం జాలక యూరకుండిరి. అప్పుడే నే నాకడివరునితో నో మహాత్మా యీ వపర్యుషితంబు లగుతీర్థోదకంబుల రప్పింపంగలవాఁడ వని తోఁచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయం దుంచినభక్తిగౌరవంబులం బరికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి యెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితంబగుయశోవిభవంబుం గాంచుము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి సంతసిల్లి యించుక ధ్యాననిమీలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెఱచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఆదా వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం
పశ్చాత్పన్నగశాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయ శ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నో ర్మహర్షే రియం
కన్యా కల్మషనాశనీ భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

---

* టీ. ఆదౌ = తొలుత, ఆది పితామహస్య - ఆద్యుఁడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే = నియమానుష్ఠానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము, పశ్చాత్ = పిమ్మట, భగవతః = భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుఁడైన, పన్నగశాయినః = శేషశాయియగునారాయణుని, పావనం = పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాదతీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడల కలంకారరత్నము. జహ్నోర్మహర్షేః - జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా = కూఁతురు అయిన, భగవతీ భాగరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయం = ఇదె తోఁతెంచెడిని. దృశ్యతాం = చూడఁదగుఁ గాత. ఇచట భాగీరథీశబ్దమునకు భగీరథునిచేఁ బ్రవృత్త యయిన గంగ యర్థ మయినను మందాకిని కుపలక్షణము.

తొలుత గోలోకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయిన శ్రీరాధాకృష్ణుల శరీరములవలన నిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియొప్పుచు గంగాదేవి యుద్భవించె. అది యాకృష్ణునిం గామించినందున రాధ కుపిత యై తజ్జలాత్మకస్వరూపంబును మ్రింగి రూపుమాపం గడంగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృతములం గావించుకొని రాధానాథునిచరణకమలముందు లీన యయ్యె. జలతత్వంబుతో సంబంధంబువాయుడు బ్రహ్మాండంబు వెల్ల నాఁగిన బ్రహ్మాదు లాయనర్థంబు వారించు

అని వచియింపఁగా నప్పుడు,

ఉ. శారదనీరదప్రకరచందన చంద్రమయూఖపూర నీ
హారరుచిప్రచార రుచిరాంశుఝరీకలితాత్మయై సభ
శ్రీరమణీయహార మని చెప్పఁగ నొప్పులుగుల్కుచుఁ దగన్
బోరనదూఁకె నాకధుని భూమిని మద్గృహమధ్యసీమకున్.

అప్పు డాకవి నన్నుం గాంచి యీనాకధునీజలంబు లపర్యుషితంబులు ; వీని యందుం దానమాడినం బాపవిముక్తులరై విశుద్ధు లగుదు రని తా నాజలంబులం దానమాడిన నెల్లరము గ్రుంకితిమి. అప్పు డీవు సమీపమున లేవు గాన నీకొఱకు స్వర్ణదీ జలంబులం బంగరుకుండలం బాఱులచేతం బట్టించి నీ మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపకుండం దెప్పించితిని. ఇదియ యీపావనోదకములు దొరకుటకుం గతంబు.

భోజుఁడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఆర్య ! ఆకవివల్లభుని మాహాత్మ్యం బేమని పొగడఁగలవాఁడను. ఇతనియందు

గాన గోలోకంబునకేగి కృష్ణునిం బ్రార్థించి యతనియాపతి రాధాదేవిని శాంతక్రోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతుని పాదారవిందముబొటనవ్రేలం జలరూపిణియై వెలువడియె. ఆపావనోదకంబులను దొలుత నలువ దనకమండలువున నుంచుకొనియె. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుఁడు శిరంబునం దాల్చుకొనెను. అంత యథాపూర్వముగ నాగంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందుఁ బ్రవహించెను. శ్రియఃపతి బలిదైత్యునియొక్కసంపదఁ గైకొని యింద్రునికిఁ దలంచి వామనుండై పుట్టి త్రివిక్రముఁడై పెరిగినకాలంబున నూర్ధ్వాండమును గొలువం బయికిఁ బోయినయతనిచరణమును నలినగర్భుండు మున్ను దా సంపాదించుకొని యుండినకమండలూదకంబులం గడిగె. ఆ త్రివిక్రము పాదోదకములును మందాకినీజలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయవి. మఱికొంతకాలంబునకు భగీరథుండు ప్రార్థింపఁగాఁ గమలగర్భునానతి నాగంగ యిలాతలంబునకు రా నయిన నాజలంబుల యురవడికి భూమి యోర్వం జాలదని మహాదేవుఁ డాయాకసంబునుండిపడు గంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాలిచి మెల్లన విడువఁగా నాప్రవాహము జహ్నుమునియజ్ఞవాటంబు నావరింప నతఁడు యజ్ఞవిఘ్నభీతిచే నాజలంబులెల్ల యోగబలంబునఁ ద్రాగి తనచెవినుండి విడిచెను. కావున గంగ జహ్నుమునికన్య యయ్యె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు నేఁ దెనిఁగించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణంబునం దెలిసికొనవచ్చును.

దేవతలకు నయితము దయ కలిగియుండుట విస్పష్టం బయ్యె. ఇట్టిమహాత్మం డీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్న నాయభాగ్యం బేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె!

బుద్ధిసాగరుడు:—ఓరాజా! మే మప్పు డతనిమాహాత్మ్యంబున కచ్చెరువొందు చుండ నిమంత్రితు లగుబ్రాహ్మణులలో నొక్కరుండు చోళదేశాగతుండు నాతో నిట్లనియె. ఓమంత్రిపుంగవా! ఇంతదనుక నితఁడు కాళిదాసుం డని యెఱుంగకుంటిని. ఈయలౌకికమానుషప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతుపట్టితిని. ఇతనిప్రభావంబు నితఁడు భగవత్ప్రీణయపాత్రతం బడసినవృత్తాంతంబును వినుఁడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున ననుకలము రంగనాయకీప్రాణనాథునిం దర్శించుచుండు వాఁడను. ఒక్కదినంబున రాత్రివేళ నాదేవపూజానియుక్తులగు పూజారులు గుడిపనులు ముగింపుచేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీసువేషధారి యయ్యెడకుం జనుదెంచి రంగనాథుని దర్శింపం గోరి పూజారులం జేరి దేవుని దర్శింపవలయును దలుపులు దెఱవుఁడు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు నితనిం జూచి ఓరి! దేవుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు; ఇప్పుడు దర్శనంబునకు సమయంబు గాదు అని చెప్పి గ్రామ్యునిం బోలెఁ బరిహసింపఁగా నీకవి తలయూఁచి యి ట్లనియె.

* శ్లో. ఐంద్రీం పాటలయ న్నలక్తకరుచా మంఘ్రిత్విషాం జాలకై
రాశాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయుధీయా మపి,
పర్యంకే పవమానతూలభరితే పారే కవే రాత్మజా
ముద్రా కాచన ముక్తిదానకుశలా నిద్రాతి:—

---

* టీ. అలక్తకరుచాం = లత్తుకకొప్పయిన యెఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిత్విషాం = పాదకాంతుల, జాలకైః = సమూహములచేత, ఐంద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలితమైన ప్రాచీదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగలదిగా నొనర్చుచు; రత్నకిరీటకాంతినికరైః = రతనంపుబోమిడికపువన్నెలగుంపులచే, పాశాయుధీయామాశామపి = వరుణపాలిత మగుదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగాఁ జేయుచు, పారేకవేరాత్మజం = కావేరీనదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయువుమయ మగుదూదినింపినదయిన, పర్యంకే = పానుపునందు, (అనఁగా: శేషశయనంబునం దనియు; నతఁడు సర్పంబుగాన వాతాశనుఁడని యు భావము.) ముక్తిదానకుశలా = మోక్షము నొసంగుటయందు సామర్థ్యముగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్ర:—రతఃకివస్తువు, నిద్రాతి = నిద్రించుచున్నది. జాగర్తివా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుఁడు కావేరీతీరమందుఁ దూరుపు దిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటిదిశయందు శిరం బిడుకొనియుఁ బరుండి యున్నాఁ డని భావము.

(అని చెప్పినంతలోనె యాయాలయంపుఁదలుపులు తమకుఁ దామె తెఱచు కొనెను. అప్పుడు తదంతరంబునుండి)

సీ. శ్రీరంగనాయకీచారుకుచాభోగ కాశ్మీరసుభగవక్షంబుతోడ
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్ఛాయఁ గడకుఁ ద్రోసెడుదేహకాంతితోడ
కరుణాతరంగముల్ గలయఁబర్వఁగఁజేయు దళదబ్జపత్త్రనేత్రములతోడ
కుటిలబంభరనీలకుంతలావృత మయి కళ మీఱుముద్దుమొగంబుతోడ

గీ. మణిమయోదారభూషణగణముతోడ, దంబు మీఱెడుకనకాంబరంబుతోడ
మధుకరాకుల పావనమాలతోడ, తరుణితోఁ గన్పడియె రంగధాముఁ డపుడు.

ఇట్లు మ్రోల గనంబడి యాదేవదేవుండు కవిం జేరి యో కాళిదాస! మహా కవీ! మదీయు లగుపరిచారకులు నీప్రభావం బెఱుంగక నిన్ను గ్రామ్యునింబోలెఁ బరిహసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁ డని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తుతించినశ్లోకము చే నిద్రాతి యని యంటివి. ఆపలుకువలన నీస్థలంబు ప్రభావశూన్యంబై నిద్రించినదియుంబోలె నడంగు. కాన నీస్థలంబున నీకొఱంత గన్పడకుండ సమర్థించు వది యని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు ని ట్లనియె.

శ్లో. జాగర్తి వా.

అని యిట్లు పల్కి యాలక్ష్మీపతికిం బ్రదక్షిణనమస్కారంబు లొనరించి, దేవా! నీవు నాకయిం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటంజేసి కృతార్థుండ నైతి నని సంస్తుతించిన నారంగధాముండు నంతర్హితుం డయ్యె. అంతం గవియు నచ్చోటు వాసి చనియె. అది గాంచి యచటనుండువార లచ్చెరు వొందిరి. ఇది నే నెఱింగిన మఱియొక ప్రభా వంబు. అని యాబ్రాహ్మణుండు పల్కఁగాఁ మే మాశ్చర్యపూరంబునం దేలుచు నాస్వర్ణ దీపావన జలంబులం బితరులకు నివాపాంజలులు నిర్వర్తింప నంతలో మత్పూర్వులును నాజనకుండు నాతల్లియు మాకన్నులమ్రోలఁ గనంబడి యోపుత్త్రకా! నీ వీమహాత్ము నను గ్రహంబువడసి స్వర్ణగంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాపంబు లొసంగినకతం బున మే మెల్లరమును పాపంబులు వాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నా రము; అని చెప్పి చనిరి. ఓరాజా! యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బత్యద్భుతంబు నీకుం జెప్పితిని.

భోజుఁడు:—ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీతల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లెఱింగెనో; అవృత్తంబు నీ వెఱుంగుదువేని వచింపుము. అది కర మాహ్లాదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు:—రాజా ! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగునాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామలబ్ధాశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదం బికకుం బ్రణమించి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్న నై భవదీయచరణసమాశ్రయణం బనునావం గాంచినదానను న న్నుత్తమగతికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుదెంచుచు మార్గమధ్యం బున విజనంబై యుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డని నొకని నెత్తుకొని యత్యా శతో నోనాభార్తా ! ముద్దిమ్మా ! యని యొకమాఱు ముద్దిడుకొని యనంతర మాబిడ్డ నినే భార్తృపుత్రుఁడా ! యనియు, పుత్రునిపుత్రుఁడా ! యనియు, మామగారూ ! అనియు, కుమారుఁడా ! యనియు, పినతండ్రీ ! యనియు, మఱఁదీ ! యనియు సంబో ధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి పరస్పరవిరుద్ధములగు యీవరస లొక్కని కుండుట యె ట్లని వితర్కించుచుఁ గతంబు దెలియక యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యి ట్లనియె.

ఓయమ్మా ! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూఁతు రొక్కతె జనియించి మఱియొకజంగమువానికిఁ బత్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటఁ దిరుగుచు దూరదేశంబునకుం బోయి యుండ జనకునింట నుండెను. ఆ జంగముసింగారి సమారూఢయౌవనయై సమీపదేశం బున నుండు కొండెకాండ్రకుం దంగెడిజూన్నై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారునిఁ గనియె. దానిజననీజనకు లావృత్తాం బితరుల కెఱుకపడకయుండ దాఁచి యాశిశువును తమ యింటి కతిథియై వచ్చిన. కన్నడదేశపుజంగమువానికి సంతానశూన్యుని కొక్కనికిం బుత్రికఁగా నొసంగిరి. అనాటి తొల్లింటిపలె మఱికొందఱుపగకాండ్రం గూడి రహ స్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచు గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వపు శిశువుంబోలె నన్ను నొక తెలుఁగుదేశపు జంగమువానికిం బుత్రికఁగా నొసగిరి. క్రమ క్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధుగులచే నాయంబ బహిష్కృత యయి యుదరపోషణంబునకు రూపవతిగాన వేశ్యావృత్తిం గైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నను గైకొనిపోయినవారు పరస్పరబంధుభావంబు గలవా రగుటం జేసి తమతమయాఁడపుత్రు లనియే చెప్పుకొనుచు మాయిరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. పే మిరువురమును భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని సమయంబున నొకయోగిని సనుదెంచి నన్నుం గాంచి యోసీ! అన్నను వివాహముచేస్తి కొన్నదానా ! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర భమునుతపించుచు నా యోగినిని పేడి వృత్తాంతంబుఁ దెలిసికొని భాతృగమన పాపంబున కేవగించుకొనుచు నాయోగిని

నాకీపాపంబుఁ దొలఁగునుపాయం బుపదేశింపు మని వేఁడుకొనఁగా నాదయామయు రాలు నాకు యోగం బుపదేశించి తనవెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరం బునకుం జేరి దానిని సంపదముచేసికొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవాఁ డీ బిడ్డఁడు. నేను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలంగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున వీనిం గాంచి యాసఁ గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు సెప్పు కొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని (1) వీఁడు నాజనకునికిం జనించుటం జేసి తమ్ముఁడాయెను. (2) నాతోడంబుట్టినదానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజననికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం బతినగునాకు వీఁడు పౌత్రుఁడయ్యె. (4) నాజననికి నేను కొడుకుపెండ్లామును గానఁ గోడలి నైతిగదా! దానం జేసి నాజనని నాకత్తగారుగలదు. అత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగా రగును. నామగనియమ్మకుఁ గొమరుఁడు గాన నతనికి సహోదరుండయ్యె. ఆకతంబున నాకు మామగా రయ్యె. (5) నామగనికిం గుమారుండు గాన నాకు సుతుండయ్యె. (6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దండ్రిగదా! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె. ఈ బిడ్డఁడు నామగనియమ్మకుంగొడుకు గాన నతనికిం దమ్ముఁడను. (7) నామగని తమ్ముఁడు గాన మఱఁది యయ్యె. ఈ యేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని నుడివెను. నాతల్లియు నది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టిపాపాటవీపటలిసహితము యోగాగ్నివలనఁ గాల్పంబడి పోయెఁ గదా! సంసారమునందుండువారికి నిస్తరణోపాయం బిట్టియోగీంద్రుల యనుగ్రహంబుగదా యని చింతించుచు నాయోగినితో నో భగవతీ! నాయం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయునుపాయం బుపదేశింపు మని యడిగిన నాయవ్వయు నో బ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలోకనోత్కంఠాకుల మానసనై వెగిరంబ యరుగుచున్నదానం గాన నిపుడు భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నసువు పడదు; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తంబులు దెలియు; ఇప్పు డేను నీ బిడ్డనితో నాడుకొనినసంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మఱియెవ్వరికిం దెలియదు; ఈ సంబంధప్రకారంబు సమస్యగాఁ బ్రకటించిన నందు సత్యం బెఱింగి యెవ్వండు వల్కు; నాతనివలన నీ కుత్తమగతి గలుగంబోవు నని వచించి చనియె. నాతల్లియు నయ్యెడ వాసి యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామాసక్తుండై పోవునీకవిం గాంచి తనకడ నుండుపరిచారికలం గొని "శ్లో. శిశుం లాలయంత్యబ్రవీ త్సా భ్రాత ర్భ్రాతృవ్య! పౌత్ర! శ్వశుర! సుత! పితృవ్యేతి తం దేవరేతి" అను సమస్యను జెప్పింప నది విన్నతోడన యతండు,

* శ్లో. జారోత్పన్నా విసృష్టా తనయదుహితరా దంపతీ దైవయోగాత్
యోగిన్యా గర్హితా సా తదనుగమవశా ద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చా ద్వేశ్యీకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయం త్యబ్రవీత్సా
భ్రాత ర్భ్రాతృవ్య పౌత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనియె. నాతల్లియు నది విని యాసంబంధప్రకార మెఱింగి తెల్పినందు కాకవిని సర్వజ్ఞుండైయుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోలె నతనికడఁ దాసద్గతి నొందుటకుం దగినవెఱవు దెలిసికొనం గోరుచుండి యకస్మాత్తుగఁ దనకుఁ గాలగతిం జెందనైనం దనమనంబున వెర వూహించి నన్నుం జీరి యీవృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యౌర్ధ్వదైహికకార్యంబునం దతని నిమంత్రితునిం జేసి మృష్టాన్నాదుల సంతృప్తినిం గావించినం దనకుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బు నని చెప్పి కాలగతిఁ జెందె.

భోజుఁడు:—ఆర్య బుద్ధిసాగర! ఆకవి సర్వజ్ఞుండు గాసినాఁ డీవృత్తాంతం బతిరహస్యం బెఱింగి పల్కుట యెక్కడిది? పరోక్షమునం జరిగినవృత్తాంతంబులు సయితం మితని కెఱుక పడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబు గాదు. తదీయదర్శనంబె పాపాపహంబగును. అది నాకు సమకూరుకాలంబుం బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుఁడు:—ఓ రాజా! కాలంబు రాక యెదియుం గూడదు. అది రాఁగాఁ గూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండు. ఇప్పుడు మన కిట్టియతిశయంబు గల్గునని మనంబున నైనఁ దలపోసియుంటిమా! అది యట్లుండనిమ్ము. నేను కర్తవ్యశేషంబు గలవాఁడను. ఇంటికిం జనియెదను.

(అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

---

*టీ. జారోత్పన్నా = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటం జేసి, తనయదుహితరా = కుమారుఁడును గూఁతురును, విసృష్టా = పరిత్యజింపఁబడినవారు; (అనఁగాఁ: నితరుల కీఁబడి రనుట) దైవయోగాత్ = విధివశముచేత, దంపతీ = భార్యాభర్త లయిరి. సా = ఆకూఁతురు, యోగిన్యా = ఒకయోగినిచేత, గర్హితా = నిందితయై, తదనుగమవశాత్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగిని యైయుండుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వేశ్యీకృతాంబాజనితసుతశిశుం = వేశ్యగానైనతల్లికి దానికుమారునివలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ = లాలన మొనర్చుచు, సా = ఆకూఁతురైనయోగిని, భ్రాతః = ఓతమ్ముఁడా! అనియు; భ్రాతృవ్య = అన్నకుమారుఁడా! అనియు; పౌత్ర = కుమారునికుమారుఁ డగుమనుమఁడా! అనియు; శ్వశుర = శ్వశురుఁడా! అనియు; సుత = కుమారుఁడా! అనియుఁ; పితృవ్య = తండ్రితమ్ముఁడా! అనియు; దేవర = మఱఁదీ! అనియును; తం = ఆబిడ్డనుగుఱించి, అబ్రవీత్ = వచించెను.

భోజుఁడు:—ఓదేవీ! కలాలాప పిలువంబోయినసీత యిందనుక రాలేదు. కవిపండితసంఘంబు శాంతక్రోధంబై యింటికిం జని యుండదేమొ! కానం దడయుచున్నది యని తోఁచెడిని. అది సనుదెంచునంతలో మాధ్యాహ్నికస్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యభ్యవహారంబు సల్పి యుండెదను.

(అని దేవితో నిష్క్రాంతుం డయ్యె.)

మిశ్రవిష్కంభము.

సీత:—(ప్రవేశించి) ఏను మహారాజసమాహూతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు సభ వదలి పోవుచుండుటం బట్టి యధిపతిముదల కప్పుడే చనుదెంచుటకు లేకపోయె. కలాలాప మహీపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాఁడని వచించెం గాన నక్కడకుం జనియెదను.

(అని పరిక్రమించుచు, స్మృతి నభినయించి)

ఔరా! ఈరాజసభకుం గ్రొత్తగం జనుదెంచిన కవీంద్రునిసామర్థ్యంబె సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థు లిందనుక నీరాజసభకుం జనుదెంచినవారు లేరు. రాజు శంకరకవి కొసంగిన ధనమునుగుఱించి కవులకుం బ్రవృత్తంబయినకలహంబునం దగుసమాధానంబు సెప్పి యాజగడము నివర్తింపం జేసినయీకవిచంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజు కరము మెచ్చును. ఆర్య! బుద్ధిసాగరుఁడు మొదలగువారు నుడువంగా నతిమానుషం బగుసామర్థ్యంబు విని యీతనిం గాంబోలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహపడుచుండెడిని. ఈయపరిమేయప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులనుండి యీయూరం బొడసూపువాఁడు దానిందనుక రాజసభకు రాకుండి యీదినంబున సనుదెంచుట యారసిచూడ బ్రాహ్మణులు క్రోధమూర్ఛితులై యభ్యవహారాదికంబులు సయితము మొప్పరికించి యుండుటం గని దయమానమానసుండై వారల నుపశమితక్రోధులం జేయం దలంచిరొ! కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని తోఁచెడిని. ప్రాయికంబుగ మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలననైన నంతయుపకారంబు సల్పి యాయిడుమ దొలఁగింపకపోరు. వారలస్వభావం బత్యుదారము. ఈకవివరునిం గనినచో మహీపతి యెంత సంతసించునో!

(ప్రత్యభిజ్ఞతో)

ఆ! ఈకవివర్యునియం దెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యసూయ యీదినంబున సభకు రాఁబోవు చాందసులయందు తనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగు కవితాచమత్కృతి యున్నంగాని సంతసింపఁడు. ఆఛాందసుల కీగంధమే తెలియదు. వేదశ్రేష్ఠము లగుబ్రాహ్మణవర్యులు రాజుకడకుం జనుదెంచి యాశా భగంబుం గాంచి చనియెదరే! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు ?

(చింత నభినయించి, తలయూచి)

సరి! ఇది యీవిధంబున జరిపినచో సర్వము సమంజసంబ యగును. రాజు కడ నాకవిరా జుండుకాలంబున ఛాందసబ్రాహ్మణులం బ్రవేశపెట్టినచో వారలందుం గలలోపంబును గవి సమరసపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భగ్నాశులై చనరు. చేయందగు కార్యంబిదియ. ఇప్పుడు పగ లపరాహ్ణంబు దాఁటె. సాయాహ్నంబు ప్రవృత్తం బయ్యెడిని. కవియు సభయందు యున్నవాఁడు. రాజునకు వృత్తాంతంబు నివేదింతము. ఇదె దేవియుండు నంతఃపురము.

(ప్రవేశమభినయించి, ముందుకు దృష్టులునిగుడ్చి)

అదె మహీభర్త మహావాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవనమారుతంబుల సేవించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

(అని యుపసర్పించుచున్నది.)

(వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భోజుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఏఁ జెప్పిపంపి కడుఁ దడవయ్యె నిందనుక సీత రాకున్నయది. కవుల కలహం బిందనుక నివృత్తంబు గాకయుండునే !

సీత:—(రాజుసమీపమునకుం జని)

మహారాజ! జయంబు గల్గుంగాత.

భోజుఁడు:—ఓసి! సీతా! నిన్నే తలంచుకొనుచుంటిని. వచ్చితివి. కరంబు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముందె నిన్ను రమ్మంటిని. నీవు తడవయుటకుం గారణం బేమి ?

సీత:—మహారాజ! తా మేయర్థంబు నన్నడుగం బిలిపించితిరో? ఆయర్థం బప్పటికి సాంతంబు గాకయుండె. శంకరకవికి మహారాజు పురందరులక్షలధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగువిద్వత్కలహంబు కలాలాప సనుదెంచి దేవి యాజ్ఞాప్రకారంబుఁ దెల్పునప్పటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు బరస్పరము గల హించుకొనుచు సభాభవనంబుం బాసి పోకుండిరి. అందుచే రా ననువుపడకయుండె.

భోజుఁడు:—సరే! వారలవివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెదో తెల్పుము.

సీత:—మహారాజా! మీరు సభాభవనంబుం బాసినయనంతరము తత్పూర్వ మంతఃక్రోధపరీతులై లోలోపలన కలహించుకొనుచుండిన యాకవులకుఁ గ్రోధాగ్ని యుద్దీపితంబయిన నంతట నొండొరులు రోషపరవశులై వాక్కలహంబునకుం గడంగి ఈసరకవియజ్ఞత యేమి? వీని నిటఁ గొలుచుట యవమానకరము; సకలవేద శాస్త్రవిచక్షణులమైన త న్నాశ్రయించుకొని యుండుమనకు లక్షధనమే యిచ్చెను. మనవలె సమర్థుఁడుగాక గ్రామ్యకవి యగుశంకరునికిం బండ్రెండులక్షలధనం బొసంగె. పాత్రాపాత్ర వివేకంబు లేనివీఁ డిచ్చిన నేమి? ఈకుండిన నేమి? ప్రభు వవివేకమతి యయినఁ జాణ్యు లగుమంత్రులయందుం బెడమోము పెట్టి ఖలులకుం జోటిచ్చినవాఁ డగునేని యయ్యెడసజ్జనులు సేరం జనదు. అని యివ్విధంబునం బల్కుచు మూఁడవయామంబు గడచుదనుక సభాభవనంబు వదలి పోకుండిరి. అప్పుడు,

సీ. మణిగణమండిత మహనీయకుండల కలితకపోలయుగంబువాఁడు
మృగమదపంక సమ్మిశ్రితమలయజసాంద్ర చర్చితతనుచ్ఛాయవాఁడు
కనకదివ్యాంశుకకల్పిత ప్రావరణాఽనూనరుచులచే నమరువాఁడు
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాఁడు

గీ. కవిత యీరీతి దేహంబుఁ గాంచె నొక్కొ
వరవిలాసంబు మూర్తితో వఱలె నొక్కొ
యనుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియందగాఁడు
వచ్చె సభ కొక్కసక్కవివల్లభుండు.

ఇట్లు సమరుదెంచినవాని; మహీవలయంబునకుం దిగినమహేంద్రుండునుంబోని వాని; నాకవిశిఖామణిం గాంచి యావిద్వత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెంది యుండెను. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామం బొనర్చి భోజభూపతి యెక్కడ? అని యడిగిన సౌధాంతరంబున నున్నాఁ డని సభాసదులు బదులు సెప్పఁగా నతఁడు పండితులం గాంచి మీరలేల కుపితులై యున్నారని ప్రశ్నచేసి యందుకుం గారణంబుఁ దెలిసికొని యిట్లనియె.

ఓపండితులార! శంకరకవికి రాజు పండ్రెండులక్ష లిచ్చె నని మీ రనుకొనం జనదు. భోజునభిప్రాయంబు మీ కెఱుకపడినది గాదు. భోజుండు మానసంబున శంకరునిం బూజింపం దొడంగియుండినవాఁడు గానఁ దత్సమయసన్నిహితుఁ డైనశంకరుని యందు నేకాదశరుద్రు లున్నా రని యవ్వారల నొక్కొకలక్షచేతను శంకరశివ నొక

లక్షచేతను బూజించినవాఁడు ఇదియ జేనియభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు సెప్పఁగావిని నెవ్వెఱపడి పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యూరకుండి కొంతనకు లేచి పోయిరి.

భోజుఁడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఔర! ఈమహాకవికౌశలం బేమని వర్ణింతును! సామాన్యసంబునం గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికౌశలంబు మనుష్యమాత్రుల కుండదు. కాన నీతఁడు భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. వైళంబ యూతనిం గనుంగొన సామానసం బుత్కంఠితం బగుచున్నయది.

సీత:—మహారాజ! ఆతని నేను సింహాసనాసీనుం గావించి వృత్తాంబు రాజునకు విన్నవించి నిన్నుతనికడకుం దోడ్కొని చనియెద నని చెప్పి వచ్చినదానను. ముదల యేనిఁ దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజుఁడు:—ఓసి! యట్లయె! తోడ్కొని రమ్ము.

సీత:—(నిష్క్రాంత యయ్యె.)

భోజుఁడు:—(ఆత్మగతమున)

ఏలకో! సీత దోడ్కొనిరాఁగలపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యనల్ప కుతూహలంబునం బొదలుచున్నది.

సీత:—(కాళిదాసునితో ప్రవేశించి)

సీత:—ఓమహాకవీ! అదె మహారాజు వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవన మారుతసేవ యొనర్చెడిని. సమీపమునకుం జనుము.

కాళిదాసుఁడు:—(రాజుసమీపంబునకుం జనుచున్నాఁడు.)

భోజుఁడు:—(కవింగాంచి లేచి నమస్కరించి, ఆత్మగతంబున)

అ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్మథవసంతాదులం దిరస్కరించునట్లు తోఁచుచున్నాఁడు. ఆదినంబున మాంసాపణంబుదగ్గఱఁ గానంబడినవాఁ డితండ యని తోఁచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన విత్కారం బుపపన్నంబయ్యె.

కాళిదాసుఁడు:—మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజుఁడు:—ఓ విప్రోత్తమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషాంబుధిం దేలుచున్నాఁడ. (అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి)

ఓకవివరా! భవన్నామంబునం దగిలి యే యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యవి? ఏదేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు?

కాళిదాసుఁడు:—(భోజునిహస్తంబునందు "కాళిదాసః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు.)

భోజుడు:—(కాళిదాసుని పాదంబులపైఁ బడియె.)

కాళిదాసుఁడు:—(రాజుం గవుఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.)

భోజుఁడు:—ఓ మిత్రమా! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీప్రభావంబు జనులవలన బహుదినములుగ నిన్నుం గాంచఁ దహతహపడుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మావంటివారలకు నిరవద్యకీర్తిసంపాదకంబు గాదె! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునే.

కాళిదాసుఁడు:—మహారాజ! కవి యగువానికిం బ్రభుపరిగ్రహంబు లేకున్నను బ్రభువగువానికిం గవి లేకున్నను బ్రసిద్ధి గలుగంబోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణి ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః,
కవినాచ విభు ర్విభునాచ కవిః కవినా విభునాచ విభాతి సభా.

భోజుఁడు:—(మహానందంబుతో)

మిత్రమా! కవికులచంద్ర కాళిదాస! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గంటి.

---

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాతి = వెలిఁగెడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణిః = రతనము, విభాతి=వెలిఁగెడిని. మణినావలయేన = రతనముచేతను గడియముచేతను, కరః=హస్తము, విభాతి = ప్రకాశించెడిని. అట్లు—కవినాచ=కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను బ్రభువుచేతను, సభా = సభయు, విభాతి = వెలిఁగెడిని. రతనము చెక్కుటవలన వలయమును; వలయమునందుఁ బొదుగుటచే రతనమును; ప్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చుకొను హస్తమునకుఁ బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాదరముచేఁ గవియు నీయిరువురు గూడుటవలన సభయుఁ బ్రకాశించెడిని. అని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము:

క. వలయము మణివలనను నా, వలయముచే మణియు రెంట వరలెడిఁ గరమ
ట్లిలఁగవిచే విభుఁడు న్గవి, యలవిభుచే రిరువుర నలరెడి సభయున్.

దౌవారికుండు:—(ప్రవేశించి) మహారాజ! ఏదేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు చనుదెంచి ద్వారదేశంబున నిలువంబడి భవద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవారు.

భోజుఁడు:— ఓరీ! ప్రవేశపెట్టుము.

దౌవారికుండు:—(నిష్క్రాంతుండై) బ్రాహ్మణులతోఁ బ్రవేశించి,

ఓ బ్రాహ్మణులార! అదె భూపతి కవితో మాటలాడుచు నిలువంబడి యుండెడిని. సమీపమునకుం జని మీయభీష్టార్థంబులు దెల్పుకొనుఁడు.

(అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

(బ్రాహ్మణులు రాజుకడకుం జనిరి.)

భోజుఁడు:—ఓవిప్రులార! మీర లేమపేక్షించి వచ్చితిరి?

బ్రాహ్మణులు:—మహారాజ! ధన మపేక్షించి నీదగ్గఱకుం జనుదెంచినారము. వేదవేదాంగంబు లభ్యసించినవారము. నిష్పచ్చరంబునం గలుగునిడుమలు సహింపం జాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజుఁడు:—ఓవిప్రులారా! మీకుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం బేదేని రచించుకొని తెచ్చితిరా!

బ్రాహ్మణులు:—ఓమహారాజ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది సగమే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజుఁడు:—(నవ్వుచు)

మీరు ఛాందసుల రని తెలియుచున్నది. అర్ధశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన సగమును రచింపలేరా! మంచిది చేసిన యర్ధశ్లోకంబైనను వచింపుఁడు.

సీత:—(ఆత్మగతమున)

వీరలనుగుఱించియే నేను చింతించినయది.

బ్రాహ్మణులలో నొకండు:—

శ్లో. అశ్నో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్ (అనియెను.)

మఱియొక బ్రాహ్మణుండు—

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం (అనియెను.)

మిత్రమా! ఈవిప్రులు కేవలము ఛాందసులు. తాము గఱచిన వేదవాక్యములను లౌకికఛందము లని వచించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబుం గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిని. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము వచింపుము.

కాళిదాసుఁడు:—మహారాజా! వినుము. వీరలు వచించినవాక్యములలో "అణో రణీయాన్" అనువాక్యము మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చుకొనిన నానుడువువాక్యము నడుమ సరిపడివచ్చును. ఎట్లన.—

* శ్లో. అణో రణీయా న్మహతో మహీయా, న్మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః,
తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన, యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమ్.

భోజుఁడు:—(సంతోషపరవశుండై కాళిదాసునిం గౌఁగిటం జేర్చుకొని)

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! కవి వన్న నీవ కావే! ఇట్లు సరసంబుగ వచియించువాఁడెవ్వఁ డున్నాఁడు? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావిరహం బుండంబోలదు.

క. నవనీతమువంటిది యా భువి, సరసులహృదయ మెపుడు పూఁబోడులతోఁ
గవఁగూడి మెలఁగకున్నను, నవనవదుఃఖాగ్నిశిఖల నలిఁ గొంది చెడున్.

నీవును బ్రియావిరహంబునం గుందుచున్నా వని మధురవచనాబోధితయై లీలావతీదేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుఁడవై సుఖంబుం గాంచుచుండం

---

* టీ. యదంగనాయాః = ఏకాంతకు, మధ్యం = నడుము, అణోః = సూక్ష్మమునకంటె, అణీయాన్ = కడుసూక్ష్మమో! నితంబశ్చ = పిఱుందు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయాన్ = కడ గొప్పదియో! తదంగ...మజ్జనేన:—తత్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున నలందుకొనియుండు, హారిద్ర = పసపునందు, నిమజ్జనేన = మునుఁగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్నిదము, పరమం పవిత్రం = కరము పరిశుద్ధము. అతిసూక్ష్మ మగుమధ్యంబు నతివిపులం బగునితంబంబులును గలకాంత కరముత్తమమత్తకాశిని యై యుండక పోదు. అట్టిదానిఁ గౌఁగిలించుకొనిన నద్దానియంగసంగత మగునున్నసపున మగ్నమైన జన్నిదమే పరమపవిత్రమైనజన్నిదము,

ఈశ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము:

ఉ. ధారుణి నేలతాంగికి నితంబయుగంబును గొనుదీవెరయున్,
హారిమహత్త్వకంటెను మహత్తనఁగా నణువైనదాని కిం
పారునణుస్వరూప మన నందమువిూఱునో దానియంగకా
శ్మీరనిమగ్నమైనయుపవీతము జన్నిదమే పవిత్రమా.

జూచి యానందంబుం జెంద మనం బువ్విళులూరుచున్నయది. తదానయనార్థం బీవుఁ బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుం డస్తగిరిశిఖరారూఢుం డయ్యె. సంధ్యయుం బ్రవర్తించెడిని. నీ వీ సంధ్యను వర్ణింప వినం గోరెదను.

కాళిదాసుండు:—మహారాజ! వినుము.

* శ్లో. వ్యసనినఇవవిద్యాక్షీయతేపంకజశ్రీః, గుణినఇవవిదేశేదైన్యమాయాంతిభృంగాః।
కునృపతిరివలోకంపీడయత్యంధకారో, ధన మివకృపణస్య వ్యర్థ తా మేతిచక్షుః.

భోజుఁడు:—(సంతసంబుతో)

మిత్రమా! ఇం దుపమానకల్పనము ప్రపంచానుసారంబై యుండుటంబట్టి కరము మోదావహం బయ్యె.

(బ్రాహ్మణులం గాంచి)

ఓబ్రాహ్మణులారా! మీకు శ్లోకము రచియించుసామర్థ్యము లేకపోయినను మీరు సంతరించి తెచ్చిన శ్రుతివాక్యంబులచే నీమహాకవివలన నతిరుచిరార్థామృతంబుఁ గ్రోలంగంటిని. ఇమ్మహానందంబునకుం గారణభూతుల రైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింప వలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ డక్కడ?

---

* టీ. పంకజశ్రీః = తామరసములయొక్కకాంతి, వ్యసనినః = ద్యూతాది సప్తవ్యసనములం దగులుకొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమువలె, క్షీయతే = క్షీణతనొందుచున్నది, శాస్త్రము లెన్ని చదివినను ద్యూతమద్యపానాదులం దగులుకొన్నవానికి జ్ఞానము క్షీణించుచు వచ్చు. అట్లే సాయంకాలముగాఁగాఁ బంకజముల కాంతి క్షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణినః = గుణవంతులు, విదేశఇవ = పరదేశము నందుంబోలె, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = పొందెడిని. గుణవంతులు వారలయోగ్యత యెఱింగి గౌరవించువారలు లేమిం జేసి పరదేశంబున దైన్యంబు నొందుచందంబునం దుమ్మెదలు తమ కామెత లొసంగి గౌరవించుపంకజినీ సముదయంబు మొగిడ్చుకొనుటం జేసి దైన్యంబునుం బొందెడిని, అంధకారః = చీఁకటి, కునృపతిరివ = కుత్సితుండగురాజువోలె, లోకం = జనులను, పీడయతి = బాధించెడిని. కునృపతి కప్పములు మొదలగునవి మెండుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి పీడించును. కృపణస్య = పిశునునియొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను, వ్యర్థతాం = నిష్ప్రయోజనత్వమును, ఏతి = పొందెడిని. కృపణుఁడు ధనమును దా ననుభవింపఁడు. పరుల కీఁడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమిం జేసి వ్యర్థతయొగలి.

దౌవారికుండు:—(ప్రవేశించి) మహారాజ యేమి యాదల ?

భోజుడు:—ఓరి దౌవారిక ! ఈవిప్రులను కోశాధికారులకడకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధన మిప్పించునది.

దౌవారికుడు:—మహారాజ ! అనుగ్రహంబు.

(అని విప్రులం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుండయ్యె.)

భోజుడు:—మిత్రమా ! మహాకవీ ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్ము. కొద్ది దినములలోనం గరూశదేశమునకుం జనం బ్రయత్నంబు సలుపుదము.

కాళిదాసుడు:— మహారాజ ! యట్లయగుంగాక.

(అని నిష్క్రాంతులైరి.)

కాళిదాసచరిత ప్రకరణంబునందు నవమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము

దశమాంకము

(బ్రాహ్మణవేషధారియై భోజుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భోజుఁడు:—ఏను కళాచంద్రునికార్యార్థము కరూశదేశాధీశునికడ కరుగ బ్రాహ్మణవేషధారినై యిదె వచ్చినాఁడ. కరూశదేశాధీశునినగరంబుం జొచ్చినాఁడను. బ్రాహ్మణవేషధారి నైతినిగాన రాజసభయందుఁ బ్రవేశంబు సులభంబయగును. ఇదె రాజనగరు.

(ప్రవేశం బభినయించి)

ఓరి ద్వారపాలక! ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభ నుండుకవి యొకఁడు దర్శనార్థియై వచ్చియున్నాఁ డని వచింపుము. ఓరి! యేమనియెదవు! రాజు విద్వత్పరివేష్టితుండై యితరదేశాగతు లగుపండితులరాకకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజుకడ కరుగవచ్చు ననియా పల్కెదవు? అట్లైన మఱియు మేలయ్యె. ఇదె రాజసభ కేగెద.

(పరిక్రమించి)

వీర్యగుప్తుం డిదిగో! సింహాసనాధిష్ఠితుండై యుండెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

(అని కొన్నియడుగులు సనియెను.)

(విద్వత్పరివేష్టితుండై వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.)

భోజుఁడు:—రాజా! స్వస్తి గలుగుంగాత.

వీర్యగుప్తుఁడు:—బ్రాహ్మణోత్తమా!. నమస్కరించెదను. మీర లెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

భోజుఁడు:—ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభనుండి.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సాదరముగ)

అట్టు లయిన సారకరవిద్యావిశేషవిభూషితులరై యుందురు బోలు.

భోజుఁడు:—ఔను. ఆ ధారానగరంబునందు సయితము కవిగానివాఁడు లేఁడు. అట్లుండం దత్సభావిభ్రాజితు లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజునిసభ కళింగ, పూర, వినాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావినోద, శేషణ, గోవింద ప్రముఖసుకవిగణంబుచే నలంకృతంబై యుండు. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణులు నలువురు కరమతిశయించినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండు.

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! దండియు భవభూతియు భట్టబాణుండును నిరుపమకవితాచాతురీధురీణు లని విందు. వారికన్నను గాళిదాసుండు మేల్బంతి యని యేర్పడిన చరిత్రంబు లుండునుగదా! అవి దెల్పి వీనులకు విందొనర్పుము.

భోజుఁడు:—రాజా! అట్టి చరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. మహాకవి కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే నసకలము ధారాపతిని మెప్పించుచు నతఁ డొసంగిన యర్ధసింహాసనమున నా భోజునితోడ నాసీనుండై యుండు. ఇట్టి గౌరవంబు గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రభృతులు మనంబునం గవిపయి నసూయగలవారలయి రాజున కతనియందుం గల గౌరవజ్ఞానమును దొలంగింపం దలంచి యాలోచించి కవివరుండు లేనిసమయంబున భోజునికడకుం బోయి యోయి ధారాపతీ! కాళిదాసుండు వేశ్యాలంపటుండై యున్నవాఁడే గాదు; మత్స్యంబులు సయితము భక్షించుచున్నాఁడు. అనుదిన మంగటివీధిలో నుండి యవి విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మెల్లవారమును జూచినవారమే. బ్రాహ్మణుండై జనించి చేపలు దినుట ధర్మవిరుద్ధముగదా యని యనిన రా జెదలో నాలోచించి వీర లతనిపయి నసూయచే నసత్యంబులు వల్కుచున్నా రని నిశ్చయించికొనియు వారల మానసము చిన్నబోకయుండ నాద్విజులతో నో పండితులారా! అతఁడు చేపల నెత్తికొని పోవుచుండఁగా నేను రమ్మన్నట్లు చెప్పి పిలుచుకొని రండు; మీరలు నుడివిన యర్థంబు యథార్థం బయ్యెనేని యతనిఁ బరిభవింతము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము పల్కినయసత్యవచనంబుల సత్యము లని నిరూపింప నోడి మఱునాఁడు మొదలు సభకు రాకుండిరి. కాళిదాసుం డది గాంచి వారలవంతయుడుపం దలంచి యొకనాఁడు వారు చూచుచుండ మాంసాపణమునకుం జని చేపలుగొని చంకఁ బెట్టుకొని రాజరథ్యయందుఁ జనుదెంచుచుండెను. భట్టబాణ ప్రభృతు లట్లాతఁడు చనుదెంచుచుండం గాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని యో మిత్రమా! కాళిదాస! నిన్నిప్పుడ భోజుండు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసెనని చెప్పఁగా దివాననుండువాలెఁ దోఁతెంచుచు నొక్కింతతడవు తప్పించుకొనిపోవం గడంగి తత్తరపడువాఁడునుంబోలె నభినయించి తుదకు విధిలేక చనుదేరం బూనినవానిపగిదిఁ దదాలితుండై భోజసభకు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో. (1) "కక్షే కిం తవ" అని యడిగెను.
అందుకు గవి రాజుం గాంచి (2) "పుస్తకం" అని బదులుచెప్పెను.
అది విని రాజు (3) "కి ముదకం" అని యడిగెను.
అందుకు గవి (4) "కావ్యార్థసారోదకం" అని బదులు సెప్పెను.
అది విని రాజు (5) "గంధః కిం" అని యడిగెను.
అందుకు గవి (6) "ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః" అని చెప్పె.
అది విని రాజు (7) "పుచ్ఛః కిం" అని యడిగె.
అందుకుఁ గవి (8) "నవతాళపత్రలిఖితం" అని బదులువల్కె.
అంత రాజు (9) "కిం పుస్తకం హే కవే!" అని యడిగెను.

అందుకుం గవి (10) "రాజన్ భూమిసురోత్తమాదృత మిదం రామాయణం పుస్తకం" అని యాచేసలకట్టను భూమిపయిం బడవేయఁగా నది కాళీకటాక్షంబున రామాయణపుస్తకం బై యొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం జెందె. వైరులెల్ల విచ్ఛాయ వదనులై యేమియు ననలేక యుండిరి. అదిమొదలు భట్టభాణుండు కాళిదాసునియందలి మానుషప్రభావంబు గల దని యెంచి యాతనితో సెయ్యంబున మెలంగుచుండెడిని.

వీర్యగుప్తుఁడు:— ఓ విప్రవర్యా! ఆకవివరునికిం గల దివ్యప్రభావం బేమని వర్ణింపగలము.

భోజుఁడు:—ఓరాజా! ఇంతమాత్రమే కాదు! దండికిని యీతనికి జరిగినకలహంబునం దీ తని ప్రభావంబు కరం బరుదై తోఁచు. అది సెప్పెదను విను.

---

1. కక్షే కింతవ = నీచంకలో నుంచుకునదేమి ?
2. పుస్తకం = పుస్తకము.
3. కిముదకం = నీళ్లేమి ?
4. కావ్యార్థసారోదకం = కావ్యార్థంబులలోని సార మీయుదకము.
5. గంధఃకిం = కంపేమి ?
6. ఘన...ద్భవః = రామరావణుల మహాయుద్ధమునంజచ్చిన వీరులకంపు.
7. పుచ్ఛఃకిం = తోఁకలేమి ?
8. నవ...ఖితం = క్రొత్తతాటాకులందు మొదళ్లు కొనలు దఱుగనివానియందు వ్రాసినది.
9. హేకవేకింపుస్తకం = ఓ కవీ! అదేమి పుస్తకము ?
10. రాజన్ భూ...పుస్తకం = ఓ రాజా! విప్రోత్తములాదరించుచుందు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమందా ఖేటకక్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయసమాగతుండై తనకు అంగటనుండుకవివరులం గనుంగొని.

భోజుండు:—"శ్లో. చరమగిరినితంబే చంద్రబింబం లలంబే"

(అని ప్రభాతవర్ణనోదారమగు నొకసమస్య యొసంగె.)

అందుకుం దొలుత భవభూతి:—"శ్లో. అరుణకిరణజాలై రంతరిక్షే గతర్క్షే"* అని యనియె.

అంత దండియు:—"శ్లో. చలతిశిశిరవాతే మందమందం ప్రభాతే" అనివక్కాణించె.

ఈయిరువురు నుడివినయర్థంబులును దనభావంబునం బొదలునవిగామిచేఁ గాళిదాసుని నడిగెను.

అతఁడు:—"శ్లో. యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠబింబే. అని".

(వచింపఁగా రాజు కరముసంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని యథోచితముగను సన్మానించెను.)

అందుకు దండికోపోద్దీపితుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్షపాతంబు గలవాఁడవు గాన నతనిం బెలుచ సన్మానించితి వని దూఱిన భూపతి మీ యిరువురతారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యెడకుం జనుఁ డని చెప్పిన నతండు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యెడకుం బోఁ బయన మయి యూరు వెడలఁగా నొక నాఁడును వీ రిరువురును గాంచనిపూఁదోటయొకటి గన్పడియె. దానిరమణీయత కచ్చెరువందుచు నాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము నందుం బచ్చవిలుకానిమాయయో యనందగు నొకమచ్చెకంటిం గాంచి తదీయ సౌందర్య విశేషంబున కరుదందుచు నాపూర్ణచంద్రాననతో మాటలాడం గోరిక వొడమఁగా నాకుంభకుచచెంగటికిం జేరిరి. అప్పుడు దండి యి ట్లనియె.

---

* టీ. అరుణకిరణజాలైః = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకాశము, గతర్క్షే = నక్షత్రములుమాసినదికాఁగా, ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, శిశిరవాతే=చల్లనిగాలి, మందమందం= మెల్లమెల్లగా, చలతి = వీవఁగా, యువతిజనకదంబే = ఎలప్రాయంపుఁబడఁతులగుంపు, నాథముక్తోష్ఠబింబే=నాయకులచే విడువంబడిన యధరబింబములు గలది కాఁగా; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నధరామృతంబుఁ గ్రోలి విడుచుచున్నారని భావము. చరమగిరినితంబే = అస్తాద్రిసానువునందు, చంద్రబింబం = చంద్రునిబింబము, లలంబే = వ్రేలాడెను.

* శ్లో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే.

(అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును.)

† శ్లో. పర్ణాని స్వర్ణవర్ణాని కర్ణాంతాయతలోచనే.

(అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తనసకియం జేరి యి ట్లనియె)

‡ శ్లో. పర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే,

కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయ చ.

(అని చెప్పి యాకాంత సఖితో నావనంబులో నంతర్హిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం దెల్పం బొడసూపి యంతర్హిత యయినభారతి యని యెంచిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందుకు దండి గతాభిమానుండై కాళిదాసునిం గారవించె. ఇట్లె భవభూతియు నొకనాఁడు భోజునిచామరగ్రాహిణి సీతసేయుమన్న రత్యంతవర్ణనంబున నితనికి నోడిపోయె. అది యెల్లరకువి దితంబు.)

పీరగుప్తుఁడు:—(ఆశ్చర్యపడుచు)

ఆ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికిం గలవాత్సల్యాతిశయంబు నేమని పొగడం గలవాఁడ? అత్యద్భుతం బాకవివరుని మాహాత్మ్యము.

---

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే = పున్నమచందురుని బోలునయిన మోముగలదానా! తూర్ణం = వేగముగ, చూర్ణం = సున్నము, ఆనీయతాం = కొని తేఁబడుఁగాక.

† కర్ణాంతాయతలోచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములై యొప్పుకన్నులు గలదానా! స్వర్ణవర్ణాని పర్ణాన్యపి = బంగారువన్నె గల యాకులును, తెమ్ము.

‡ చంద్రనిభాననే = చందురుని బోలునయినమోముగలదానా, తూర్ణం, వేగముగ, కవయేకాళిదాసాయ = కవియగు కాళిదాసునికి, పర్ణాని=ఆకులును, పండితాయదండినే= పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం = సున్నమును, దీయతాం = ఇమ్మా!

కవులుచుడివిన పద్యమునం బూర్వార్ధమునందుఁ దూర్ణ మనియొడుపద మధికము. ఉత్తరార్ధమునందుఁ గర్ణాంతాయత లోచనే యనుచోట హృదయంగమంబైనసారస్యము నుండుటంబట్టి పూర్వార్ధము చెప్పినవాఁడు పండితుఁడనియు నుత్తరార్ధ ముచుడివినవాఁడు కవియనియు నభిప్రాయము.

మఱియు భోజునిసభయందు జరిగిన యతని యతిమానుష ప్రభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాఁడను. అతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాఁడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజుఁడు:—రాజా ! నీ కాయతిశయంబుఁ జెందుట కిదియ యదను !

వీర్యగుప్తుఁడు:—విప్రోత్తమా ! అదెట్లు ?

భోజుఁడు:—రాజా ! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతపురాధినేతకూఁతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగదా !

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సత్వరముగ) ఔను. అయిననేమి ?

భోజుఁడు:—ఆకన్యకాశిరోమణి నతని కర్పించితివేని యతని యిష్టార్థపూరణంబు సల్పినవాఁడ వగుదువు.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(వైచిత్ర్యంబుతో)

ఈ కవి దానింగోరుటకుం గతంబేమి ?

భోజుఁడు:—ఆమదనసేన యానిసతి.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(సోద్వేగముగ)

ఆ ! ఆతనిపత్నినా నే నపహరించితిని !

అహః ! ఎంతటి దుష్కార్యంబు సేయంబడె ! ఆ కన్యక విద్యలయందు నన్నోడించుటచే నీరు పెరిగి సమయంబు రాఁగా నాకస్మికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోకశిఖామణిని గౌతమునిచేతం జిక్కి వెక్కుచుండుదానిఁ దత్సహాయుండై సనుదెంచిన యవసునిం బిలుకుమాఱిచి తోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి సమర్పించి నాజన్మంబుఁ గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే !

భోజుఁడు:—ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి ? అట్లొనర్పం జనును సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓ విప్రోత్తమా ! మదనసేన బ్రాహ్మణపత్ని యని యెఱుఁగను. ఎఱింగితినేని తదపహరణంబునం బ్రవర్తింప. గౌతముఁడు కపటంబున నొకగాడిదెల మేపువానికి దానిం బెండిలిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజుఁడు:—ఓ రాజా ! ఆగాడిదెలమేపువాఁ డెవఁ డని యనుకొంటివో ! వాఁడె నీముఖ్యామాత్యుఁ డైనమిత్రమాధవునికుమారుఁడు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాళిదాసుం డని కీర్తికెక్కియున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు:—(ఉల్లాసంబుతో)

ఆర్యుం డగుమిత్రమాధవునిపుత్త్రుఁడా కాళిదాసుండు! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యుండు. అతఁడు గురుశాపంబునం గడుకష్టంబులం గూడి మెలంగుచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనంబునందుఁ గడు సంతపించుచు ననేకస్థలంబుల వెదకి వెదకి తదుపలబ్ధిలేక చింతించుచుంటిమి. ఇట్టుండ నాకళాచంద్రుండె కాళిదాసుండయి గన్పడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటెఁ బరమముదంబు గలదె! శపథంబు సెల్లింప మదనసేనం దెచ్చినాఁడ నంతియకాని దానియం దేదేని విప్రియంబు నడపు నాకు మనం బొప్పదు. ఆకన్యకయు నియ్యెడకుం జనుదెంచుటాదిగ తనభర్తృసమాగమమున కేమొ కఠోరవ్రతంబు సల్పుచున్నయది. ఆసతీతిలకంబు సేయంబూనినవ్రతాచరణంబు పరమామోదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్త్రద్రోహంబును నాకుం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపున్నియం బొనరించితినో! నాప్రాణమిత్త్రం బగుకళాచంద్రునిం గాంచి యతనివల్లభ నతనికి సమర్పించి ధన్యుం డను గావలె నని యున్నాఁడ. ఆతం డెయ్యెడ నున్నాఁడో! ఆమహాతిశయంబు నాకెప్పటి కగునో! మదనసేనను గళాచంద్రునిం గూర్చి వారలు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులకుం ఫలంబు నెప్పుడు సంపాదించుకొనంగలనో!

భోజుఁడు:—ఓ రాజా! ఆతం డీయూరన యున్నాఁడు. నీ వనుకొన్నకార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భాసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓవిప్రోత్తమా! నాయందుఁ గరుణయుంచి యాకళాచంద్రుండుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొనిపొమ్ము. అతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజుఁడు:— ఓరాజా! అట్లయినం బోదము రమ్ము.

(అని నిష్క్రాంతులైరి.)

శుద్ధవిష్కంభము.

(లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.)

లీలావతి:—ఓసి కాంచనమాలా! నేను సాధారణవిప్రకామినీవేషంబుం బూని వచ్చినదానం గాన నన్నెవరు గనిపెట్టంజాలరు. ఈయుపవనంబు పురుషవర్జితంబై వివిక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిధి శూ

శిశ నిరంతరారావభరితంబై చెవులు సొగియించెడిని. శుభకరంబు లగుశకునంబులు గానంబడుటంజేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగమ సమకూరు ననియుం దోఁచుచున్నది.

(ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి)

ఓసి కాంచనమాలా! అదె యాసరోవరంబును తీరతటంబునం జూడుము. అయ్యెడ నొకమనోహరం బగుపర్ణకుటీరంబును దదంతరంబున నొకకాళికామూర్తియు నాదేవియెదుటఁ గఠోరతపంబు సేయుచు గూరుచుండిన యొకపుండరీకపత్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబె నీప్రాణనాథునిదయిత యై యుండనోపు. అయ్యెడకుం జని యాకామినీమణివృత్తాంతం బారయుదము.

(పరిక్రమించుచున్నారు.)

లీలావతి:—(ఆశ్చర్యముతో)

ఓసి కాంచనమాలా! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివటే!

ఉ. ఏమి వయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యీ
కోమలదేహభవ్యరుచికోమలికం బిది యేమి యారయ యీ
కామకళామనోజ్ఞముఖకాంతి యి దేమియొ గాంచలేదె యీ
సామజయానవంటి వెరసాంకవగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిపుడు కఠోరతపశ్చర్యావిశేషంబు సలుపుచుండుటం గాంచి,

క. పతిఁ బాసి నవసి మానవ, సతిరూపున వ్రతము లోలిసలుపఁ గడఁగుసా
రతిగొ యని తలఁపందగు, నతివ యి దేలా వ్రతంబు లాస సలిపెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదియై యుండు. ఈ కాంత వసించు పర్ణకుటీరంబునకు దక్షిణమున సుందరసాలవల్లరీనికుంజంబునాటున నుండి యిది యాడుకొనువచనంబులచే దీనివృత్తం బారయుదము.

(కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్లరీకుంజాంతరిత లైరి. భోజుండును గాళిదాసుండును వీర్యగుప్తుండును బ్రవేశించిరి.)

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓభోజభూపతీ! నీవు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నన్ను మోస పుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుదెంచినప్పుడు నిన్ను నే నేవిధి గారవించి తోడ్కొనిపోవలయునో యది గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషం బునం జనుదెంచి నాప్రమాదంబుం బ్రకాశింపఁ జేసితివి,

భోజుఁడు:—వీర్యగుప్తుఁడా! ఏ నుద్యోగించిన కార్యంబునకు నీ వనుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషంబున జనుదెంచితిని. అదియెఱింగి నన్నుం బ్రకాశితుం గావించితివి. నీవు నన్నుఁ గనిపెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడి నను గవికామినిం గాచుటయందుఁ బ్రమాదంబుం జెందవయితివి. అందుకుం గర మభినందిపవలసియున్నది సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయొనరించినపున్నియపుంబాట. బ్రాహ్మణపత్నియం దపరాధంబు సల్పియు మిత్రపత్నియందు విప్రియంబు సల్పియు శుద్ధిం బొరయువాఁడు గలఁడె! అట్టియశ్రేయంబు నాకుం గల్గక యుండుటకంటె లగ్గొండే మిగలదు. అదె కనుంగొనుఁడు; మదనసేన తపంబుసల్పుచుండువిశేషంబు; మన మీనాతి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలకుంజంబుమాటున నుండి యీరాజసుతసేయు నుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

(ఎల్లవారును దమాలకుంజంబుమాటునకుం జనిరి.)

భోజుఁడు:—మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదయిత యనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివే!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు క్రందుగ దారలుగట్టి పైపయిం
జన్నులపైన నుండు తెలిసన్నని చేలమునందు గారఁగా
నన్నన వెక్కి వెక్కి తనయూసకుఁ ద్రోవలు లేక స్రుక్కెడిన్
పున్నెపుదీవి గాలగతిఁ బొల్పుఁ దొఱంగు తెఱంగు దోఁపఁగన్.

కాళిదాసుఁడు:—(కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండె.)

(కాళికాదేవిమ్రోల నుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.)

మదనసేన:—(శోకంబుతో)

కట్టా! యేమిసేయుదు. ఏఁ జేయంబూనిన వ్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. ఆరసి నేఁ గఠోర మగునట్టివ్రతంబుల నాచరించితిన్
భూరిదయామయాంతరకు భూతపతీందునిభాస్యకు న్మహా
దారకు నాయెడ న్దయ యధన్యయొదన్ బొడసూపదయ్యె నే
నేరహి జీవితంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకైనను ప్రాణనాథునిసమాగమంబు దొరకదా యను నడియాస బలంబునం గాలంబు గడపుటకు ననువు లేకయున్నది.

ఉ. భూరమణుండు సాధుజనపూజ్యుఁడు గాన నను న్యథార్థవం
చారిణిఁ గాఁ దలంచి వ్రతచర్యకు సమ్మతిచేసినాఁడు ని
స్సార మ దయ్యె సువ్రతము సత్వరత న్నరపాలుతోడ నే
మేరయొనర్చినట్టితఱి మే లడఁగెన్ జనుదెంచె నేటికిన్.

ఇంక నేవిధము లగునెపంబులును జెప్పఁచుఁ గాలంబు గడప నసువుగాదు.

ఉ. ఏమి యొనర్పఁజాలుదు మహీపతికి న్నదు లేమి నెప్పుదున్
భూమిని నాఁడు కూఁతురయి పుట్టుటకంటెను రోఁత లేదు ని
ష్కామత నుండుటల్గ్రాఁత గాదు వృథాగతిఁ బట్టె నేమముల్
వేమఱు నామనం బధిక వేదనకు న్వశమై యడంగెడిన్.

భోజుఁడు:—మిత్రమా! కాళిదాస! వింటివా నీ ప్రాణప్రియ నెప్పువచనంబులు. దీనివలన నీకామిని తనపాతివ్రత్యంబుం గాచుకొనుచుండినతెఱం గేర్పడలేదా!

కాళిదాసుఁడు:—ఔను.

కాంచనమాల:—దేవి! ఈసుదతివచనంబులవలన నాదయితునిదయిత మదనసేనయని యేర్పడుచున్నది. సమీపమునకుం బోయి దీనివృత్తాంతం బారయుదము.

(ఇరువురును మదనసేనకుఱంగటకుం జనుదెంచుచున్నారు.)

మదనసేన:—(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి, ఆత్మగతంబున)

ఈకాంతామణు లెవ్వరో యెఱుంగను. వీరిం గనుంగొనుడు నామనంబునం గల నిర్వేదంబు శాంతిం జెందుతెఱంగున నున్నది. కారణం బెట్టిదియో యెఱుంగఁబడదు.

లీలావతి —(మదనసేనతో)

ఓయవ్వ! నీ వెవ్వతెవు? ఏకారణంబున నిట్లు తపంబు సల్పెదవు!

మదనసేన:—ఓయవ్వలార! ఈమందభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు? అది విన్నమాత్రాన మీకును సంతాపంబు గల్గు.

క. ఏమందు నాయభాగ్యము, కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలోనన్
శ్రీమహిత నగుచు మగనిన్, గామనిభుం గోలుపోయి గాఱియపడెదన్.

లీలావతి:—ఓజవ్వ నీ! నీవచనంబువలన నీవు కళాచంద్రునిపత్ని వగుమదనసేనవని యెఱుఁగంబడియెడి. మాకుం దోఁచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన:—ఓయవ్వ! ఔను. ఎట్టివానిం జేపట్టిన నేమి! తలవ్రాత యెరికేనిం దప్పింపం దరంబుగునే! శ్రీయఃపతిపుత్త్రుని జేపట్టినరతికిం బ్రియవిరహంబునఘనం

గుందవలసినట్లేర్పడదే! గౌతముఁ డనునావిద్యాచార్యునివలన నామగండు న న్నెడఁ బాయున ట్లయ్యె!

(శోకావేగంబుతో బాష్పంబు లురల్చుచు)

ఇంక,

గీ. భువనజన నేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము, లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసపదము
రూపగౌరవలక్ష్మినిరూఢపదవి, మగనియాకారరేఖ నెమ్మాడ్కిఁ గాంతు.
(అని యేడుచుచున్నది.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఏయేకాలమున కేది యెవ్వ రెవనికి లభింపవలసియు న్నదో! అది తప్పిపోవునా! ఇ ట్లని మానసంబునకుం దనవలన నైనంతదనుక సమాధా నంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కెదురీదుచుండవచ్చునే!

మదనసేన:—ఓయవ్వ! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాడఁ బోయినవాఁ డింటికిం జనుదెంచునంతలో నాగతి యిట్టు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం దీఱునా! అదియునుంగాక,

చ. అతిసుకుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయక
ప్రతతికిఁ జిక్కి వేదనలపాలయి యోర్వఁగ లేక లోకనే
త్రతతిఫలంబు వాయఁగను దక్కిన దౌతనదేహమాత్ర స
మ్మతి విడనాడె నొక్కొ యని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుందెదన్.

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! నీ వందులకై చింతఁ గూరవలదు. నీదయితుండు కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాఁడు. కాంచనమాల యనువేశ్యా కన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన:—(సంతసంబుతో)

ఇన్నిదినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తంబు వింటిని. చెవులకలిమికి ఫలంబుం గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

(ఆత్మగతమున)

నానాయకుండు మత్ప్రీతియం దాళ మాని వేశ్యాకన్యకతో సుఖించు చున్నాఁడు గాఁబోలు!

(ఆకాశము లక్ష్యముచేసి, ప్రకాశముగ)

ప్రాణనాథ!

చ. అమరసమాన! నేను గర మాసఁ గఠోరము లౌ వ్రతంబులన్
క్రమమునఁ జేసి చేసి కడుఁ గాటియఁ జెందుచుఁ గుందుచుండెదన్
రమణినిఁ గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచు న్సుఖం
బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు బోరనఁ బాసెద నిప్డు బ్రాణముల్.

(అని విముక్తకంఠయై యేడుచుచున్నది.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఉత్తలంపడకుము. ఆకాంచనమాలయే నీకు నీదయితునిం జేర్పం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజుఁడు:—ఓ వీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియవిరహంబున నింకం గొంతతడవునకు శరీరంబు వాయును నని తోఁచెడిని. దాని సమీపమునకుం జని కళాచంద్రునిరాక యెఱింగించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తుఁడు:—ఓ భోజభూపతీ! యట్ల యగుంగాక.

(అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

మదనసేన:—(వీర్యగుప్తునిం గాంచి, భయోత్కంపంబులతో ఆత్మగతమున)

ఈ వీర్యగుప్తుని కేఁ జెప్పినగడు విప్పటితో ముగిసె. వ్రతసమాపనానంతరము తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నేఁ జెప్పియుండుమాటమేరకు నాతోఁ గలయ నిదె యాతం డేగుదెంచుచున్నాఁడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈ సరోజలంబులం బడి ప్రాణంబులు వాయుటయ మానంబు గాచుకొన నను వయిన విధానంబు.

(ప్రకాశముగ)

ఉ. ఏ నొకవత్సరంబు గడు వేడ్తఱ వేడితి రాజు నిచ్చె న
న్నానముతోడ నే వ్రతము మానక చేసితి వ్యర్థమయ్యె బో
ధూనిక వీఁ డధర్మరతి పుట్టి ననుం గలయంగ వచ్చెడిన్
మానము గాచుకోఁ జనుసు మాన్యతఁ బ్రాణము లోలిఁ బాసియున్.

క. జలములఁ బడి ప్రాణంబులు, లలిఁ బాసిన నాకు నిం కిలం గలుగదు పో
ఖలవద్వ్యసనము ప్రేల్మిడి, దొలఁగెదఁ గాయంబులోడఁ దుర్విధివశనై.

(అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.)

భోజుఁడు:—ఆ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటకుం గతంబు యథార్థంబుగ గ్రహింపం జాలక యానీలాలక యితఁడు తన కొగ్గిఁ గావించునో

యని తలంచి భయంపడి పాతివ్రత్యంబుఁ గాదుకొన నెంచి బలంబులం బడం బోయిడిని. మఱి యెందు తలంప నాకనకాంగి మఱియెందు దలంచినయది. దీని ననర్థంబు వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపంజేయఁ బెరవారలు తగరు. మిత్రమా! కళాచంద్ర! నీవె చని యీదారుణసాహసంబువలన నీసతి నివర్తింపం జేయవలసినవాఁడవు. ఇందాలస్య మొనర్పందగదు. వైళంబ చని యాశ్వాసితంజేయుము. ఇతరునిం గాంచిన నిపుడు సిగ్గుపడును గాన నే రాఁజనదు.

కాళిదాసుండు:—అట్లయ.

(అని త్వరితగతి మదనసేన కెదురేగి)

ఉ. కోమలి యీయనర్థమునకు న్నడఁగ న్నన దూరడిల్లుమీ
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁ డిటుఁ బాయుము; కూడునే బళా
సామజయాన కిట్టియలి సాహసవృత్తుల చెప్పుడైన నీ
కోమహిళాలలామమ సమున్నతి నన్నగుగాళిగాసుఁడన్.

ఉ. చంద్రముఖీలలామ భవసాగరరత్నమ నీవు కాయముల్
సాంద్రతరార్తిచేఁ దొఱఁగఁ జక్కఁదనంబున కిక్క లేదు ని
స్తంద్రసురూపలక్ష్మికి నిధానము లే దిఁక మీఁదటం గళా
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద లిం కెట నుండు సుగ్మలీ.

మదనసేన:—(భయమోదలజ్జాసంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి, ఆనంద బాష్పకులకపోల యగుచు)

నాథ! జయంబగుంగాత.

కాళిదాసుండు:—

క. లలనా బాష్పస్తంభిత, గళవైకల్యుకటయ నాకుఁ గడువడి జయముల్
గలిగింతు నింక నాకు, ల్గలవె భవల్లాభగరిమకంటె న్శుభముల్.

మదనసేన:—ప్రాణనాథ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్టులు వింటిని. ఇప్పుడియ్యెడ కెట్లు చనుదెంచితిరి.

కాళిదాసుండు:—ఓ ప్రాణదయితా! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబు యీసేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన:—(సత్వరముగ)

ప్రాణనాథ! అభోజభూపాలునియెడ నేగుదెంచుటకుం దెలిసినా ఏమి?

కాళిదాసుడు:—ప్రాణవల్లభా ! మనయందుం గలప్రేమభరంబున సాహసీ భవియుం నాతనిదేవి లీలావతియు నిచ్చోటకు వచ్చియున్నారు. ఆబ్రాహ్మణకాంతా రూపంబున నీతో నింతకుం దొలుత మాటలాడినతరుణియె లీలావతీదేవి ! ఈభీర్య గుప్తుండును నాకు బాల్యసఖుఁడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్ను నాకు సమర్పింప నీకడకుం జనుదెంచినవాఁడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అది యెఱుంగ కీవు భయంపడితివి.

మదనసేన:—(లజ్జతో ఆత్మగతమున)

ఆ ! వీర లిందుం బూనుకొనక నాకుఁ బ్రాణనాథుని సంప్రాప్తిఁ గలుగంబోదు.

(లీలావతీదేవికి దగ్గఱి ప్రకాశముగ)

ఆర్యా ! మదనసేన నిదె వందనమాచరించెదను.

(అని నమస్కరించె.)

లీలావతి:—ఓమదనసేనా ! రాజపుత్రి ! ఇఁక నెడఁబాయక నీనాయకునితో సుఖింపుము.

మదనసేన:—ఓయార్యా ! ఏ నింతకుం దొలుత ని న్నెఱుంగక యథోచితవిధా నంబుఁ జరుపకుంటి. ఆయపరాధంబు క్షమింపు గోరెద.

లీలావతి:—ఓమదనసేనా! ఈనాతియ నీదయితునిప్రణయిని యగుకాంచన మాల. ఇదియ నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు మాకుం దెలిపి మ మ్మిచ్చోటకుం దోడ్తెచ్చినది. దీనియందు నీవు సమాజస్నేహం బుంచందగు.

(అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి పట్టుకొనుచున్నది.)

మదనసేన:—ఆర్యా ! నీనియోగంబునకు నడ్డంకి గలదే !

(కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్చుచున్నది.)

మదనసేన:—ప్రియసఖి కాంచనమాలా!నాకు నీకంటెం బ్రియవయస్యలుగలరా!

క. పతి యన్యాసక్తుం డని, మతి నెఱిఁగి తదీయ మైనమక్కువఁ దీర్పన్
సతి యెవతె గడఁగు నో, కృతమతి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోజుఁడు:—(కాళిదాసునికడకుం జనుదెంచి)

ఓమిత్రమా ! కాళిదాస ! మహాకవీ ! మదనసేనాజీవితనిబంధన ! వినుము.

ఉ. సుమసుకుమారగాత్రిని విశోభితపుణ్యచరిత్రఁ గాంచి తీ
వమలినకీర్తితో నిచట నప్పుడు నిప్పుడు నాపురంబునన్

క్రమముగ సంతతంబును నీ కామముదంబున నుండి యిర్వురన్
రమణులఁ గూడి సౌఖ్యము తిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.
ఓచెలికాఁడా! ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్పం గలవాఁడను?

కాళిదాసుఁడు:—ఓమిత్రమా! భోజభూపతీ! ఇంతకంటెను నాకేమిప్రియంబు గావలెను? అయిన నిది యగుంగాత.

భరతవాక్యము

గీ. నిరత మగుఁగాత జనులకు నిండుసుఖము
లవని ఫలియించుఁగాత సస్యంబు లెపుడు
లీల వెలుగోటిరాజగోపాలకృష్ణ
యాచభూమీంద్రు శ్రీసతి బ్రోచుఁగాత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమానస భార
ద్వాజగోత్రపవిత్రతిరుమలార్య పుత్త్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ
చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళి
దాసచరిత ప్రకరణమునందు దశమాంకము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

చెన్నపురి: వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1954.

చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మగారి విరచితములు

వినోదకథాకల్పవల్లి యను మహాకవికాళిదాసచరిత్ర

దీనియందు నాటకచ్ఛాయ, మాయాసుందరీవిజయము, రససంజీవనము అను నాటకత్రయము గర్భితమై యుండు.

ఈవినోదకథాకల్పవల్లియందు ; వైదుష్యంబునం గాళిదాసాదిమహాకవులతో సమానలయిన భోజునికూఁతులం దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు ననువారల విద్వద్రాజకుమారుండగునుదయాదిత్యునికిం గాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించిన యతివిచిత్రచరిత్రము నుడువంబడియుండును.

ఈగ్రంథమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండు కథాసంక్షేపము

విద్యాసర్వస్వవేదిని యను కపటపు వేశ్యాకన్యక తనరూపవయోవిలాసములకు మోహించి వచ్చినవారివలన నొక్కొకరాత్రికిని వేయివరహాలు గైకొని యట్లువచ్చిన వారిని తనయింటి ఒర హజారములయందుఁ గావలియుండువిదుషీశిరోమణులం గొని విద్యాప్రసంగంబున నోడించి తనకన్యకాత్వమునకు భంగంబు గలుగకుండ మాయోపాయంబులం బ్రవర్తించుట యెఱిఁగి మహాకవికాళిదాసుఁడు కట్టెలమ్ముకొనువానివేషంబులోఁ జని యరఁటియాకుచలకట్టను దన నేర్పుమెయి నాకనకాంగికి వేయివరహాలకు విక్రయించి యాధనమునే పడపురోయగ నొసంగి తనయసమానవైదుషీవిశేషంబు వెల్లడిసేయుచు నొక్కొకద్వారంబునందుం బెక్కులు శృంగారపద్యములు సెప్పుచు నావాకిళులఁగడచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు సలిపి దానిం జయించి యది యేర్పఱిచియుండు ప్రతిసిద్ధాంతాసనంబుల నెలకొని తత్తన్మత తత్త్వోపన్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకచ్ఛాయ యనునొకయుపరూపకం బాడించి యారోపడంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పఱిచి కాళికాదేవిని భోజభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపఁజేసి తదనుచరీగణంబువలన మాయాసుందరీవిజయ మనునొక యుపరూపకము నాడించి భోజునిరాణిపైఁగలిగిన యపవాదంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాంబుజా విరజాంబుజలకు నుదయాదిత్యునికిని బ్రణయవిశేషంబు ప్రవృత్తం బయిన యతిమనోహర చరిత్రంబును రససంజీవనమను పేరం బరఁగు నేడంకములనాటకంబుగ నభినయింపఁజేసి వసుధారిణి యనుమఱియొకరాజకన్యకారత్నంబుతో భోజసుతల నుదయాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించినకథ. వెల రూ. 6-0-0.

సుమనో వినోదనభాణము. ఇది శాకుంతలాదులవంటి నాటకము. సుమశేఖరుఁడనుశృంగారనాయకుఁడు నవమంజరియను భోగముకన్నెకుఁ దొలికన్నెఱికము పెట్టిన శృంగారచరిత్రము., పద్యములుగలసినవచనశైలి బహురసవంతమైయుండును. 0-6-0.

వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబును, ఆంధ్రభోజచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవి గాన వీనిలో నొకటిజదువుకొన్నవారికి మఱిరెండు నత్యావశ్యకము.

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

పోస్టుబాక్సు 1872, నేతాజీ సుభాష్‌చంద్రబోసు రోడ్, మద్రాసు-1.